

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

NÜZÛLÜNDEN GÜNÜMÜZE NÂZİÂT SÛRESİ TEFSİRİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hasan KARACA

Danışman:
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

ŞANLIURFA – 2015

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 135201004 numaralı Hasan KARACA'nın hazırladığı "NÜZÛLÜNDEN GÜNÜMÜZE NÂZİÂT SÛRESİ TEFSİRİ" konulu tezli yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 16 / 06 / 2015 tarihinde, saat 14:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

16 / 06 / 2015

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

Üye
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Üye
Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

13 7 2015

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM

Enstitü Müdürü ✓

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalına bağlı Tefsir Bilim Dalı 135201004 no'lu Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “NÜZÛLÜNDEN GÜNÜMÜZE NÂZİÂT SÛRESİ TEFSİRİ” konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

(13 / 07 / 2015)

Hasan KARACA

İLETİŞİM ADRESİ:

Harran Üniversitesi Osmanbey Kampüsü İlahiyat Fakültesi B Blok ŞANLIURFA

Telefon: (0506) 961 2571

e-mail : bir_garip_yolcu_79@hotmail.com

ÖNSÖZ

Rabbimiz Allah'a hamd; Habib'ine, Peygamber'imize salât u selâm olsun...

İslam inancında öldükten sonra dirilmeye iman önemli bir yer tutmaktadır. Kur'ân'ın takip ettiği dört ana maksattan biridir. İnsanın, bu imana sahip olarak hayatını idame ettirmesiyle bu inançtan yoksun olarak hayatını devam ettirmesi arasında seradan süreyyâya kadar fark vardır. Birinden saadet, diğerinden şekavet doğmaktadır. Nâziât sûresini gerek kıyametin kopup insanların diriltileceği hakikatini vurgulu bir şekilde ele alması gerekse Kur'ân'ın takip ettiği dört ana maksat olan tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet/ibadet konularını içinde barındırması hasebiyle tercih ettik.

Çalışmamız klâsik tefsirler ve çağdaş tefsirler başta olmak üzere hadis kitapları ve diğer bazı eserler ışığında Nâziât sûresinde yer alan hakikatlerin nüzûlünden günümüze kadar nasıl anlaşıldığını irdeleyerek sûredeki zenginlikleri ortaya koymayı ve bu sayede sûrede meknî hakikatlerin daha iyi ve daha kapsamlı olarak anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Her ayetin verdiği bir mesaj olduğu gibi ayetlerden müteşekkil olan her sûrenin de verdiği mesajlar vardır. Nâziât sûresinin ihtiva ettiği konuların ve bunlarda saklı mesajların ilgili eserler ışığında açığa çıkarılmasının önemi izahtan varestedir.

Bu çalışmanın belirlenme aşamasından bitirilmesine kadar engin ilmiyle yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca üzerimde emeği olan bütün hocalarıma, çalışmalarımnda desteklerini hep yanımda hissettiğim aileme ve tüm dostlarıma şükranlarımı sunarım. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tan...

Mayıs – 2015

Hasan KARACA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂZİÂT SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. NÂZİÂT SÛRESİNİN KİMLİĞİ	3
1.2. NÂZİÂT SÛRESİNİN İHTİVA ETTİĞİ KONULAR	4
1.3. TÜREVLERİYLE NÂZİÂT KELİMESİ VE KUR'ÂN-I KERİM'DE GEÇEN FORMLARI.....	6
1.4. SÛREDE GEÇEN BAZI AYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	11
1.4.1. On İkinci Ayetin Nüzûl Sebebi.....	11
1.4.2. Otuz Yedi, Otuz Sekiz ve Otuz Dokuzuncu Ayetlerin Nüzûl Sebebi....	11
1.4.3. Kırk ve Kırk Birinci Ayetlerin Nüzûl Sebebi	12
1.4.4. Kırk İki ve Devamındaki Ayetlerin Nüzûl Sebebi	13
1.5. NÂZİÂT SÛRESİNİN DİĞER SÛRELERLE VE AYETLERİNİN BİRBİRLERİYLE MÜNASEBETİ	14
1.5.1. Bakara Sûresinin İlk Beş Ayeti İle Olan Münasebeti	14
1.5.2. Nebe' Sûresiyle Olan Münasebeti	15
1.5.3. Abese Sûresiyle Olan Münasebeti.....	15
1.5.4. İnfıtâr Sûresiyle Olan Münasebeti.....	15
1.5.5. Ayetleri Arasındaki Münasebet	16

1.6. NÂZİÂT SÛRESİNİN BELÂGAT AÇISINDAN TAHLİLİ	17
---	----

1.7. NÂZİÂT SÛRESİNİN FAZİLETİ	19
--------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

NÂZİÂT SÛRESİNİN TEFSİRİ

2.1. KİYAMET VE ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLME.....	20
---	----

2.1.1. Kıyametin ve Öldükten Sonra Dirilmenin Gerçekleşeceğine Dair

Yemin	20
--------------------	----

2.1.1.1. Bu Sıfatların Tamamının Tek Bir Varlığa Ait Olması Durumu	23
--	----

2.1.1.1.1. Nâziât	24
-------------------------	----

2.1.1.1.2. Nâşitât	25
--------------------------	----

2.1.1.1.3. Sâbihât.....	27
-------------------------	----

2.1.1.1.4. Sâbikât.....	29
-------------------------	----

2.1.1.1.5. Müdebbirât	31
-----------------------------	----

2.1.1.2. Bu Sıfatlardan Her Birinin Farklı Varlıklara Ait Olma Durumu.....	34
--	----

2.1.1.2.1. Nâziât	34
-------------------------	----

2.1.1.2.2. Nâşitât	34
--------------------------	----

2.1.1.2.3. Sâbihât.....	34
-------------------------	----

2.1.1.2.4. Sâbikât.....	35
-------------------------	----

2.1.1.2.5. Müdebbirât	35
-----------------------------	----

2.1.1.3. İlk Beş Ayete Dair Bazı Nükteler	36
---	----

2.1.1.4. Değerlendirme	37
------------------------------	----

2.1.2. Kıyametin Vakti	44
------------------------------	----

2.1.3. Dünyadaki Ömrün Kısılgı	51
--------------------------------------	----

2.1.4. Kıyamet Ahvâli	54
-----------------------------	----

2.1.5. Kıyameti ve Öldükten Sonra Dirilmeyi İnkâr Edenlere Reddiye.....	62
---	----

2.1.6. Yeniden Dirilmenin İspatı	64
--	----

2.1.7. Amellerin Ahiretteki Karşılıkları	76
2.2. HZ. MÛSÂ KISSASI	84
2.2.1. Ayetler Işığında Kıssanın İçeriği.....	94
2.2.2. Kıssanın Anlatılmasındaki Gaye.....	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
t.y.	: Basım tarihi yok
thk.	: Tahkik eden
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok

NÜZÛLÜNDEN GÜNÜMÜZE NÂZİÂT SÛRESİ TEFSİRİ

ÖZET

Bu çalışma, kırk altı ayetten oluşan Nâziât sûresinin ayetlerini incelemektedir. Bu sûrede yer alan ifadelerin açıklanması, klasik ve çağdaş müfessirlerin yaklaşımlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma; kıyametin yaşanacağını, vaktini ise sadece Allah'ın bildiğini, insanların diriltileceğini, bunların Allah için kolay olduğunu, dünya hayatının oldukça kısa olduğunu, Allah'a, peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeye inananları kötü bir akıbetin beklediğini, inananları ise güzel bir akıbetin beklediğini ayetler temelinde ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Nâziât, sûre, ayet, nüzûl, tefsir

FROM THE TIME OF REVELATION TO CONTEMPORARY DAYS:

COMMENTARY ON SURAH AN-NAZIAT

ABSTRACT

This study examines the verses of Surah An-Naziat which is composed of forty-six verses. It aims to investigate the concepts that are expressed in the verses, highlighting the approach of classic and modern exegetes.

The study has indicated, on the basis of the verses, that the doomsday will take place, and only Allah knows the time of the apocalypse, people will be resurrected, these are easy for Allah, life of this world is very short, a bad fate is waiting for the unbelievers of God, the prophets and the resurrection after death, a good fate is waiting for the believers.

Keywords: Qur'an, an-Nâziât, surah, verse, revelation, exegesis

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm; nüzûlünden günümüze kadar en çok okunan, en çok araştırılan ve kitaplara en çok konu olan kitap olma özelliğini korumuştur/koruyacaktır/korunmalıdır. Her dönem ayetleri üzerinde derinlemesine düşünülmüş, bazen konu bazen sûre endeksli bazen de Fatiha sûresinden başlayıp Nâs sûresine kadar ayetler tek tek ele alınarak tefsir çalışmaları yapılmış, emek sarf edilmiş ve neticede ciltler dolusu birbirinden kıymetli hakikatlere ulaşılmıştır. Kütüphanelerimiz bu tefsir mirasıyla dolup taşmaktadır/taşmalıdır.

Bu kaynaklar içerisinde Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*'ı, Mâturîdî'nin *Te'vilât*'ı, Beğavî'nin *Meâlimu't-tenzîl*'i, Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı, İbn Atıyye'nin *el-Muharraru'l-vecîz*'i, Râzî'nin *Mefâtihu'l-ğayb*'ı, Kurtubî'nin *el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Beydâvî'nin *Envâru't-tenzîl*'i, Neseî'nin *Medârik*'i, Ebû Hayyân'ın *el-Bahru'l-muhît*'i, İbn Kesîr'in *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*'i, Suyûtî'nin *ed-Durru'l-mensûr*'u, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân*'ı, Şevkânî'nin *Fethu'l-kadîr*'i, Âlûsî'nin *Rûhu'l-meâni*'si, Seyyid Kutub'un *Fî zilâli'l-Kur'ân*'ı, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr*'i, Muhammed İzzet Derveze'nin *et-Tefsîru'l-hadîs*'i, Vehbe Zuhaylî'nin *et-Tefsîru'l-munîr*'i, Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'ân Dili* gibi tefsirler esas olmak üzere pek çok klâsik ve çağdaş tefsir çalışmamızın kaynak kitaplarını oluşturmaktadır.

Öncelikle bu kaynaklar taranmış ve Nâziât sûresiyle ilgili bölümler tespit edilip konularına göre gruplandırılmış ayetler bir arada olacak şekilde birer kitapçık hâline getirilmiştir. Ardından bu kitapçıklar incelenip tahlil edilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız “Nüzûlünden Günümüze Nâziât Sûresi Tefsiri” adlı çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konumuza giriş mahiyetinde sayılabilecek bilgilere, çalışmamızın yöntemine ve kullandığımız kaynaklara dair bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde Nâziât sûresi hakkında genel bilgilere; sûrenin kimliğine, ihtiva ettiği konulara, ‘Nâziât’ kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm’de geçen formlarına, sûredeki bazı ayetlerin nüzûl sebeplerine, sûrenin diğer sûrelerle olan

münasebetlerine ve ayetlerinin birbirleriyle olan münasebetine, sûrenin belâgat yönlerine ve faziletine değinilmiştir.

İkinci bölümde ise Nâziât sûresinde yer alan ayetleri konularına göre gruplandırıp tefsiri yapılmıştır. Öncelikle ilgili ayetlerin orijinal metnine meâliyle birlikte yer verilmiştir. Ardından ayetlerde geçen bazı kelimeler açıklanmış, ayetlerde saklı nüktelere işaret edilmiştir. Gerektiği durumlarda i'raba dair açıklamalarda bulunulmuştur. Konuyla ilgili diğer sûrelerde yer alan ayetlere ya da hadislere bazen yer verilmiş, bazen işaret etmekle yetinilmiştir. Aynı konuda farklı görüşlerin bulunduğu durumlarda tercihte bulunma yoluna gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂZİÂT SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde Nâziât sûresinin kimliği, içerdiği konular, Nâziât kelimesinin anlamı, türevleri ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen formları, sûredeki bazı ayetlerin nüzü'l sebepleri, sûrenin ayetleri arasındaki ve diğer sûrelerle olan münasebeti, sûrenin belâgat açısından tahlili ve sûrenin fazileti ele alınacaktır.

1.1. NÂZİÂT SÛRESİNİN KİMLİĞİ

İçerisinde yüz yetmiş kelime¹ ve yedi yüz otuz harf barındıran² Nâziât sûresi Kûfelilere göre kırk altı, cumhura göre kırk beş ayetten oluşmaktadır.³ Fâsılası ، ه ، ا ، م harfleridir.⁴ Mekke'de nazil olduğu hususunda ittifak vardır.⁵ Nebe' sûresinden sonra,⁶ İnfîtâr sûresinden önce nazil olmuştur.⁷ Nâziât sûresi, Mushaf'taki sıraya göre

¹ Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcu'l-munîr fi'l-iâne alâ ma'rifeti ba'di meâni kelâmi rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Kahire, Bûlâk Matbaası, 1868, Cilt 4, s. 475; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2007, Cilt 8, s. 551; Yüz yetmiş dokuz kelime olduğuna dair bkz. Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, 1. Baskı, Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2002, Cilt 10, s. 122; Yüz doksan yedi kelime olduğuna dair bkz. Hâzin, Ebû'l-Hasan Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer, *Lübâbu't-te'vil fi meâni't-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahîn, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1995, Cilt 4, s. 390.

² Şirbînî, Cilt 4, s. 475; Elmalılı, Cilt 8, s. 551; Yedi yüz elli üç harf olduğuna dair bkz. Sa'lebî, Cilt 10, s. 122; Hâzin, Cilt 4, s. 390.

³ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ahmed Habîb Kasîru'l-Âmilî, Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabiyye, t.y., Cilt 10, s. 250; Tabersî, Emînu'l-İslâm Ebû Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecmeu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-murtedâ, 2006, Cilt 10, s. 192; Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şehâbuddîn Mahmûd b. Abdullah, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Beyrut, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, t.y., Cilt 30, s. 22; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus, ed'Dâru't-Tunusiyye, 1984, Cilt 30, s. 59; Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. Baskı, Kahire, Dâru nehda, 1998, Cilt 15, s. 261.

⁴ Elmalılı, Cilt 8, s. 551.

⁵ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm el-Endelîsî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001, Cilt 5, s. 430; İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 2001, Cilt 4, s. 393; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Burdûnî vd. 2. Baskı, Kahire, Dâru'l-kütübi'l-Misriyye, 1964, Cilt 19, s. 190; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1994, Cilt 5, s. 449; Âlûsî, Cilt 30, s. 22.

⁶ Âlûsî, Cilt 30, s. 22; İbn Âşûr, Cilt 30, s. 59; Tantâvî, Cilt 15, s. 261; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı*

yetmiş dokuzuncu, nüzûl sırasına göre seksen birinci sırada yer alır.⁸ Sûre adını birinci ayette geçen, sökü� çıkarımlar anlamına gelen “Nâziât” kelimesinden almıştır.⁹ Mushaf’larda ve tefsirlerin çoğunda “sûretü’n-nâziât” diye isimlendirilmektedir.¹⁰ Ayrıca bu sûre “ve’n-nâziât”, “es-sâhire” ve “et-tâmme” adlarıyla da anılmaktadır.¹¹

1.2. NÂZİÂT SÛRESİNİN İHTİVA ETTİĞİ KONULAR

Mekkî sûrelerden biri olan Nâziât sûresi diğerk mekkî sûrelerde olduğu gibi tevhid, nübüvvet ve öldükten sonra diriliş gibi akide konularını içermektedir.¹² Merâğî, (ö. 1371/1952) sûrenin ihtiva ettiği konuları dokuz maddede hülâsa etmiştir.¹³

1. Yeniden dirilişin ispatı
2. Müşriklerin yeniden diriliş inkârları ve onlara bu hususta verilen cevaplar.
3. Hz. Peygamber’i teselliye matuf anlatılan, Hz. Mûsâ’yla (a.s.) Firavun arasında cereyan eden kıssa.
4. Yeniden dirilişin gerçekleşeceğine dair delillerin getirilmesi.
5. Kıyamet gününün şiddetinden kaynaklanan korkular.
6. Kıyamet gününde insanların, dünyadaki amellerine göre saadete erenler ve bedbahtlar olmak üzere iki gruba ayrılacağı.
7. Müşriklerin, kıyameti ve vaktini sormaları.

Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985, Cilt 8, s. 362; Elmalılı, Cilt 8, s. 551; Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4. Baskı, Ankara, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, Cilt 5, s. 543.

⁷ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 59; Tantâvî, Cilt 15, s. 261; Karaman vd., Cilt 5, s. 543.

⁸ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, Cilt 6, s. 2957; Tantâvî, Cilt 15, s. 261; Karaman vd., Cilt 5, s. 543.

⁹ Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru’l-munîr fi’l-akîde ve’ş-şerîa ve’l-menhec*, 2. Baskı, Dîmeşk, Dâru’l-fikri’l-muâsır, 1998, Cilt 30, s. 30; Ateş, Cilt 6, s. 2957; Karaman vd., Cilt 5, s. 543.

¹⁰ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 59.

¹¹ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 59; Tantâvî, Cilt 15, s. 261; Bilmen, Cilt 8, s. 362.

¹² Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu’t-tefâsir*, 1. Baskı, Kahire, Dâru’s-Sâbûnî, 1997, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 31.

¹³ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru’l-Merâğî*, 1. Baskı, Mısır, Şeriketu mektebe, 1946, Cilt 30, s. 37.

8. Hz. Peygamber'in kıyamet hakkında araştırma yapmaktan ve onunla ilgilenmekten nehyedilmesi.
9. Müşriklerin, kıyamet günü korkusundan dünyada kaldıkları süre hususundaki yanılırları.

Bu maddeleri zikrettikten sonra şimdi de bunları biraz detaylandırmak istiyoruz.

Sûre; kıyametin ve öldükten sonra dirilişin ispatı için, sıfatları zikredilen bazı varlıklara yeminle başlıyor. Ardından kıyametten tablolar sunarak yeniden dirilişi inkâr eden müşriklerin kıyamet günü içinde bulunacakları endişe ve korkuyu gözler önüne seriyor. Onların yeniden dirilişi inkâr hususundaki sözlerini ve bunlara verilen cevapları zikrediyor. Tam bu esnada Peygamberlerin verdiği haberleri yalanlayanların akıbetleri hakkında ibretlik olması ve Hz. Peygamber'i teselli etmesi açısından¹⁴ Hz. Mûsâ'yla (a.s.) Firavun arasında meydana gelen kıssayı zikredip Hz. Mûsâ'ya (a.s.) inanmayan Firavun'u, ilahlık iddiasına kadar götüren iktidarının Allah'ın azabından kurtaramadığına ve onun feci akıbetine dikkat çekiyor¹⁵ ki bu kıssa siyakla uyum içerisindedir.¹⁶ Sûre, Allah'ın yeniden dirilişi inkâr edenlere hissî burhanlarla yeniden dirilişi ispatı içeren bir hitapla hitap etmesiyle devam ediyor. Allah, onların Resûlü'ne (s.a.v) karşı olan aşırılıklarına ve inatlarına meydan okuyor. Onların yaratılış bakımından semadan daha basit olduklarını hatırlatıyor. Sûre; kıyamet gününün şiddetinden kaynaklanan korkulardan, insanların dünyadaki amellerine göre saadete erenler ve bedbahtlar olmak üzere iki gruba ayrılacağından, müşriklerin Hz. Peygamber'e kıyamet vaktini sormalarından, kıyamet vaktinin bilgisinin sadece Allah'a ait olduğundan, Hz. Peygamber'in Allah'ın bildirmesi olmaksızın bunu bilemeyeceğinden, O'nun vazifesinin sadece uyarmak olduğundan ve bu uyarısının ancak kıyamete inanan ve ondan korkanlar için faydalı olacağından ve kâfirlerin dünya ömrünün çok kısa olduğunu anlamalarından bahsetmek suretiyle sona eriyor.¹⁷

¹⁴ Elmalılı, Cilt 8, s. 559.

¹⁵ Ali Ünal, *Allah Kelamı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, Define Yayınları, 2010, s. 1277.

¹⁶ Zuhayfî, Cilt 30, s. 31.

¹⁷ Zuhayfî, Cilt 30, s. 31.

1.3. TÜREVLERİYLE NÂZİÂT KELİMESİ VE KUR'ÂN-I KERÎM'DE GEÇEN FORMLARI

Nâziât kelimesi sülasî mücerred ikinci bâbdan نزع fiilinin mastarı olan نزع ya da نزع kökünden türetilmiş müennes ism-i fâil çoğul bir isimdir.¹⁸ نزع mastarı bir şeyi yerinden çekip çıkarmak¹⁹, kuyudan şiddetle kova çekmek, yay çekmek ve atın başını alıp bir düzüye koşması; نزع mastarı ise bir şeye can atmak, meyledip arzulamak anlamlarına gelir.²⁰ Kalpten sevginin ya da düşmanlığın sökülüp çıkarılması anlamında soyut manalar için de kullanılır.²¹ İkinci bâbdan, dördüncü bâbdan, tef'îl, mufâale, iftiâl, tefe'ul, tefâul ve istif'âl bâblarından kullanımları vardır.²² Kur'ân-ı Kerîm'de ise ikinci bâbdan on, mufâale bâbından bir, tefâ'ul bâbından yedi, ism-i fâil olarak bir ve mübalağa-i ism-i fâil olarak bir kez olmak üzere toplam yirmi kullanımı vardır.²³ Bu kullanımlarda نزع fiilinin türevleri sıyırıp çıkarmak, söküp atmak, şahit çıkarmak, geri almak, çekip almak, fırlatıp atmak, çekip ayırmak, çıkarttırmak, muhalefet etmek, çekişmek, ihtilafa düşmek, tartışmaya başlamak, tartışmaya girişmek, elden ele dolaştırmak, bütün kuvvetleriyle koşanlar ve söküp atan manalarında kullanılmıştır. İlgili ayetler, bu ayetlerde geçen نزع fiilinin türevlerinin kullanımları ve meâllerinde görüleceği üzere anlamları şu şekildedir:

1) ونزع يده فإذا هي بيضاء للناظرين*

“Mûsâ (a.s.) elini sıyırıp çıkardı, bir de ne görsün! Bakan kimseler için parlak mı parlak, ışık saçan bir el hâline gelmiş!”²⁴

2) ونزعنا ما في صدورهم من غل تجري من تحتهم الأنهار وقالوا الحمد لله الذي هدانا لهذا

¹⁸ Elmalılı, Cilt 8, s. 554.

¹⁹ Râğıb, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvudî, 1. Baskı, Dımeşk, Dâru'l-kalem, 1992, s. 798.

²⁰ Elmalılı, Cilt 8, s. 554.

²¹ Râğıb, s. 798.

²² Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 4. Baskı, Kahire, Mektebetu's-şurûkî'd-devliyye, 2005, s. 913-914.

²³ Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-mefehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4. Baskı, Beyrut, Dâru'l-ma'rife, 1994, s. 866.

²⁴ A'râf, 7/108; Şuarâ, 26/33.

وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق ونودوا أن تلکم الجنة أورثتموها بما
کنتم تعملون*

“Biz onların kalplerinden kin namına ne varsa söküp attık. Altlarından da ırmaklar akar. ‘Hamd, bizi buna eriştiren Allah’a mahsustur. Eğer Allah’ın bizi eriştirmesi olmasaydı, biz hidayete ermiş olamazdık. Andolsun, Rabbimizin Peygamberleri bize hakkı getirmişler.’ derler. Onlara ‘İşte yaptığınız iyi işler sayesinde kendisine vâris kıldığınız cennet!’ diye seslenilir.”²⁵

3) ونزعنا ما فی صدورهم من غل إخوانا علی سرر متقابلین*

“Onların kalplerindeki kini söküp çıkarmışızdır. Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar.”²⁶

4) ونزعنا من كل أمة شهيدا فقلنا هاتوا برهانكم فعلموا أن الحق لله وصل عنهم ما كانوا یفترون*

“O gün her ümmetten birer şahit çıkarırız. Resûlleri yalancı sayanlara da: ‘Haydi bakalım, varsa delilinizi ortaya koyun!’ deriz. O zaman onlar, hak ve hakikatin Allah’a ait olduğunu kesinlikle anlar ve uydurdukları tanrılar ise ortada görünmez olur.”²⁷

5) ولئن أذقنا الإنسان منا رحمة ثم نزعناها منه إنه لیئوس كفور*

“Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra o nimeti geri alırsak o, son derece ümitsiz, son derece nankör olur.”²⁸

6) قل اللهم مالك الملك تؤتي الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير إنك علی كل شيء قدير*

“De ki: ‘Ey mülk ve hâkimiyet sahibi Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarırsın. Her

²⁵ A’râf, 7/43.

²⁶ Hicr, 15/47.

²⁷ Kasas, 28/75.

²⁸ Hûd, 11/9.

türlü hayır yalnız Senin elindedir. Sen elbette her şeye kadirsin.’”²⁹

7) تنزع الناس كأنهم أعجاز نخل منقعر*

“Öyle bir fırtına ki insanları, kökü sökülmüş, içi boş hurma kütükleri gibi fırlatıp atıyordu.”³⁰

8) ثم لننزعن من كل شيعة أيهم أشد على الرحمن عتيا*

“Sonra da her topluluktan, Rahman’a isyan etmede aşırılık edenleri çekip ayıracağız.”³¹

9) يا بني آدم لا يفتننكم الشيطان كما أخرج أبويكم من الجنة ينزع عنهما لباسهما ليريهما

سواتهما إنه يراكم هو وقبيله من حيث لا ترونهم إنا جعلنا الشياطين أولياء للذين لا يؤمنون*

“Ey Âdem’in evlatları! Şeytan, edep yerlerini açığa çıkarmak için, annenizle babanızı üzerlerindeki takva elbiselerini çıkarttırmak suretiyle cennetten uzaklaştırdığı gibi, sakın sizi de belaya uğratmasın! Çünkü o da, askerleri de sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden sizi görürler. Doğrusu Biz şeytanları iman etmeyenlerin dostları yapmışızdır.”³²

10) لكل أمة جعلنا منسكا هم ناسكوه فلا ينازعنك في الأمر وادع إلى ربك إنك لعلى

هدى مستقيم*

“Biz her ümmete kendi dönemlerinde uyguladıkları özel bir ibadet yolu belirledik. Öyle ise onlar din işinde asla sana muhalefet etmesinler. Sen insanları Rabbinin yoluna davet et. Çünkü sen gerçekten hakka götüren dosdoğru bir yolun üzerindesin.”³³

11) ولقد صدقكم الله وعده إذ تحسونهم بإذنه حتى إذا فشلتم وتنازعتم في الأمر وعصيتهم من

بعد ما أراكم ما تحبون منكم من يريد الدنيا ومنكم من يريد الآخرة ثم صرفكم عنهم

²⁹ Âl-i İmrân, 3/26.

³⁰ Kamer, 54/20.

³¹ Meryem, 19/69.

³² A'râf, 7/27.

³³ Hac, 22/67.

ليتليكم ولقد عفا عنكم والله ذو فضل على المؤمنين*

“Allah, size yaptığı yardım vaadini gerçekleştirdi. O’nun izni ile o düşmanlarınızı kırıp geçiriyordunuz. Allah’ın, size arzuladığınız galibiyeti göstermesine kadar, böylece bu vaat yerine geldi. Ama sonra siz isyan ettiniz, verilen emir hakkında çekiştiniz, yılgınlık gösterdiniz. O esnada kiminiz dünya menfaatini istiyordu, kiminiz ahiret mükâfatını. Sonra Allah sizi denemek için, onlara karşı size verdiği desteği geri çekti, bozguna uğradınız. Bununla beraber sizin kusurlarınızı bağışladı da! Zaten Allah müminlere bol lütuf ve inayet sahibidir.”³⁴

12) يا أيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم فإن تنازعتم في شئ فردوه إلى الله والرسول إن كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر ذلك خير وأحسن تأويلاً*

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Resûlüne ve sizden olan ulu’l-lemre de itaat edin. Eğer Allah’a ve ahirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah’a ve Resûlüne arz ediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”³⁵

13) إذ يريكم الله في منامك قليلا ولو أراكم كثيرا لفشلتم ولتنازعتم في الأمر ولكن الله سلم إنه عليهم بذات الصدور*

“O vakit Allah sana müşrik askerlerini rüyanda az göstermişti. Eğer onları çok gösterseydi paniğe kapılır, emir ve kumanda konusunda ihtilafa düşerdiniz. Fakat Allah sizi bundan kurtardı. Çünkü O bütün sinelerin gizlediklerini pekiyi bilir.”³⁶

14) فتنازعوا أمرهم بينهم وأسرروا النجوى*

“Bunun üzerine onlar; aralarında tartışmaya ve fısıldaşmaya, kulislere başladılar.”³⁷

³⁴ Âl-i İmrân, 3/152.

³⁵ Nisâ, 4/59.

³⁶ Enfâl, 8/43.

³⁷ Tâhâ, 20/62.

15) وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحَكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ*

“Allah’a ve Resûlüne itaat edin, sakın birbirinizle ihtilaf etmeyin; sonra korkuya kapılıp zaafa düşerseniz, rüzgârınız (kuvvetiniz) gider.”³⁸

16) وَكَذَلِكَ أَعْرَضْنَا عَنْهُمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ

أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا*

“Fakat Bizim takdirimiz başka idi. Nasıl onları uyutup sonra uyandırdıksa, aynı şekilde öbür kullarımızı da Ashâb-ı Kehf’in durumundan haberdar ettik ki, Allah’ın haşir vaadinin gerçeğin ta kendisi olup hakkında hiçbir şüphe olmayacağını onlar da anlasınlar. Derken onları bulan halk, kendi aralarında onlar hakkında ne yapacaklarını tartışmaya girişti. Bazıları: ‘Onların anısına bir anıt dikin, biz gerçek durumlarını anlayamadık, onların Rabbi hâllerini pekiyi bilir.’ derken, görüşleri ağır basan müminler ise: ‘Mutlaka onların yanı başlarına bir mescit yapacağız.’ dediler.”³⁹

17) يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَعْنُ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمُ*

“Onlar orada meşrubat dolu kadehleri elden ele dolaştırırlar. Bunları içmede ne saçma sapan konuşma olur, ne de günaha girilir.”⁴⁰

18) وَالنَّازِعَاتُ غُرَقًا*

“Bütün kuvvetleriyle koşanlar hakkı için ki...”⁴¹

19) كَلَّا إِنَّهَا لَأُتَىٰ * نَزَاعَةٌ لِلشَّوَىٰ*

“Fakat ne mümkün! O cehennem, alev alev yanan bir ateştir. Eli, ayağı, bütün uzuvları söküp atar.”⁴²

³⁸ Enfâl, 8/46.

³⁹ Kehf, 18/21.

⁴⁰ Tûr, 52/23.

⁴¹ Nâziât, 79/1.

⁴² Meâric, 70/15-16.

1.4. SÛREDE GEÇEN BAZI AYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ

Kur’ân-ı Kerîm’deki ayetler; muayyen bir sebebe bağılı olarak nazil olan ve muayyen bir sebebe bağılı olmaksızın, bir hükmü ortaya koymak amacıyla nazil olan ayetler olmak üzere iki kısma ayrılır.⁴³ Nâziât sûresinin on ikinci ayeti, otuz yedi, otuz sekiz ve otuz dokuzuncu ayetleri, kırk ve kırk birinci ayetleri ve kırk iki ve devamındaki ayetler yukarıdaki taksime göre birinci kısımda yer almaktadır. Yani bu ayetlerin sebab-i nüzûlleri vardır ve şu şekildedir:

1.4.1. On İkinci Ayetin Nüzûl Sebebi

Ayetin metni ve meâli şöyledir:

قالوا تلك إذا كرة خاسرة*

“O takdirde bu, bizim için ziyanlı bir dönüş olur, derler.”⁴⁴

يقولون إنا لمرودون في الحافرة “İnkârcılar alay ederek, biz eski durumumuza getirilecekmiz, derler.” ayeti nazil olunca Kureyş kâfirleri, “Eğer öldükten sonra diriltilirsek kesinlikle büyük bir zarara uğrarız.” dediler. Bunun üzerine Nâziât sûresinin on ikinci ayeti nazil olmuştur.⁴⁵

1.4.2. Otuz Yedi, Otuz Sekiz ve Otuz Dokuzuncu Ayetlerin Nüzûl Sebebi

Ayet metinleri ve meâlleri şöyledir:

فأما من طغى* وآثر الحياة الدنيا* فإن الجحيم هي المأوى*

“Artık kim azdıysa, ahireti unutup dünya zevkini tercih ettiyse, onun varacağı yer, olsa olsa cehennemdir!”⁴⁶

Bu ayetler inkâr ve azgınlıkta aşırılıkla bilinen⁴⁷ Nadr ve babası⁴⁸ Hâris

⁴³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 21. Baskı, İstanbul, İFAV, 2012, s. 210.

⁴⁴ Nâziât, 79/12.

⁴⁵ Suyûtî, Ebû Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâluddîn, *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, Beyrut, Dâru'l-fikr, t.y., Cilt 8, s. 407; Suyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetu kütübi's-sekâfiyye, 2002, s. 285; Zuhaylî, Cilt 30, s. 34.

⁴⁶ Nâziât, 79/37-39.

⁴⁷ Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, t.y., Cilt 9, s. 104.

⁴⁸ Hâris'in Nadr'ın oğlu olduğuna dair bkz. Kurtubî, Cilt 19, s. 207; Âlûsî, Cilt 30, s. 37.

hakkında nazil olmuştur.⁴⁹ Fakat bu vasıflara sahip bütün kâfirler bu ayetin kapsamındadır.⁵⁰ Çünkü sebebin hususiliğine değil hükmün umumiliğine itibar edilir.⁵¹

Bu ayetlerin Mus'ab b. Umeyr'in (ö. 3/625) Uhud savaşında öldürdüğü⁵² kardeşi Ebû Uzeyr b. Umeyr⁵³ hakkında nazil olduğunu ifade eden rivâyetler⁵⁴ olduğu gibi, Ebû Cehil hakkında indiğini belirten rivâyetler⁵⁵ de vardır.

1.4.3. Kırk ve Kırk Birinci Ayetlerin Nüzûl Sebebi

Ayet metinleri ve meâlleri şöyledir:

وأما من خاف مقام ربه ونهى النفس عن الهوى فإن الجنة هي المأوى*

“Ama kim Rabbinin divanında durmaktan korkarsa ve nefsinin heva ve hevese uymaktan dizginlerse, onun varacağı yer de olsa olsa Cennet'tir!”⁵⁶

Bu ayetler insanların Uhud'da Resûlullah'ın (s.a.v) yanından ayrıldıkları anda, karnına oklar isabet edene kadar Resûlullah'a (s.a.v) vücudunu siper eden Mus'ab b. Umeyr (r.a.) hakkında nazil olmuştur.⁵⁷ Resûlullah (s.a.v) onu kanlar içinde can çekişirken görünce *“Mükâfatını Allah katında bulacağını ümit ediyorum.”* diyerek ashâbına şunları söyledi: *“Mus'ab'ı, üzerinde değeri bilinmeyen iki elbise olduğu hâlde gördüm. Ayakkabılarının bağı da altındandı.”⁵⁸*

Bu ayetlerin Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) hakkında şu hâdise üzerine nazil olduğu da söylenmiştir: *“Hz. Ebû Bekir'in (r.a.), kendisine yemek getiren bir kölesi vardı. Her defasında ona yemeği nereden getirdiğini sorardı. Bir gün kölesi yemek*

⁴⁹ Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 2000, Cilt 31, s. 49; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 104.

⁵⁰ Kurtubî, Cilt 19, s. 207.

⁵¹ Râzî, Cilt 31, s. 49.

⁵² Esir edildiği şeklindeki rivâyetler için bkz. Kurtubî, Cilt 19, s. 208; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsir*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Beyrut, Dâru'l-fikr, 2000, Cilt 10, s. 402; Âlûsî, Cilt 30, s. 37.

⁵³ Kardeşi Âmir b. Umeyr olduna dair rivâyetler de vardır. Kurtubî, Cilt 19, s. 208; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402.

⁵⁴ Kurtubî, Cilt 19, s. 208; Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf an hakâik-i ğavâmidî't-tenzîl*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kitabi'l-arabî, 1987, Cilt 4, s. 698; Râzî, Cilt 31, s. 50; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 104; Âlûsî, Cilt 30, s. 36.

⁵⁵ Kurtubî, Cilt 19, s. 208; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402; Âlûsî, Cilt 30, s. 37.

⁵⁶ Nâziât, 79/40-41.

⁵⁷ Kurtubî, Cilt 19, s. 208; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402; Âlûsî, Cilt 30, s. 36-37.

⁵⁸ Kurtubî, Cilt 19, s. 208; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402; Âlûsî, Cilt 30, s. 37.

getirince yemeği nereden getirdiğini sormadan yemeye başladı. Bunun üzerine kölesi, her zaman yemeği nereden getirdiğini sorduğu hâlde bu sefer sormamasının sebebini sordu. Hz. Ebû Bekir (r.a.) unuttuğunu ifade etti ve hiç vakit geçirmeden yemeği nereden getirdiğini sordu. Kölesi, henüz Müslüman olmamışken bir kavme kehanette bulunduğunu ve buna karşılık kendisine bu yemeği verdiklerini ifade etti. Hz. Ebû Bekir (r.a.) derhal yediğini kustu ve ‘Damarlarımda herhangi bir şey kalmışsa Sen onu tutmuşsundur Ey Rabbim!’ dedi.”⁵⁹

Kurtubî, (ö. 671/1273) bu ayetlerin nüzûlüne dair Kelbî’den (ö. 146/763) şunları nakleder: “Bu ayetler herhangi bir günahla karşı karşıya olup, o günahı işlemeye muktedir olduğu hâlde Allah korkusundan o günahı işlemeyip terk eden her fert hakkında nazil olmuştur.”⁶⁰

1.4.4. Kırk İki ve Devamındaki Ayetlerin Nüzûl Sebebi

Ayet metinleri ve meâlleri şöyledir:

يسألونك عن الساعة أيان مرساها* فيم أنت من ذكرها* إلى ربك منتهاها* إنما أنت منذر من
يخشاه* كأنهم يوم يرونها لم يلبثوا إلا عشية أو ضحاها*

“Sana kıyamet saatini sorarlar: ‘Demir atması ne zaman?’ diye. Sen nerede, onun vaktini bildirmek nerede? Onun sonu Rabbine varır, kesin bilgisi O’na aittir. Sana düşen sadece, ondan korkanı uyarmaktır. Onu gördükleri gün, öyle gelir ki onlara, yalnız bir akşam veya bir sabah faslı durdular dünyada!”⁶¹

Bu ayetlerin sebab-i nüzûlü ile ilgili birbirine yakın üç rivâyet zikredeceğiz:

- Hz. Peygamber’e kıyametin ne zaman kopacağı soruluyordu. Bunun üzerine ilgili ayetler inmiştir.⁶²
- Mekke müşrikleri alay ederek kıyametin ne zaman kopacağını Hz. Peygamber’e soruyorlardı. Bunun üzerine ilgili ayetler inmiştir.⁶³

⁵⁹ Kurtubî, Cilt 19, s. 208.

⁶⁰ Kurtubî, Cilt 19, s. 208.

⁶¹ Nâziât, 79/42-46.

⁶² Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te’vilâtu ehli’s-sünne*, thk. Mecdî Baslûm, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2005, Cilt 10, s. 415.

⁶³ Kurtubî, Cilt 19, s. 209; Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, Cilt 8, s. 413, Suyûtî, *Lubâbu’n-nukûl*, s. 285;

- Hz. Peygamber kıyameti çokça zikrediyordu. Bunun üzerine ilgili ayetler inmiştir.⁶⁴

Kırk ikinci ayette Hz. Peygamber'e kıyametin vaktinin sorulduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'e kıyamet vakti sorusu kendilerine *إذا السماء انفطر* ve *إذا انشقت السماء* "Gök yarıldığı zaman"⁶⁵ gibi ayetler okunan müminler tarafından sorulmuş olabileceği gibi, kâfirler tarafından da sorulmuş olabilir. Ne var ki müminlerin sormasında doğruyu arama, kâfirlerin sormasında ise alay vardır.⁶⁶

1.5. NÂZİÂT SÛRESİNİN DİĞER SÛRELERLE VE AYETLERİNİN BİRBİRLERİYLE MÛNASEBETİ

Nâziât sûresinin diğer mekkî sûrelerle tevhid, nübüvvet ve öldükten sonra diriliş gibi akide konularını içermesi yönüyle bir münasebet söz konusudur. Ayrıca A'râf, Yûnus, Hûd, Tâhâ, Mü'minûn, Şuarâ, Neml, Kasas, Ğafir, Zuhruf, Duhân, Zariyât ve Müzzemmil sûreleriyle de Hz. Mûsâ'yla (a.s.) Firavun arasında cereyan eden kıssanın anlatılması yönüyle bir münasebet söz konusudur.

Burada Nâziât sûresinin tek tek diğer mekkî sûrelerle olan irtibatı değil; Bakara sûresinin ilk beş ayeti, Mushaf'taki sıraya göre öncesinde ve sonrasında yer alan Nebe' ve Abese sûreleri, nüzul sırasına göre sonrasında yer alan İnfitâr sûresi ile olan münasebetleri ve Nâziât sûresinin ayetleri arasındaki münasebet incelenecektir.

1.5.1. Bakara Sûresinin İlk Beş Ayeti İle Olan Münasebeti

Nâziât sûresi genel itibariyle takva dersi vermekte ve takvaya teşvik etmektedir. Bakara sûresinin ilk beş ayetinde anlatılan müttakilerin vasıflarının bu sûrede detaylandırılması yönüyle aralarında kavi bir münasebet söz konusudur.⁶⁷

Zuhaylî, Cilt 30, s. 49-50.

⁶⁴ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetu'r-risâle, 2000, Cilt 24, s. 213; Suyûtî, *Lubâbu'n-nukûl*, s. 285; Şevkânî, Cilt 5, s. 461; Âlûsî, Cilt 30, s. 38; Zuhaylî, Cilt 30, s. 50.

⁶⁵ İnfitâr, 82/1; İnşikâk, 84/1.

⁶⁶ Mâturîdî, Cilt 10, s. 415.

⁶⁷ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr*, 2. Baskı, Dâru's-selâm, 1989, Cilt 11, s. 6355. Müellifin Nâziât sûresiyle Bakara sûresi arasında münasebet kurmasının müttakilerin vasıflarının bu sûrede diğerlerinden farklı olarak sıralanması sebebiyle olduğu kanaatindeyiz.

1.5.2. Nebe' Sûresiyle Olan Münasebeti

Bu sûrenin Nebe' sûresiyle iki yönden münasebeti vardır:

- Konu benzerliğinin olması ki iki sûre de kıyametten, kıyamet ahvâlinde, müttakilerin ve mücrimlerin akıbetinden bahsetmektedir.⁶⁸
- Sûre başlarının ve sonlarının benzer olması ki iki sûrenin de giriş kısımları kıyametten ve öldükten sonra dirilmeden bahsetmektedir.⁶⁹ Son kısımlarına gelince Nebe' sûresi yakın olan kıyamet günü azabından uyarmakla biterken; Nâziât sûresi yeniden dirilişin ispatı ve kıyametin gerçekleşeceğini vurgulamakla biter.⁷⁰

1.5.3. Abese Sûresiyle Olan Münasebeti

Nâziât sûresinin başında kıyametin ve öldükten sonra dirilmenin vukû' bulacağına dair yemin edilip kıyamet günü korkularının beyan edilmesi; Abese sûresinin son kısmında kıyamet sonrası dehşetinin gözler önüne seriliyor olması yönüyle bu iki sûre arasında bir münasebet söz konusudur.⁷¹

Ayrıca Nâziât sûresinde “*Sana düşen sadece ondan (kıyametten) korkanı uyarmaktır.*”⁷² buyurulmakta, bu uyarının kimlere ve nasıl fayda vereceği Abese sûresinde anlatılmaktadır ki bu da aralarındaki münasebeti gözler önüne sermektedir.⁷³

1.5.4. İnfîtâr Sûresiyle Olan Münasebeti

Nâziât sûresiyle İnfîtâr sûresi arasında konu ve gaye ortaklığı bulunması yönüyle bir münasebet söz konusudur. Şöyle ki, İnfîtâr sûresinde kıyametin kopması, diriliş, ilk yaratılışın haşre delil olması, dünya hayatının fani olması, hesaba çekilme ve cennet-cehennem gibi doğrudan veya dolaylı olarak ahiretle ilgili konular işlenmektedir. Dolayısıyla sûrenin gayesi kıyametin kopacağını ve insanların yeniden

⁶⁸ Zuhaylî, Cilt 30, s. 30.

⁶⁹ Zuhaylî, Cilt 30, s. 30.

⁷⁰ Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, Cilt 30, s. 21; Bilmen, Cilt 8, s. 362; Zuhaylî, Cilt 30, s. 30.

⁷¹ İlhami Günay, *Kur'ân-ı Kerîm Sûreleri Arasındaki Münasebet*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1996, s. 202.

⁷² Nâziât, 79/45.

⁷³ Elmalılı, Cilt 8, s. 569.

diriltirilip dünyadaki amellerine göre karşılık görececeklerini bildirmektir. Nâziât sûresinde de aynı hususlar söz konusudur. Sadece kullanılan argümanlar farklıdır.

1.5.5. Ayetleri Arasındaki Münasebet

Gerek Mushaf'taki sıraya göre gerekse nüzul sırasına göre Nâziât sûresinin öncesinde bulunan Nebe' sûresi kıyamet gününün azabından uyardıktan sonra eriyor. Nâziât sûresi, önceki sûrenin sonuyla uyumlu olarak kıyametin ve öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna dair, sıfatları zikredilen bazı varlıklara yeminle başlıyor.⁷⁴ İlk beş ayette kıyametin ve öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceği vurgulu bir şekilde belirtildikten sonra dokuzuncu ayete kadar o gün meydana gelecek hadiseler ve haşri inkâr edenlerin kötü hâlleri anlatılıyor. On ve on birinci ayetlerde haşri inkâr edenlerin kötü hâllerinin sebepleri ifade ediliyor. Kâfirlerin yeniden dirilişi inkâr ettikleri açıklandıktan sonra on ikinci ayette kâfirlerin haşir hakkında Resûlullah (s.a.v) ve ashâbıyla alay ederek söyledikleri söz hikâyeye ediliyor. On üç ve on dördüncü ayetlerde haşrin gayet kolay olduğu, haşri inkâr edenlerin zannettikleri gibi olmadığı kısaca beyan ediliyor. On beşinci ayetten yirmi altıncı ayete kadar kâfirlerin yeniden dirilmeyi inkârları sebebiyle Resûlullah'ta (s.a.v) hâsıl olan üzüntüyü gidermek ve kullarını insafa ve imana davet etmek üzere Hz. Mûsâ (a.s.) ile Firavun arasında meydana gelen kıssa anlatılıyor. Yirmi yedinci ayetten otuz altıncı ayete kadar iman etmeyenleri kınamak üzere haşrin meydana geleceğine delalet eden sema ve arzın yaratılışı beyan edilip kıyametin gerçekleşmesi gözler önüne seriliyor. Otuz yedinci ayetten kırk birinci ayete kadar insanların kıyamet gününde ehl-i cennet ve ehl-i cehennem olmak üzere iki kısma ayrılacağından bahsediliyor. Kıyametin imkânı, meydana geleceği ve kıyamet günündeki genel durumlar açıklandıktan sonra kırk ikinci ayetten kırk dördüncü ayete kadar müşriklerin bu açıklamalar karşısındaki tutumları, kıyametin vaktini sormaları, Allah'ın onların bu sorularını reddetmesi ve reddin sebepleri izah ediliyor. Son ayette vaktini sorup kıyameti inkâr edenlerin o gündeki hâlleri beyan ediliyor.⁷⁵

⁷⁴ Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 394.

⁷⁵ Konyalı Mehmed Vehbî Efendi, *Hülâsatü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 4. Baskı, İstanbul, Üç Dal Neşriyat, 1969, Cilt 15, s. 6329-6344.

Görüldüğü gibi ayetler arasında sıkı ve anlamlı bir münasebet vardır. Her ayet yerli yerindedir. Ayetler şöyle dursun Kur'ân'daki her harf olması gerektiği yerdedir. Kur'ân'a ne bir harf eklenebilir ne de O'ndan bir harf çıkartılabilir. Zira O, hakîm olan Allah'ın kelimidir. Ayrıca ayetlerin tertibinin tevkîfî olduğu hususunda âlimler ittifak halindedir. Ne var ki ayetler arasındaki münasebeti kavrayamayanlar ayetlerin tertibinde birtakım sorunlar olduğunu iddia edip ayetlerin tertibini yeniden düzenleme yoluna gitmektedirler.⁷⁶

1.6. NÂZİÂT SÛRESİNİN BELÂĞAT AÇISINDAN TAHLİLİ

Sâbûnî, Nâziat sûresindeki belâgat yönlerini sekiz maddede hülasa etmiştir:

1. الأولى ve الآخرة ayetindeki الآخرة ve الأولى kelimeleri arasında tıbâk⁷⁷ vardır.⁷⁸ Aynı şekilde ضحاها أو عشية أو ضحاها kelimeleri arasında da tıbâk vardır.⁷⁹
2. Ayetlerde geçen الجنة kelimesi ile الجحيم kelimesi ve السماء kelimesi ile الأرض kelimesi arasında tıbâk vardır.⁸⁰
3. أرساها، مرعاها، دحاها، ضحاها kelimelerinde seci⁸¹ vardır.⁸²
4. هل أتاك حديث موسى ayetinde üslûb-u teşvik vardır.⁸³

⁷⁶ Bkz. Hakkı Yılmaz, *Nüzûl Sırasına Göre Tebyînu'l-Kur'ân İşte Kur'ân*, 1. Baskı, İstanbul, İşaret Yayınları, 2009, Cilt 8, s. 191-193.

⁷⁷ Hakikat olsun, mecaz olsun iki zıt manayı bir arada zikretmektir. (Bkz. Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil yayınları, 1999, s. 377. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: İbn Raşık, Ebû Ali el-Hasan el-Kayravanî el-Ezdî, *el-Umde fî mehâsini's-ş-î'r ve âdâbih ve nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, 5. Baskı, Beyrut, Dâru'l-cil, 1981, Cilt 2, s. 5; Merâğî, *Ulûmu'l-belâğa*, Beyrut, 1984, Cilt 3, s. 43-44.)

⁷⁸ Sâbûnî, 1997, Cilt 3, s. 492.

⁷⁹ Sâbûnî, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 48.

⁸⁰ Sâbûnî, Cilt 3, s. 492.

⁸¹ Fâsılaların bir harf üzerinde muvafık olmalarıdır. (Bkz. Akdemir, s. 316. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: Kazvînî, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman, *el-Îzah fî ulûmi'l-belâğa*, şerh ve ta'lik: Abdulmün'im Hafaci, y.y., 1980, Cilt 2, s. 547.)

⁸² Sâbûnî, Cilt 3, s. 492.

⁸³ Sâbûnî, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 38.

5. الأَرْضُ بعد ذلك دحاها* ayeti ile أأنتم أشد خلقا أم السماء بناها* رفع سمكها فسواها* *iştikâk⁸⁴ vardır.⁸⁵
6. وأما من خاف مقام ربه* ayeti ile فأما من طغى* وآثر الحياة الدنيا* فإن الجحيم هي المأوى* *والأرض بعد ذلك دحاها* *رفع سمكها فسواها* *أخرج منها ماءها ومرعاها* *وأما من خاف مقام ربه* *ونهى النفس عن الهوى* *فإن الجنة هي المأوى* *ayetleri arasında da mukâbele vardır.⁸⁸
7. كأنهم يوم يرونها لم يلبثوا إلا عشية أو ضحاها* *ayetinde teşbih-i mücmel-i mürsel⁸⁹ vardır.⁹⁰
8. مرعاها* *أخرج منها ماءها ومرعاها* *kelimesinde istiare-i tasrihiyye⁹¹ vardır.⁹²

⁸⁴ Manaları farklı, yazılışı veya söylenişleri aynı ya da benzer kelimelerin bir arada kullanılmasına “Cinas” denir. (Bkz. Akdemir, s. 22. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: Sekkâkî, Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Ebû Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu’l-ulûm*, ta’lik: Naim Zerzur, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, 1983, s. 429; Teftazânî, Sa’düddîn, *el-Mutavvel ale’t-telhîs*, İstanbul, Matbaa-i âmire, 1286, s. 404; Teftazânî, *Muhtasaru’l-meânî*, s. 420.) Aralarında iştikâk/aynî kökten gelme yönünden bir bağ olan iki lafzın meydana getirdiği cinasa ise “Cinas-ı İştikâk” denir. (Bkz. Akdemir, s. 39. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: Kazvîni, Cilt 2, s. 542; İrfan Matracî, *el-Câmi’ li funûni’l-lugati’l-arabiyye ve’l-arûz*, Beyrut, 1987, s. 221.)

⁸⁵ Sâbûnî, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 33.

⁸⁶ Aralarında tenasüp bulunan iki ya da daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra, aynı tertibe göre mana yönünden onların zıddı olan lafızları sıralamaktır. (Bkz. Akdemir, s. 246. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1984, s. 367-368; Bekrî Şeyh Emin, *el-Belâğatu’l-arabiyye fi sevbihi’l-cedîd*, Beyrut, 1990, Cilt 3, s. 50-52.)

⁸⁷ Sâbûnî, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 43.

⁸⁸ Sâbûnî, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 48.

⁸⁹ Vech-i şebhi zikredilmeyen teşbihe “Mücmel Teşbih” denir. (Bkz. Akdemir, s. 361.) Edatı zikredilen teşbihe “Mürsel Teşbih” denir. (Bkz. Akdemir, s. 365.)

⁹⁰ Sâbûnî, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 48.

⁹¹ İstiare, bir kelimenin, benzerlik alakasıyla ve aslı manasının kastedilmesine mani bir karinenin varlığı sebebiyle kendi hakiki manasının dışında kullanılmasıdır. (Bkz. Akdemir, s. 163. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: Teftazânî, *Muhtasaru’l-meânî* s. 324; Merâğî, *Ulûmu’l-belâğa*, s. 239.) Rükünleri içerisinde sadece müşebbehün bih/kendisine benzetilen zikredilmiş olan teşbihe “İstiare-i Tasrihiyye” denir. (Bkz. Akdemir, s. 166. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: el-Hâşimî, s. 305; Matracî, s. 140.)

⁹² Sâbûnî, Cilt 3, s. 492; Zuhaylî, Cilt 30, s. 43; Elmalılı, Cilt 8, s. 559.

1.7. NÂZİÂT SÛRESİNİN FAZİLETİ

Nâziât sûresinin faziletine dair bir hadis-i şerif zikretmek istiyoruz:

من قرأ سورة النازعات كان ممن حبسه الله عز و جل في القبر والقيامة حتى يدخل الجنة قدر صلاة مكتوبة.

“*Kim Nâziât sûresini okursa Allah Teâlâ o kimseyi kabirde ve kıyamette cennete girene kadar sadece farz bir namazı kılma miktarınca bekletir.*”⁹³

Nâziât sûresinin faziletine dair hadislerden Allah Teâlâ'nın Nâziât sûresini okuyan kimseleri kabirde ve kıyamette çok kısa bir süre bekleteceği, ardından cennetine koyacağı anlaşılmaktadır. Hadisler bu güzel manaları ifade etse de Muhsin Demirci, sûrelerin faziletine dair Şirbînî'den (ö. 977/1569) naklen şunları kaydetmektedir: “Zemahşerî (ö. 538/1143) ve ona tabi olarak Beydâvî (ö. 685/1286) kitaplarına Bakara, Nahl, Kehf, Secde, Yâsin, Duhân, Vâkıa, Zilzâl, Tekâsür, Nâs sûreleri hariç, diğer sûrelerin fazileti hakkında pek çok uydurma hadis almışlardır.”⁹⁴ Nâziât sûresinin fazileti hakkındaki hadisler mevzu hadislerdendir.⁹⁵

Tespit edebildiğimiz kadarıyla yukarıda zikrettiğimiz hadisler sahih hadis kitaplarında geçmemektedir. Bu yüzden sûrenin fazileti hakkındaki hadislere dair düşüncemiz Şirbînî'nin ifade ettiği istikamettedir.

Hâl böyle olmakla birlikte Ca'fer-i Sâdık (ö. 148/765) bu sûreyi okuyanın suya kanmış bir şekilde vefat edeceğini, suya kanmış bir şekilde diriltileceğini ve suya kanmış olarak cennete gireceğini ifade etmiştir.⁹⁶

⁹³ Zemahşerî, Cilt 4, s. 700; Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa, *Rûhu 'l-beyân*, Beyrut, Dâru'l-fıkr, t.y., Cilt 10, s. 330; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 106. Benzer rivâyetler için bkz. Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru 't-tenzîl ve esrâru 't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1998, Cilt 5, s. 285; Tabersî, Cilt 10, s. 192.

⁹⁴ Demirci, s. 197.

⁹⁵ Şirbînî, Cilt 4, s. 483.

⁹⁶ Tabersî, Cilt 10, s. 192.

İKİNCİ BÖLÜM

NÂZİÂT SÛRESİNİN TEFSİRİ

Bu bölümde Nâziât sûresinin Kur'ân, sünnet ve tefsir kitapları ışığında tefsiri yapılacaktır.

2.1. KIYAMET VE ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLME

2.1.1. Kıyametin ve Öldükten Sonra Dirilmenin Gerçekleşeceğine Dair

Yemin

Şerefli, kıymetli olan varlıklara yemin etmek ilahî adettendir.⁹⁷ Kur'ân'da ya insanlar nezdinde büyük kıymeti olan, bazı insanların yücelttiği varlıklara ya da insanlar tarafından değeri anlaşılamamış varlıklara yemin edilmiştir.⁹⁸ Kur'ân'da yeminlerin yer alması, yeminden sonra ifade edilen hakikatlerin çok önemli olduğunu göstermektedir.⁹⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de tevhide,¹⁰⁰ Kur'ân'ın hak bir kitap olduğuna,¹⁰¹ peygamberlerin hak olduğuna¹⁰² ve ahirette cezanın gerçekleşeceğine¹⁰³ dair birçok yemin vardır.¹⁰⁴ Allah Teâlâ kendi yüce adına,¹⁰⁵ Kur'ân'a,¹⁰⁶ meleklerle,¹⁰⁷ kıyamet gününe¹⁰⁸ ve kâinattaki bazı önemli varlıklara¹⁰⁹ yemin etmiştir. Bu yeminlerden on yedisi sûre başlarında yer almaktadır.¹¹⁰

Yeminle başlayan on yedi sûreden biri olan Nâziât sûresinin ilk beş ayetinde birtakım varlıklara yemin edilmektedir. Neye dair yemin edildiği hususunda iki görüş vardır. Bunlardan ilki neye dair yemin edildiğinin yani yeminin cevabının sözün akışından anlaşıldığından dolayı zikredilmediği görüşüdür. Bu durumda sözün

⁹⁷ Konyalı Mehmet Vehbî, Cilt 15, s. 6328.

⁹⁸ Zuhaylî, Cilt 30, s. 37.

⁹⁹ Mehmet Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, 4. Baskı, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2012, Cilt 2, s. 114.

¹⁰⁰ Örnek olarak bkz. Sâffât, 37/1-4.

¹⁰¹ Örnek olarak bkz. Vâkıa, 56/75-78.

¹⁰² Örnek olarak bkz. Yâsin, 36/2-3.

¹⁰³ Örnek olarak bkz. Zâriyât, 51/1-5.

¹⁰⁴ Demirci, s. 148.

¹⁰⁵ Yûnus, 10/53; Hicr, 15/92.

¹⁰⁶ Örnek olarak bkz. Yâsin, 36/2.

¹⁰⁷ Örnek olarak bkz. Sâffât, 37/1-4.

¹⁰⁸ Örnek olarak bkz. Kıyâme, 75/1.

¹⁰⁹ Örnek olarak bkz. Necm, 53/1; Târik, 86/1.

¹¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 22. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 2012, s. 168-169; Demirci, s. 147.

akışından “elbette ki siz öldükten sonra diriltileceksiniz”, “şüphe yok ki siz hesaba çekileceksiniz” manaları anlaşılmalıdır.¹¹¹ Bu mana, öldükten sonra tekrar mı diriltileceğiz diyenlere cevap mahiyetindedir. Yeminden hemen sonraki ayetlerde birinci ve ikinci üfleme anlamlarına gelen *الراجعة* ve *الرادفة* kelimelerinin kullanılmasından “elbette ki Sûr’a üfleyeceğiz” ya da “elbette ki kıyamet kopacaktır” manalarının anlaşılması da mümkündür.¹¹² İkinci görüş yeminin cevabının zikredildiği görüşüdür. Bu görüşe göre yeminlerden hemen sonra gelen altıncı ayet bu yeminin cevabıdır.¹¹³ Zuhaylî bu görüşün zayıf olduğunu ileri sürmüştür.¹¹⁴ Ya da sûrenin yirmi altıncı ayeti yeminin cevabıdır.¹¹⁵ Bu görüş hakkında İbnu’l-Enbârî (ö. 328/940) yemin ile cevabı arasında uzun bir fâsıla olduğunu, dolayısıyla bu yorumun isabetli olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁶ İbn Atıyye de bu görüşü zayıf bulanlardandır.¹¹⁷ Yahut da sûrenin on beşinci ayeti yeminin cevabıdır. Şevkânî bu son görüşün zayıf olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸

İbn Âşûr (ö. 1393/1973) yeminlerden hemen sonra gelen 6, 7, 8 ve 9. ayetlerin yeminin cevabı olduğunu ifade etmektedir. Şöyle ki, kasem cümlesinin uzunluğundan dolayı kasem ile cevabı arasında mesafe bulunduğundan kasemin cevabında bulunması gereken “lâm” harfi bulunmamaktadır. Ehl-i belâgat, kasem ile cevabı arasında uzaklık olduğu durumlarda “lâm” harfini kullanmaz. Kur’ân’ın pek çok yerinde de bunun örneklerine rastlamaktayız.¹¹⁹ Kasemin cevabında bulunması gereken “lâm” harfi sadece yemin ve cevabı peşi sıra geldikleri durumlarda kullanılır.¹²⁰ Altıncı ve yedinci ayette sarsıntıların olacağından bahsedilmektedir. Bunların ifade edilmesindeki asıl gaye bu sarsıntıların neticesi olan yeniden dirilişin gerçekleşeceğini vurgulamaktır. Sekiz ve dokuzuncu ayetlerde birtakım kalplerden bahsedilmesi de bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Zira kalplerin bedenler

¹¹¹ Taberî, Cilt 24, s. 192; Mâverdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdumaksûd b. Abdurrahîm, Beyrut, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, t.y., Cilt 6, s. 194; İbnu’l-Cevzî, Cilt 4, s. 394.

¹¹² Râzî, Cilt 31, s. 33.

¹¹³ Kurtubî, Cilt 19, s. 195; Şevkânî, Cilt 5, s. 451.

¹¹⁴ Zuhaylî Cilt 30, s. 32.

¹¹⁵ Mâverdî, Cilt 6, s. 194; Beğavî, Cilt 5, s. 205; İbnu’l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Hâzin, Cilt 4, s. 391.

¹¹⁶ Kurtubî, Cilt 19, s. 195; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 396; Şevkânî, Cilt 5, s. 451.

¹¹⁷ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431.

¹¹⁸ Şevkânî, Cilt 5, s. 451.

¹¹⁹ Örnek olarak bkz. Burûc, 85/1-4.

¹²⁰ Örnek olarak bkz. Enbiyâ, 21/57; Hicr, 15/92.

olmadan var olmaları mümkün değildir. Ayrıca bu cevapta yeniden dirilmenin gerçekleşeceği günde meydana gelecek hadiselerle karşı insanları uyarma vardır.¹²¹

Bu görüşler içerisinde en isabetli olduğunu düşündüğümüz görüş yeminin cevabının sözün akışından anlaşıldığından dolayı zikredilmediği görüşüdür. Sözün akışından anlaşılan mana, kıyametin mutlaka kopacağı ve insanların ölümlerinden sonra diriltilip hesaba çekilecekleridir. Zuhaylî de ayetlerin devamında kıyametten bahsedilmesinin ve kâfirlerin yeniden diriliş hakkında alay ederek söyledikleri sözlerinin hikâye edilmesinin bu yeminin yeniden dirilmenin ve hesaba çekilmenin gerçekleşeceğine dair olduğuna delalet ettiğini söylemektedir.¹²² Ayrıca Zâriyât sûresinin ilk dört ayetinde birtakım varlıklara yemin edilip beşinci ayette yeminin cevabı, “*Size vaad olunan diriliş elbette gerçektir.*” şeklinde zikredilmektedir. Mürselât sûresinin ilk altı ayetinde de birtakım varlıklara yemin edilip yedinci ayette yeminin cevabı, “*Size vaad edilen mutlaka gerçekleşecektir.*” şeklinde belirtilmektedir. Kur’ân’ın adeta tek bir sûre gibi olduğu düşünülürse bu örnekler de görüşümüzü desteklemiş olmaktadır.¹²³

Yemin ihtiva eden ayetler ve meâlleri şu şekildedir:

والنازعات غرقاً* والناشطات نشطاً* والسابحات سبحاً* فالسابقات سبقاً* فالمدبرات أمراً*

“Bütün kuvvetleriyle koşanlar, neşe ve şevkle yürüyenler, yüzüp yüzüp gidenler, yarışıp geçenler, işleri düzenleyip yönetenler hakkı için ki kıyamet gerçektir, hepiniz ölümden sonra diriltileceksiniz.”¹²⁴

Nâziât sûresinin ilk beş ayetinde Allah Teâlâ ya insanların yemin etmesi caiz olmayan birtakım varlıklara yemin etmiştir ya da varlıkları yaratması itibarıyla kendi adına yemin etmiş olur ki bu durumda “خالق” kelimesi mahzûf olmuş olur.¹²⁵

¹²¹ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 65-66.

¹²² Zuhaylî, Cilt 30, s. 31.

¹²³ Râzî, Cilt 31, s. 30.

¹²⁴ Nâziât, 79/1-5.

¹²⁵ Mâverdî, Cilt 6, s. 194; Ayrıca رب kelimesinin mahzûf olduğuna dair bkz. Hâzin, Cilt 4, s. 391; Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6328; Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur’ân*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetu'l-e'lemî, 1997, Cilt 20, s. 197.

Allah'tan başkasına yemin etmenin caiz olmadığını, dolayısıyla ilk beş ayette yer alan kelimelerin başında “رب” kelimesinin mahzûf olduğunu ifade eden âlimler de olmuştur.¹²⁶ Buna karşın bu yorumun zâhirin terkedilmesi manasını taşıdığı, insanların ancak Allah adına yemin edebileceği fakat Allah'ın dilediği mahlûkatına yemin etmesinin caiz olduğu ifade edilmiştir.¹²⁷

Sûrede yemin edilen varlıkların bizzat kendileri değil, sıfatları zikredilmektedir. Bu sıfatların taalluk ettiği farklı varlıklar vardır. Bu yüzden muradı ilâhînin ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiş¹²⁸ ve birbirinden farklı pek çok görüşleri sürülmüştür. Bu sıfatlara dair pek çok görüşün bulunması bunların Kur'ân-ı Kerîm'in genel bir üslup özelliği olan mutlak olarak zikredilmesinden ve yorumlamaya yer bırakmayacak şekilde manaları sınırlandıran nebevî bir açıklamanın bulunmayışından kaynaklanmaktadır.¹²⁹

Bu sıfatların tamamı tek bir varlığa ait olabileceği gibi bunlar, birden çok varlıklara ait sıfatlar da olabilir.¹³⁰ Bu sıfatların tamamının meleklere, yıldızlara, ruhlara, Allah yolunda cihat edenlere, mücahitlerin atlarına ya da kalbin Allah'a dönüşündeki derecelerine ait sıfatlar olduğu söylendiği gibi; bunların tamamının tek bir varlığa ait olmayıp farklı varlıklara ait sıfatlar olduğu da ifade edilmiştir ki bunlar ok yayları, gemler, gemiler, atlar, ölüm, yıldızlar ve meleklerdir.¹³¹

2.1.1.1. Bu Sıfatların Tamamının Tek Bir Varlığa Ait Olması Durumu

Bu sıfatların tamamı meleklere, yıldızlara, ruhlara, Allah yolunda cihat edenlere, mücahitlerin atlarına ya da kalbin Allah'a dönüşündeki derecelerine ait olursa bunlar hakkındaki görüşler sırasıyla şu şekildedir:

¹²⁶ Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “Şu sıfatlarla nitelendirilmiş varlıkların Rabbine yemin ederim ki elbette siz haşrolunacaksınız.” Bkz. Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6328.

¹²⁷ Tûsî, Cilt 10, s. 251; Tabersî, Cilt 10, s. 195.

¹²⁸ Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 394.

¹²⁹ Derveze, Muhammed İzzet b. Abdulhâdî, *et-Tefsîru'l-hadîs*, Kahire, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1963, Cilt 5, s. 411.

¹³⁰ Râzî, Cilt 31, s. 28.

¹³¹ Râzî, Cilt 31, s. 28-32.

2.1.1.1.1. Nâziât

- Kâfirlerin canlarını acı vererek, şiddetle çekip alan ölüm meleği ve yardımcılarıdır.¹³² Kâfirlerin ruhlarını bedenlerinden, her bir kılın, tırnakların altlarından ve ayak diplerinden demir çubuğunun ıslak yünden çıkarılması gibi çekip alırlar. Sonra cesetlerine iade eder ve tekrar çekip alırlar.¹³³ “النزع” şiddetle çekip almak anlamına geldiğinden kâfirlere has kılınmıştır.¹³⁴
- İnsanların canlarını çekip alan meleklerdir.¹³⁵ Bu görüşe göre “غرقا” kelimesi ya “إغراقا” manasında yapılan fiilde mübalağa ya da kâfirlerin ruhlarının cehennem ateşine atılmasını ifade eder.¹³⁶
- Adeta yerin altından çıkarılıp yerin üstüne çekilen, dolayısıyla kendilerinde çıkarılma vasfı bulunan yıldızlardır.¹³⁷
- Doğmak ve batmak üzere bir ufuktan başka bir ufka doğru çekilip giden yıldızlardır.¹³⁸

¹³² Mâturîdî, Cilt 10, s. 403; Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-ulûm*, thk. Mahmûd Matracî, Beyrut, Dâru'l-fikr, t.y., Cilt 3, s. 519; Sa'lebî, Cilt 10, s. 122; Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik, *Letâifu'l-işârât*, thk. İbrahim el-Bisyûnî, 3. Baskı, Mısır, el-Hey'etu'l-âmmeh, t.y., Cilt 3, s. 681; Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Neysâbüürî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, 1. Baskı, Dimeşk, Dâru'l-kalem, 1995, s. 1169; Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2000, Cilt 5, s. 204; Tabersî, Cilt 10, s. 194; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 393; Râzî, Cilt 31, s. 28; Kurtubî, Cilt 19, s. 190; Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Hâzin, Cilt 4, s. 390; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 95.

¹³³ Kurtubî, Cilt 19, s. 190; Şirbînî, Cilt 4, s. 475.

¹³⁴ Râzî, Cilt 31, s. 28; Kurtubî, Cilt 19, s. 192; Hâzin, Cilt 4, s. 390; Şevkânî, Cilt 5, s. 450; Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6328.

¹³⁵ Taberî, Cilt 24, s. 185; Sa'lebî, Cilt 10, s. 122; Mâverîdî, Cilt 6, s. 192; İbn Atıyye, Cilt 5, s. 430; Tabersî, Cilt 10, s. 194; Neysâbüürî, Ebu'l-Kâsım Necmuddîn Mahmûd b. Ebu'l-Hasan b. Hüseyin en-Neysâbüürî, *İcâzu'l-beyân an meâni'l-Kur'ân*, thk. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1995, Cilt 2, s. 861; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 393; Râzî, Cilt 31, s. 28; Kurtubî, Cilt 19, s. 190; Seâlibî; Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., 1. Baskı, Beyrut, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1998, Cilt 5, s. 547; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, Cilt 8, s. 404; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 95.

¹³⁶ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 430; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 394; Seâlibî, Cilt 5, s. 547.

¹³⁷ Râzî, Cilt 31, s. 30.

¹³⁸ Sa'lebî, Cilt 10, s. 122; Beğavî, Cilt 5, s. 204; Tabersî, Cilt 10, s. 194; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 393; Hâzin, Cilt 4, s. 390; Şirbînî, Cilt 4, s. 476.

- Çıkarılmak ve sevk edilmek suretiyle doğup batan yıldızlardır.¹³⁹
- Kendileri için takdir edilen bir yörüngede ve belirli sınırlar içerisinde akıp giden yıldızlardır.¹⁴⁰
- Zorunlu olarak her gün hareket eden yıldızlardır.¹⁴¹
- Ölmek üzere olan kimsenin ruhudur ki ölüm esnasında çekilip alınmaktadır.¹⁴²
- Ölüm anında şiddet ve azap ile çıkan, kâfirlere ait ruhlardır.¹⁴³
- Bedenlerinden ayrılmış, bedenlerine hasret kalmış ruhlardır.¹⁴⁴
- Şehvî hislerden sıyrılmış üstün ruhlardır.¹⁴⁵
- Ölümle beraber Rablerine giden ruhlardır.¹⁴⁶
- Ok atmak için yayını iyice geren mücahitlerin elleridir.¹⁴⁷
- Gemlerinden çekilen atlardır.¹⁴⁸
- En sağlam kulpa tutunmayı isteyen ruhlardır.¹⁴⁹
- Mâsivâyaya olan muhabbeti terk eden ruhlardır.¹⁵⁰

2.1.1.1.2. Nâşitât

- Müminlerin canlarını yumuşak bir şekilde alan ölüm meleği ve

¹³⁹ Râzî, Cilt 31, s. 30.

¹⁴⁰ Râzî, Cilt 31, s. 30.

¹⁴¹ Râzî, Cilt 31, s. 30.

¹⁴² Râzî, Cilt 31, s. 31.

¹⁴³ Elmalılı, Cilt 8, s. 555.

¹⁴⁴ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 430; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Elmalılı, Cilt 8, s. 554.

¹⁴⁵ Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Âlûsî, Cilt 30, s. 24.

¹⁴⁶ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 430; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 394.

¹⁴⁷ Zemahşerî, Cilt 4, s. 693; Râzî, Cilt 31, s. 32; Kurtubî, Cilt 19, s. 192; Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 96.

¹⁴⁸ Zemahşerî, Cilt 4, s. 693; Râzî, Cilt 31, s. 31; Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Neseî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yûsuf Ali Bedîvî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1998, Cilt 3, s. 595; Hâzin, Cilt 4, s. 391; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 96.

¹⁴⁹ Râzî, Cilt 31, s. 32.

¹⁵⁰ Râzî, Cilt 31, s. 32.

yardımcıdır.¹⁵¹ “النشط” yumuşak bir şekilde çekip almak anlamına geldiğinden müminlere has kılınmıştır.¹⁵²

- Müminlerin canlarını “Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine!” diyerek yumuşak ve hızlı bir şekilde alan meleklerdir.¹⁵³
- Mahlûkatın ihtiyaçları ve kendilerine yüklenen işler için doğan ve batan, sonra tekrar doğuş yerlerine doğru şevkle akıp giden ve oradan doğan yıldızlardır.¹⁵⁴
- Hususi yörüngelerinde, kendilerine has hareketleriyle, herhangi bir zaruret olmaksızın bir burçtan diğer bir burca akıp giden yıldızlardır.¹⁵⁵
- Ceset karanlığından çıkarılan ruhlardır.¹⁵⁶
- Gönülleri tatlılıkla kendilerine çeken ruhlardır.¹⁵⁷
- Ölüm anında cennette kendileri için hazırlanan nimetleri gördüklerinde bedenlerinden gönül hoşluğu ile çıkan, müminlere ait ruhlardır.¹⁵⁸
- Kutsal âlemlere şevkle yönelen üstün ruhlardır.¹⁵⁹
- Kâfirlerin ve münafıkların ruhlardır.¹⁶⁰
- Ok atmak için oklarını çıkararak mücahitlerdir.¹⁶¹
- Oklarını kolayca fırlatan mücahitlerdir.¹⁶²

¹⁵¹ Taberî, Cilt 24, s. 186; Mâturîdî, Cilt 10, s. 403; Semerkandî, Cilt 3, s. 519; Mâverdî, Cilt 6, s. 193; Vâhidî, s. 1169; Beğavî, Cilt 5, s. 204; Tabersî, Cilt 10, s. 194; Râzî, Cilt 31, s. 28; Kurtubî, Cilt 19, s. 191; Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Hâzin, Cilt 4, s. 390.

¹⁵² Râzî, Cilt 31, s. 28; Kurtubî, Cilt 19, s. 192; Hâzin, Cilt 4, s. 390; Şevkânî, Cilt 5, s. 450; Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6328.

¹⁵³ Tantâvî, Cilt 15, s. 263.

¹⁵⁴ Mâturîdî, Cilt 10, s. 404.

¹⁵⁵ Râzî, Cilt 31, s. 30.

¹⁵⁶ Râzî, Cilt 31, s. 31.

¹⁵⁷ Elmalılı, Cilt 8, s. 555.

¹⁵⁸ Mâturîdî, Cilt 10, s. 404; Sa'lebî, Cilt 10, s. 123; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Kurtubî, Cilt 19, s. 191; Hâzin, Cilt 4, s. 390; Şirbînî, Cilt 4, s. 476.

¹⁵⁹ Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Âlûsî, Cilt 30, s. 24.

¹⁶⁰ Kurtubî, Cilt 19, s. 191.

¹⁶¹ Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Âlûsî, Cilt 30, s. 24; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 96.

¹⁶² Karaman vd., Cilt 5, s. 546.

- Mücahitlerin ellerinden çıkıp hedeflerini delip geçen oklardır.¹⁶³
- Halkı Müslüman olan ülkeden çıkıp halkı Müslüman olmayan ülkeye doğru giden atlardır.¹⁶⁴
- Hızlı bir şekilde savaş meydanına çıkan atlardır.¹⁶⁵
- Cismânîyetten sıyrıldıktan sonra büyük bir sevinç ve kuvvetle mücahedeye ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmaya başlayan ruhlardır.¹⁶⁶

2.1.1.1.3. Sâbihât

- Müminlerin canlarını yumuşak bir şekilde alırken biraz dinlensin diye bırakan, daha sonra boğulmamak için suda yavaşça hareket eden yüzücü gibi yumuşak bir şekilde, incitmeden ve en küçük bir acı vermeden müminlerin canlarını alan meleklerdir.¹⁶⁷
- Ruhları çıkarmak için bedenlerde dalgıç gibi yüzen meleklerdir.¹⁶⁸
- Afakta gelip gitmek suretiyle Allah'ın emirlerini yerine getiren meleklerdir.¹⁶⁹
- Mümin ruhlarla beraber yerle gök arasında yüzen meleklerdir.¹⁷⁰
- Semadan hızlı bir şekilde inen,¹⁷¹ inişleri yüzmeyi andıran meleklerdir.¹⁷²
Aslen suda yüzmek manasına gelen “السبح” kelimesi mecazen havayı delmek ve havada dolaşmak anlamlarında kullanılır.¹⁷³ Ayette hızlı bir şekilde intikal etmek anlamındadır.¹⁷⁴

¹⁶³ Râzî, Cilt 31, s. 32; Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım, *Mehâsinu't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998, Cilt 9, s. 395.

¹⁶⁴ Zemahşerî, Cilt 4, s. 693; Râzî, Cilt 31, s. 31; Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Neseî, Cilt 3, s. 595; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 96.

¹⁶⁵ Hâzin, Cilt 4, s. 391.

¹⁶⁶ Râzî, Cilt 31, s. 32.

¹⁶⁷ Râzî, Cilt 31, s. 28; Âlûsî, Cilt 30, s. 23.

¹⁶⁸ Şevkânî, Cilt 5, s. 450; Karaman vd., Cilt 5, s. 546.

¹⁶⁹ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395.

¹⁷⁰ Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, Cilt 8, s. 403; Şevkânî, Cilt 5, s. 455.

¹⁷¹ Sa'lebî, Cilt 10, s. 123; Tabersî, Cilt 10, s. 194; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Kurtubî, Cilt 19, s. 193; Hâzin, Cilt 4, s. 390.

¹⁷² Râzî, Cilt 31, s. 29.

¹⁷³ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431.

¹⁷⁴ İbn Aşûr, Cilt 30, s. 63.

- Kendi yörüngelerinde akıp giden, havadaki gidişleri yüzmeye benzeyen ve bu sebeple “*O gök cisimlerinden her biri, birer yörüngede akar, durur.*”¹⁷⁵ şeklinde ifade edilen yıldızlardır.¹⁷⁶
- Mahlûkâtın bilemediği birtakım işler için ufukta dolaşan yıldızlardır.¹⁷⁷
- Bedenden çıkarıldıklarında Allah’a ve rahmetine kavuşmaya müştâk olarak yüzen, müminlere ait ruhlardır.¹⁷⁸
- Yükselme mertebelerinde akıp giden üstün ruhlardır.¹⁷⁹
- Cismânî bağlardan sıyrılmış ve ulvî âlemlere ulaşmaya müştâk, ceset karanlığından çıkarıldıktan sonra melekler âlemine ve kutsal makamlara rahatça ve en hızlı bir şekilde ulaşan insan ruhudur.¹⁸⁰
- Gerek karada gerekse denizde hızlı hareket eden mücahitlerdir.¹⁸¹
- Mücahitlerin savaş esnasında koşan atları ya da develeridir.¹⁸²
- Mücahitlerin, suda hızlı bir şekilde yüzüyor gibi düşmana saldıran atlarıdır.¹⁸³
- Gidişleri yüzmeyi andıran atlardır.¹⁸⁴
- Düşmana doğru koşarak ilerleyen atlardır.¹⁸⁵
- Mücahededen sonra melekût âleminde dolaşan, bu denizlerde mesafeler kateden ve orada yüzen ruhlardır.¹⁸⁶

¹⁷⁵ Yâsin, 36/40.

¹⁷⁶ Râzî, Cilt 31, s. 31.

¹⁷⁷ Mâturîdî, Cilt 10, s. 404.

¹⁷⁸ Kurtubî, Cilt 19, s. 193.

¹⁷⁹ Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Âlûsî, Cilt 30, s. 24.

¹⁸⁰ Râzî, Cilt 31, s. 31.

¹⁸¹ Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Âlûsî, Cilt 30, s. 24; Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 96.

¹⁸² Râzî, Cilt 31, s. 32.

¹⁸³ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 63.

¹⁸⁴ Râzî, Cilt 31, s. 32; Neseî, Cilt 3, s. 595; Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 96.

¹⁸⁵ Beydâvî, Cilt 5, s. 282.

¹⁸⁶ Râzî, Cilt 31, s. 32.

2.1.1.1.4. Sâbikât

- Müminlerin ruhlarına önce varmak için yarışan meleklerdir.¹⁸⁷
- Kâfirlerin ruhlarını cehenneme, müminlerin ruhlarını cennete götürmek için yarışıp duran meleklerdir.¹⁸⁸
- Müminlerin ruhlarını semaya doğru hızlı bir şekilde çıkararak ve semanın kapılarını onlar için açan meleklerdir.¹⁸⁹
- Peygamberlere vahiy getirmede yarışan meleklerdir.¹⁹⁰
- Peygamberlere vahiy getirmede şeytanları geçen meleklerdir.¹⁹¹
- Taşlamak ve kovmak suretiyle şeytanları geçen ve onları semaya yaklaştırmayan meleklerdir.¹⁹²
- İnsanlardan önce iman ve itaat ederek onları geçen meleklerdir.¹⁹³
- İnsanlardan önce her türlü hayrı ve salih amelleri yaparak onları geçen meleklerdir.¹⁹⁴
- Âlemlerin Rabbini tesbih etmekten usanmayan Kerûbiyyûn melekleridir.¹⁹⁵
- Celâline ta'zim ve heybetinden korktukları için Allah'ın izni olmadan hareket etmeyen, Allah'tan bir emir geldiği zaman onu yerine getirmek ve itaatlarını ortaya koymak için acele eden meleklerdir.¹⁹⁶
- Birbirleriyle yarışan, bazısı bazısından daha hızlı olmasından ya da başka

¹⁸⁷ Mâturîdî, Cilt 10, s. 403.

¹⁸⁸ Râzî, Cilt 31, s. 29; Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 95; Âlûsî, Cilt 30, s. 23; Elmalılı, Cilt 8, s. 555.

¹⁸⁹ Semerkandî, Cilt 3, s. 519.

¹⁹⁰ Mâturîdî, Cilt 10, s. 403.

¹⁹¹ Mâverdî, Cilt 6, s. 193; Tabersî, Cilt 10, s. 195; Neysâbü'rî, Cilt 2, s. 862; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Râzî, Cilt 31, s. 29; Kurtubî, Cilt 19, s. 193; Şevkânî, Cilt 5, s. 450

¹⁹² Mâturîdî, Cilt 10, s. 404.

¹⁹³ Râzî, Cilt 31, s. 29.

¹⁹⁴ Sa'lebî, Cilt 10, s. 124; Beğavî, Cilt 5, s. 205; Tabersî, Cilt 10, s. 195; Kurtubî, Cilt 19, s. 193; Hâzin, Cilt 4, s. 390; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Şirbînî, Cilt 4, s. 476; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

¹⁹⁵ Mâturîdî, Cilt 10, s. 403.

¹⁹⁶ Râzî, Cilt 31, s. 29.

sebeplerden dolayı birbirlerini geçen yıldızlardır.¹⁹⁷

- Müminlerin ruhlarıdır. Müminler, kendilerine ölüm geldiğinde rahatı ve kurtuluşu isteyen mahpuslar gibidir. Allah'ın cennette kendileri için hazırlamış olduğu ikramları görünce onlara ulaşmak için neredeyse acele edecek ve bedenlerinden vaktinden önce çıkacaklardır. “*Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir.*”¹⁹⁸ hadisi bu manayı desteklemektedir.¹⁹⁹
- Allah'a ve ikramlarına kavuşmaya olan iştiaklarından, ruhlarını alacak olan meleklerle önce varmak için yarışan, müminlere ait ruhlardır.²⁰⁰
- Cesetlerden önce cennete ya da cehenneme ulaşan ruhlardır.²⁰¹
- Kemalata doğru ilerleyen ve neticede kusurlu ve eksik nefisleri kemalata ulaştıracak konuma gelen üstün ruhlardır.²⁰²
- Dünyadan ayrılıp ulvî âlemlere ulaşma istekleri farklı mertebelerde olan ruhlardır. Mertebesi yüksek olanın varışı daha önce olmaktadır.²⁰³
- Düşmanla savaşmada öne atılan mücahitlerdir.²⁰⁴
- Mücahitler tarafından savaşa çıkarılan atlar ve develerdir.²⁰⁵
- Mücahitlerin zafere koşan atlarıdır.²⁰⁶
- Hedeflerine diğerlerinden daha önce ulaşan atlardır.²⁰⁷
- Allah'a gidiş dereceleri farklı farklı olan ruhlardır.²⁰⁸

¹⁹⁷ Râzî, Cilt 31, s. 31.

¹⁹⁸ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, thk. Yâsir Hasan vd. 1. Baskı, Beyrut, Müessesetu'r-risâle, 2012, Zühhd, 1, 50; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Zühhd, 16.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, Cilt 10, s. 404-405.

²⁰⁰ Beğavî, Cilt 5, s. 205; Tabersî, Cilt 10, s. 195; Kurtubî, Cilt 19, s. 193; Şirbînî, Cilt 4, s. 476.

²⁰¹ Mâverdî, Cilt 6, s. 194; Kurtubî, Cilt 19, s. 194; Şirbînî, Cilt 4, s. 475; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

²⁰² Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Âlûsî, Cilt 30, s. 24.

²⁰³ Râzî, Cilt 31, s. 31.

²⁰⁴ Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 96.

²⁰⁵ Hâzin, Cilt 4, s. 390.

²⁰⁶ Râzî, Cilt 31, s. 32.

²⁰⁷ Zemahşerî, Cilt 4, s. 693; Râzî, Cilt 31, s. 32; Nesefî, Cilt 3, s. 595; Hâzin, Cilt 4, s. 391; Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 96.

²⁰⁸ Râzî, Cilt 31, s. 32.

2.1.1.1.5. Müdebbirât

- Allah'ın emirlerini yerine getiren, can almak, insanları korumak ve onların amellerini yazmak gibi farklı farklı görevleri bulunan meleklerdir.²⁰⁹ Pek çok işi çekip çeviren meleklerle ilgili “أمورا” kelimesi yerine cins ifade eden ve dolayısıyla çoğul manasını taşıyan “أمرا” kelimesi kullanılmıştır.²¹⁰ Ayrıca esasen bütün bu işleri evirip çeviren yüce Allah'tır. Bu işlere vesile oldukları için melekler “Müdebbirât” diye isimlendirilmişlerdir.²¹¹ Nitekim “*Kur'ân'ı senin kalbine Cebrail indirmiştir.*”²¹² ayetinde de aynı durum söz konusudur ki asıl bu işleri yapan Allah'tır.²¹³
- Muakkıbat²¹⁴ gibidir ki insanın önünde ve ardında devamlı olarak nöbetleşerek görevlendirilen, Allah'ın emrinden ötürü insanı koruyup kollayan meleklerdir.²¹⁵
- Allah'ın, kendilerine öğretmiş olduğu işlerden sorumlu meleklerdir.²¹⁶
- Müdebbirat kelimesiyle kastedilen yıldızlardır. Yıldızların hareketleri sebebiyle vakitler birbirinden ayrılıp ibadet vakitleri ortaya çıkar. Yine güneşin hareketiyle mevsimler oluşur ve mevsimlerin farklı farklı olması insanların yaşam koşullarını farklılaştırır. Bu fonksiyonları sebebiyle yıldızlar “Müdebbirât” diye isimlendirilmiştir. Bununla birlikte Allah'tan gayrı tüm varlıkların mahlûk olması cihetiyle yıldızlarda âleme etki edecek bir kuvvetin bulunduğunu düşünmek İslam inancına uygun düşmemektedir. O hâlde Allah'ın; yemeyi doymanın, içmeyi kanmanın ve ateşe dokunmayı yanmanın sebebi kıldığı gibi yıldızları da bu âlemede

²⁰⁹ Râzî, Cilt 31, s. 29.

²¹⁰ Râzî, Cilt 31, s. 29; Zuhaylî, Cilt 30, s. 35.

²¹¹ Kurtubî, Cilt 19, s. 194; Zuhaylî, Cilt 30, s. 35.

²¹² Bakara, 2/97.

²¹³ Kurtubî, Cilt 19, s. 194.

²¹⁴ Ra'd, 13/11.

²¹⁵ Râzî, Cilt 31, s. 32; Kâsımî, Cilt 9, s. 395.

²¹⁶ Beğavî, Cilt 5, s. 205; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Kurtubî, Cilt 19, s. 194; Hâzin, Cilt 4, s. 390.

bazı icraatına sebep kılmıştır.²¹⁷

- Hesap ilmine (astronomi) dair bazı bilgilerin öğrenilmesine vesile olan yıldızlardır.²¹⁸
- Kuvvetleri ve şerefleri sebebiyle bu âlemde kendilerinden kaynaklanan bazı eserler ortaya çıkan yüce ve kıymetli ruhlardır.²¹⁹
- Savaşla alakalı işleri düzenleyen mücahitlerdir.²²⁰
- Yay ve yular gibi aletlerdir.²²¹
- Üstün gelme ve zafer kazanma işlerini yöneten atlardır. Burada atlara yönetme sıfatı sebebiyet alakası ile mecazen verilmiştir.²²² İş çevirip yönetmeye sebep oldukları için atlara mecazen iş çevirici denebilir.²²³
- İnsanlık derecelerinin zirvesine ulaşmış meleklik derecelerinin ilk basamağına yükselen ruhlardır.²²⁴

Bu sıfatların tamamının meleklerle ait olması durumunda kitabında müfessirlerin yorumlarının özünü aktaran Râzî (ö. 606/1210), bu yorumlara ek olarak kendi görüşünü şöyle açıklamaktadır: “ Meleklerin selbî ve izafî sıfatları vardır. Selbî sıfatlar; ruhanî cevherler olan meleklerin şehvet, gazap, kötü ahlak, hastalık, yaşlılık, ölüm gibi hâllerden beri olmalarıdır. İzafî sıfatlar meleklerin aklî ya da amelî kuvvetlerine işaret eden sıfatlardır. Nâziât sûresinin ilk iki ayeti meleklerin selbî sıfatlarına, üçüncü ve dördüncü ayetleri meleklerin aklî kuvvetlerine, beşinci ayeti ise amelî kuvvetlerine işaret etmektedir. Şöyle ki, “Nâziât”; selbî sıfatlardan tamamen, her yönüyle beri olan ve kendilerinde çekilip sıyrılma vasfı bulunan meleklerdir. “Nâşitât”, selbî sıfatlardan insanlarda olduğu gibi mükellefiyet ve zorluk üzere olmayıp mahiyetleri gereği beri olan meleklerdir. “Sâbihât”; yaratılışlarından

²¹⁷ Râzî, Cilt 31, s. 31.

²¹⁸ Zemahşerî, Cilt 4, s. 693; Neseî, Cilt 3, s. 595; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 396; *المديرات* kelimesinin yıldızlar olamayacağına dair bkz. Elmalılı, Cilt 8, s. 556.

²¹⁹ Râzî, Cilt 31, s. 31; Âlûsî, Cilt 30, s. 24.

²²⁰ Beydâvî, Cilt 5, s. 282; Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 96.

²²¹ Râzî, Cilt 31, s. 32.

²²² Zemahşerî, Cilt 4, s. 693; Râzî, Cilt 31, s. 32; Neseî, Cilt 3, s. 595; Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 96.

²²³ Elmalılı, Cilt 8, s. 556.

²²⁴ Râzî, Cilt 31, s. 32.

itibaren Allah'ın celâl denizinde yüzen, Allah'ın azametinin, yüce samedaniyetinin, nur-u celâlinin ve kibriyasının sonu olmadığı için bu denizde yüzmelerinin sonu olmayan, daima yüzen meleklerdir. “Sâbikât”, celâl denizinde yüzmeye marifet mertebeleri farklı olan meleklerdir. “Müdebbirât”; yeryüzündeki her durumun idaresi kendilerine verilen, semavatın sakinleri olan meleklerdir.”²²⁵

Bu sıfatların tamamını melekler olarak tefsir eden İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1127/1715), Kâşânî'den (ö. 730/1330) naklen şunları kaydeder: “Allah Teâlâ'nın kendilerine yemin ettiği varlıklar ruhlardır. Şöyle ki, “Nâziât”; özlem ve muhabbet denizlerine dalmış bir hâlde kendilerinde Cenab-ı Hakka meyiletme duygusu galip gelen müştâk ruhlardır. “Nâşitât”; nefsin ikamet ettiği yerden, yaratılış esaretinden ve bedenle olan bağından çıkan ruhlardır. “Sâbihât”, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlar denizinde yüzen ruhlardır. “Sâbikât”; Allah'a ve vahdet-i vücutta fenâ makamına diğerlerinden daha önce ulaşan ruhlardır. “Müdebbirât”, halka dönmek suretiyle onları hakka ve hidayete davet eden; cem makamına²²⁶ ulaştıktan sonra tafsîl/fark makamında²²⁷ düzeni sağlama işlerini yürüten ruhlardır.”

Buraya kadar ilk beş ayette yemin edilen varlıklara dair müfessirlerden aktardığımız görüşlerin dışında bir de yemin edilenin Kur'ân ayetleri olduğu görüşü vardır.²²⁸ Şöyle ki, “Nâziât”, kâfirlerin kalbinden küfrü şiddetle söküp atan Kur'ân ayetleridir. “Nâşitât”; yürekleri ferahlatan, insan ruhuna huzur veren Kur'ân ayetleridir. “Sâbihât”, insan gönlüne doğru adeta yüzerek giden Kur'ân ayetleridir. “Sâbikât”, iman sahiplerini fedakârlıkta öncü kılan Kur'ân ayetleridir. “Müdebbirât”, ilâhî emirleri veya prensipleri insanlara ulaştıran/öğreten, bütün işleri düzene koyan Kur'ân ayetleridir.²²⁹

²²⁵ Râzî, Cilt 31, s. 29-30.

²²⁶ Halkı değil sadece Hakk'ı seyretme, bütün eşya ve varlıkların Allah sayesinde mevcut olduklarını görme makamıdır. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995, s. 116.

²²⁷ Kulluğu müşahede etme makamıdır. (Bkz. Uludağ, s. 185.) Beşerî hâllere yaklaşma ve kulluğu yerine getirme açısından kulun kesbidir. (Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. Baskı, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, s. 205.)

²²⁸ Yılmaz, Cilt 8, s. 202-204.

²²⁹ Okuyan, Cilt 2, s. 115-120.

2.1.1.2. Bu Sıfatlardan Her Birinin Farklı Varlıklara Ait Olma Durumu

Bu sıfatların tamamı tek bir varlığa ait olmayıp farklı varlıklara ait sıfatlar olursa bunlar hakkındaki görüşler şu şekildedir:

2.1.1.2.1. Nâziât

- İnsanların canlarını şiddetle çekip alan meleklerdir.²³⁰
- Yıldızların akmasını ve yer değiştirmesini sağlayan meleklerdir.²³¹
- İnsanların canlarını çekip alan ölümdür.²³²
- Bir ufuktan başka bir ufka çekilip giden yıldızlardır.²³³
- Okları iyice çekip atan yaylardır.²³⁴

2.1.1.2.2. Nâşitât

- İnsanların canlarını çekip alan ölümdür.²³⁵
- Bir ufuktan başka bir ufka akıp giden yıldızlardır.²³⁶
- Binekleri çeken gemlerdir.²³⁷
- Okların atıldığı kırıştir.²³⁸

2.1.1.2.3. Sâbihât

- İnsanların nefislerinin içinde yüzen ölümdür.²³⁹

²³⁰ Hâzin, Cilt 4, s. 391.

²³¹ Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İzmir, Anadolu Yayınları, 1989, Cilt 13, s. 6562.

²³² Taberî, Cilt 24, s. 185; Beğavî, Cilt 5, s. 204; Tabersî, Cilt 10, s. 194; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 393; Kurtubî, Cilt 19, s. 190; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Şirbînî, Cilt 4, s. 476; Şevkânî, Cilt 5, s. 449.

²³³ Taberî, Cilt 24, s. 186; Mâverdî, Cilt 6, s. 192; Tûsî, Cilt 10, s. 251; İbn Atıyye, Cilt 5, s. 430; Kurtubî, Cilt 19, s. 190; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 394; Şevkânî, Cilt 5, s. 449.

²³⁴ Taberî, Cilt 24, s. 186; Mâverdî, Cilt 6, s. 192; Tûsî, Cilt 10, s. 251; İbn Atıyye, Cilt 5, s. 430; Tabersî, Cilt 10, s. 194; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 393; Kurtubî, Cilt 19, s. 191; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Şevkânî, Cilt 5, s. 449.

²³⁵ Sa'lebî, Cilt 10, s. 123; Beğavî, Cilt 5, s. 204; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Kurtubî, Cilt 19, s. 190; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

²³⁶ Taberî, Cilt 24, s. 187; Sa'lebî, Cilt 10, s. 123; Beğavî, Cilt 5, s. 204; Tabersî, Cilt 10, s. 194; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Kurtubî, Cilt 19, s. 192; Hâzin, Cilt 4, s. 390; Şirbînî, Cilt 4, s. 476; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

²³⁷ Mâturîdî, Cilt 10, s. 404.

²³⁸ Kurtubî, Cilt 19, s. 192; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

²³⁹ Taberî, Cilt 24, s. 189; Mâverdî, Cilt 6, s. 193; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Kurtubî, Cilt 19, s. 193;

- Yörüngelerinde akıp giden yıldızlardır.²⁴⁰
- Güneş, ay, gece ve gündüzdür.²⁴¹
- Havada yüzüyor gibi olan semavattır.²⁴²
- Havada yüzüyor gibi olan bulutlardır.²⁴³
- Dünyada var olan bin tür canlının altı yüzünü oluşturan deniz canlılarıdır.²⁴⁴
- Suda yüzen gemilerdir.²⁴⁵

2.1.1.2.4. Sâbikât

- Arzu ve istekleri geride bırakan ölümdür.²⁴⁶
- Ruhlara doğru ilerleyen ölümdür.²⁴⁷
- İlerleyişlerinde birbirlerini geçen yıldızlardır.²⁴⁸
- Hayır ve itaat yolunda yarışan müminlerin ruhlarıdır.²⁴⁹
- Atlardır.²⁵⁰
- Rüzgârlardır.²⁵¹
- Meleklerdir.²⁵²

2.1.1.2.5. Müdebbirât

- Allah'tan aldıkları emirleri yürüten meleklerdir.²⁵³

Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Şirbînî, Cilt 4, s. 476; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

²⁴⁰ Taberî, Cilt 24, s. 189, Cilt 24, s. 186; Mâverdî, Cilt 6, s. 193; Kuşeyrî, Cilt 3, s. 682; İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431; Tabersî, Cilt 10, s. 195; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

²⁴¹ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395.

²⁴² İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431.

²⁴³ Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Tabâtabâî, Cilt 20, s. 196.

²⁴⁴ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395.

²⁴⁵ Semerkandî, Cilt 3, s. 519; Mâverdî, Cilt 6, s. 193; Kuşeyrî, Cilt 3, s. 682; Tabersî, Cilt 10, s. 195; Neysâbüri, Cilt 2, s. 862; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394; Şevkânî, Cilt 5, s. 450.

²⁴⁶ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431; Neysâbüri, Cilt 2, s. 862; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395; Seâlibî, Cilt 5, s. 548.

²⁴⁷ İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 394.

²⁴⁸ Taberî, Cilt 24, s. 190; Beğavî, Cilt 5, s. 205; Tabersî, Cilt 10, s. 195; Hâzin, Cilt 4, s. 391.

²⁴⁹ Hâzin, Cilt 4, s. 391.

²⁵⁰ Mâturîdî, Cilt 10, s. 104; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 395.

²⁵¹ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431; Seâlibî, Cilt 5, s. 548.

²⁵² Râzî, Cilt 31, s. 32.

Bu sıfatlarla ilgili genel görüşleri ifade ettikten sonra şimdi ilgili ayetlere dair bazı nokteleri aktarmak ve genel bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

2.1.1.3. İlk Beş Ayete Dair Bazı Nükteler

- Birinci ve ikinci ayetlerde ruhları bedenlerden almak için inen meleklerden bahsedildikten sonra üçüncü ayette her türlü iş için inen meleklerden bahsedilmesi tahsisten sonra ta'mim kabilindedir.²⁵⁴

- Sûrenin ilk beş ayetinde beş adet ism-i fâil kullanılmıştır. Bunlardan ilk üçü birbirlerine vâv harfi²⁵⁵ ile bağlanmıştır. Dolayısıyla aralarında bir sıralama söz konusu değildir. Son iki ayette yer alan ism-i fâiller birbirlerine ve önceki kelimelere atıf harflerinden biri olan fâ harfi ile bağlanmıştır. Bu da bu iki kelime arasında bir sıralamanın varlığını ve önceki kelimelerin taşıdığı manaların neticesi ve gayesi olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁶

- Birinci ayette geçen غرقا kelimesi إغراقا takdirinde mef'ûl-u mutlaktır. نفوسا غرقا في نازعات kelimesinin hâlidir.²⁵⁷ Ya da غرقا kelimesi غرقا في نازعات kelimesinin manasında sıfat-ı müşebbehe şeklinde yorumlanarak نازعات kelimesinin mef'ûlun bihi veya mef'ûlun bihin sıfatı olur.²⁵⁸ سبعا، سبعا، سبعا kelimeleri mef'ûl-u mutlaktır. أمرا kelimesi ise المدبرات kelimesinin mef'ûlun bihidir.²⁵⁹

- Sûrenin beşinci ayetine kadar vakıf/durak işareti bulunmamaktadır. Beşinci ayette ise vakıf vardır; çünkü burada vakıf bulunmasa sonrasında gelen يوم kelimesi، المدبرات kelimesinin zarfı olurdu. Bu durumda ise mana doğru olmazdı. Zira o gün،

²⁵³ Taberî, Cilt 24, s. 190.

²⁵⁴ Bursevî, Cilt 10, s. 315.

²⁵⁵ Birinci ayetin başında yer alan vâv harfinin kasev harfi olduğu hususunda ittifak vardır. Fakat ikinci ve üçüncü ayetlerin başlarında yer alan vâv harfleri kasev harfi olabileceği gibi, atıf harfi de olabilir. Bkz. Tantâvî, Cilt 15, s. 262; Behcet Abdolvâhid Sâlih, *el-Î'râbu'l-Mufassal li Kitâbillahi'l-murattel*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y., Cilt 12, s. 325.

²⁵⁶ Elmalılı, Cilt 8, s. 553.

²⁵⁷ Elmalılı, Cilt 8, s. 556.

²⁵⁸ Âlûsî, Cilt 30, s. 23.

²⁵⁹ Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 96; Âlûsî, Cilt 30, s. 23; Kâsımî, Cilt 9, s. 396; Zuhaylî, Cilt 30, s. 32.

ayetlerde de ifade edildiği gibi²⁶⁰ varlıkların işi idare etmesi söz konusu değildir.²⁶¹

• Ebû Müslim el-İsfehânî (ö. 322/934) bu beş kelimenin meleklerle hamledilmesini şu sözleriyle tenkit etmiştir: “النازعات kelimesinin müfredi müennes bir lafız olan نازعة kelimesidir. Allah Teâlâ melekleri müennes varlıklar olmaktan tenzih etmiş ve kâfirlerin bu konudaki sözlerini ‘Rahman’ın kulları olan melekleri de dışı saydılar.’²⁶² buyurarak ayıplamıştır.” Bu kelimelerin hamledileceği varlıkların müennes olması gerektiğini söyleyen el-İsfehânî’ye Râzî burada kastedilenin kendilerinde çekip çıkarma vasfı bulunan varlıklar olduğunu, müfretlerinin müennes olmasının bu kelimelerin hamledileceği varlıkların hakiki müennes olmasını gerektirmediğini ifade etmiştir.²⁶³ Râzî’nin bu görüşünü meleklerin fâil olup fiillerinin müennes olarak kullanıldığı ayetler desteklemektedir.²⁶⁴ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1127/1715) ise النازعات kelimesinin müfredi olan نازعة kelimesinin meleklerden bir grubun sıfatı (طائفة من الملائكة نازعة) olduğunu, grup kelimesinin (طائفة) müennes olduğunu, dolayısıyla bu kelimenin sıfatı olan نازعة kelimesinin de müennes olması gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁵

2.1.1.4. Değerlendirme

• Mevdûdî’ye (ö. 1399/1979) göre ilk beş ayette sıfatları zikredilen varlıklar meleklerdir. Kur’ân’ın ilk muhataplarından olan Mekke müşrikleri meleklerin varlığına, onların Allah’ın emriyle insanların canlarını aldıklarına ve yine Allah’ın emriyle kâinatın düzeniyle ilgili işleri yürüttüklerine inanırlardı. Sûredeki yeminle başta bu inanca sahip olan Mekkeliler olmak üzere tüm insanlığa şu mesaj verilmektedir: “Melekler Allah’ın emriyle can aldıkları gibi, aldıkları canları iade edebilirler. Bu kâinatın düzenini sağladıkları gibi o nizamı altüst edebilirler. Bütün

²⁶⁰ Örnek olarak bkz. İnfitâr, 82/19; Mü’min, 40/16.

²⁶¹ Neseffî, Cilt 3, s. 595.

²⁶² Zuhruf, 43/19.

²⁶³ Râzî, Cilt 31, s. 30.

²⁶⁴ Örnek olarak bkz. Bakara, 2/248; Âl-i İmrân, 3/39.

²⁶⁵ Bursevî, Cilt 10, s. 314.

bunlar sadece Allah'ın dilemesine bağlıdır.”²⁶⁶

• Birinci ayette sıfatları zikredilen varlıklar kâfirlerin ruhlarını bedenlerinden şiddetle söküp alan ölüm meleği ve yardımcılarıdır. İkinci ayette ise müminlerin ruhlarını bedenlerinden yumuşak bir şekilde, acı vermeden alan ölüm meleği ve yardımcılarıdır. Mümin, kendi ruhu alınırken kâfirin ruhu sökülüp alındığında hissettiği acıyı hissetmez. Zira müminin ruhunun bedeniyle olan bağı kâfirin ruhunun bedeniyle olan bağı gibi güçlü değildir. Kâfirin ruhunun bedeniyle olan irtibatına bedel, müminin ruhu mukaddes âlemlerle irtibatlıdır. Dolayısıyla ruh bedenden ayrılırken acı duyma meselesi bedeniyle sıkı irtibatı olanlarla ilgilidir, özellikle kendi tercihi olarak ölmeden evvel ölmüş olanlarla değil.²⁶⁷ Burada şöyle bir soru akla gelebilir: “Hz. Peygamber’in mübarek ruhu biraz acıyla alındı. Hatta o esnada ‘Allah’ım! Ne büyük sıkıntı!’ dediği rivâyet edilir. Ayrıca Hz. Peygamber’in ‘Ölüm sekerâtı vardır. Allah’ım ölüm sekerâtına karşı bana yardım et.’ diye dua ettiği nakledilir.²⁶⁸ Yine ölüm kendisine yaklaştığında sıkıntılı bir hâlde babasını gören Hz. Fatıma’nın (r.anhâ) ‘Vah babacığım, ne büyük sıkıntın var!’ demesine karşılık Hz. Peygamber’in ‘Bu günden sonra babana sıkıntı yok.’ dediği rivâyetler arasındadır.²⁶⁹ Hz. Peygamber’in hâli böyle olunca sıradan bir müminin ruhunun yumuşak bir şekilde, acı vermeden alınması nasıl olur?” Akla gelebileceğini ifade ettiği bu soruya İbrahim Hakkı Bursevî (ö. 1127/1715) şu şekilde cevaplar verir:

- Hz. Peygamber en doğru mizaca sahipti. Acıyı hissetmede diğer insanlara nazaran daha duyarlıydı. Dolayısıyla hafiflerden hafif olan O’na ağır gelirdi.
- Ölümü ümmetine kolaylaştırması için kendisine dua etsin diye Allah Teâlâ Hz. Peygamber’i bununla imtihan etmiştir.

²⁶⁶ Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul, İnsan Yayınları, t.y., Cilt 7, s. 25.

²⁶⁷ Bursevî, Cilt 10, s. 314.

²⁶⁸ Bursevî’nin hadis olarak naklettiği bu ifadeler temel hadis kitaplarında aynıyla geçmemekle beraber benzer rivâyetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, 6, 64, 70, 77, 151; Tirmizî, Cenâiz, 7; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *el-Kazvînî, Sünenü İbn Mâce*, thk. Ahmed Şemsuddîn, 3. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 2008, Cenâiz 64.

²⁶⁹ Rivâyetler için bkz. İbn Mâce, Cenâiz, 65; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-sahîh*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Meğâzî, 83.

- Hz. Peygamber'in Allah'tan ümmetine kolaylık olması için ölümün zorluklarını kendisine yüklemesini talep ettiği rivâyet edilmiştir. Zira O, ayette de ifade edildiği gibi²⁷⁰ müminlere karşı çok bağışlayıcı ve merhamet edendir.
- Ümmetinden herhangi bir ferdin ölüm anında sıkıntı çekmesine karşı bir tesellidir.
- Hz. Peygamber'in ölüm anını görüp sıkıntı duyan ehl-i beytin ve diğer Müslümanların sevap kazanmaları içindir.
- Kâmil insanların rahatı zorluktadır. Zira zorluklar ilimde ve mertebelerde yükselme yollarındandır. Kâmil insan olmayanlar içinse en azından günahlara keffarettir. Hâl böyle olunca tasavvufun hakikatlerine ermişler için gerçek manada bir zorluktan bahsedilemez. Çünkü onlar vahdet-i şuhûd âleminde istiğrak hâlinedirler.²⁷¹

Hz. Peygamber'in mübarek ruhunun biraz acıyla alındığını, buna karşın müminlerin ruhlarının yumuşak bir şekilde acı duymadan alınmasının nasıl mümkün olduğunu soran İsmail Hakkı Bursevî görüldüğü gibi altı maddede buna cevaplar vermiştir. Bunlardan Hz. Peygamber'in sahip olduğu mizaç, ölümü ümmetine kolaylaştırması için kendisine dua etsin diye Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'i bununla imtihan etmesi, Hz. Peygamber'in Allah'tan ümmetine kolaylık olması için ölümün zorluklarını kendisine yüklemesini talep etmesi ve tasavvufun hakikatlerine ermiş olanlar için gerçek manada bir zorluğun olmayacağı şeklinde verilen cevaplar akla gelebilecek olan bu soruyu giderici mahiyette görünmektedir. Fakat bunun ümmetinden herhangi bir ferdin ölüm anında sıkıntı çekmesine karşı bir teselli olması ve Hz. Peygamber'in ölüm anını görüp sıkıntı duyan ehl-i beytin ve diğer Müslümanların sevap kazanmaları şeklinde verilen cevaplar pek makul görünmemektedir. Zira ilkinde müminlerin ölüm esnasında zorluk çekebileceği kabul edilmektedir. Oysaki cevaplarda müminin ölüm esnasında sıkıntı çekmediği, Hz. Peygamber'in sıkıntı çekmesinin ise birtakım hikmetlere binaen olduğu ya da Hz. Peygamber'in gerçek manada sıkıntı çekmediği izah edilmeliydi ki birinci, ikinci,

²⁷⁰ Tevbe, 9/128.

²⁷¹ Bursevî, Cilt 10, s. 315.

üçüncü ve altıncı cevaplarda bu yapılmıştır. İkincisinde Hz. Peygamber'in sıkıntı çekmesi buna şahit olanların sevap kazanmasına bağlanmıştır. Bu durum müminlerin ruhlarının alınması esnasında zorluk çekmeyeceğini destekleyen bir cevap değildir. Zira herhangi bir müminin de ruhunun alınması esnasında çektiği zorluklar diğer Müslümanlar için sevap vesilesi olabilir.

İbrahim Hakkı Bursevî Hz. Peygamber'in ruhu alınırken birtakım zorluklarla karşılaştığını ifade etmiştir. Fakat Hz. Peygamber'e ölüm yaklaştığında sıkıntılı bir hâlde babasını gören kızı Fatıma'nın (r.anhâ) üzüntü duyup üzüntüsünü dile getirmesi ve Hz. Peygamber'in birtakım zorluklarla karşılaştığını ifade eden hadislerdeki diğer hususlar şu an üzerinde durduğumuz Hz. Peygamber'in ruhunun alınması esnasındaki zorluklarla değil; ölümüne yakın hastalığından kaynaklanan zorluklarla ilgilidir. Dolayısıyla sûrenin ikinci ayetinin "Müminlerin ruhlarını bedenlerinden yumuşak bir şekilde, acı vermeden alan ölüm meleği ve yardımcılarıdır." şeklinde tefsir edilmesinin vak'aya muhalif düştüğünün söylenemeyeceği kanaatindeyiz.

- Bu sûrenin ikinci ayeti hakkında Hz. Peygamber'in Muâz b. Cebel'e (ö. 17/638) şöyle dediği rivâyet edilir: *"İnsanların arasını ayırmaya kalkma, yoksa cehennem köpekleri seni paramparça eder."* Ardından Hz. Peygamber **والناشطات نشط** ayetinden kastedilenin ne olduğunu sorar. Cevap alamayınca şunları ekler:

*"Bunlar cehennem köpekleridir. Kemikleri ve etleri çekip alırlar."*²⁷²

- Allah Teâlâ, birinci ayette mahlûkâtın en şerefliyelerinden biri olan meleklere yemin etmiştir. Ahiretten ve ölüm ötesi hayattan gafil olan müşriklere bir uyarı ve hatırlatma olması için meleklere ait sıfatlar içerisinde özellikle söküp çıkarma vasfını zikretmiştir. Zira müşriklerin dünya hayatına bağlılıkları çok güçlüdür. Bu hakikat *"İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar (Yahudiler) olduğunu görürsün. Hatta bu hırsta müşriklerden bile daha ileridirler."*²⁷³ ayetinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada ruhları söküp alan meleklere yemin edilmesi müşrikler için ve genel manada inanmayanlar için bir öğüt

²⁷² Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, Cilt 8, s. 405; Şevkânî, Cilt 5, s. 456.

²⁷³ Bakara, 2/96.

ve ibrettir. Bu yorum sûrenin en mühim gayesi olan yeniden dirilişin ispatına daha uygundur. Çünkü ölüm ahiret konaklarının ilkidir. Sûreye bu şekilde bir girişin yapılması berâat-ı istihlâl²⁷⁴ sanatının güzel bir örneğini oluşturmuştur.²⁷⁵

- Birinci ayette yemin edilen varlıkların savaşta ok atmak suretiyle Allah yolunda cihat edenlerin olması da mümkündür. Zira onlar Allah'ın dinine destek vermektedirler. Bu yönüyle şeref sahibidirler. Fakat bu sûre nâzil olurken Mekke'de ikamet eden Müslümanlar için herhangi bir savaş söz konusu değildi. O hâlde bu yemin müşrikleri, hezimete uğrayacakları bedir savaşından uyarma manası taşımaktadır. Meydana gelmesinden çok önce müşriklerin Müslümanlar tarafından hezimete uğratılacaklarının haber verilmesi Allah'ın, Resûlüne (s.a.v) verdiği bir sözdür ve aynı zamanda nübüvvet delillerinden biridir.²⁷⁶

- Birinci ayette kendilerine yemin edilen varlıkların yıldızlar olması da mümkündür. Bazı kavimler yıldızların varlığının hikmetini ve faydalarını kavrayamadıklarından onları değersiz görüyorlardı. Bazı kavimler de yıldızların bu kâinatta tasarrufta bulunan ilahlar olduklarına inanıyorlardı. Allah Teâlâ yıldızların mahlûkâtta olduğunu, dolayısıyla ulûhiyet sıfatlarından en küçüğüne dahi sahip olmadıklarını ifade sadedinde onlara yemin etmiştir.²⁷⁷

- Bu kelimelere dair müfessirlerin nakletmiş olduğu görüşler Resûlullah'tan (s.a.v) nakledilmiş değildir. Onlar lafzın muhtemel manalarından birini tercih ederek görüşlerini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla bu görüşlerden daha farklı şeyler söylemek de mümkündür. O hâlde burada yapılan her yorum "Allah'ın muradının bu olması muhtemeldir, kesin bir şey söylemek veya bunları tek bir manaya hasretmek mümkün değildir." manasını taşımaktadır.²⁷⁸

- Taberî'ye (ö. 310/923) göre Allah Teâlâ kendilerine yemin ettiği varlıkları tahsis etmemiştir. Yemin edilen kelimenin ifade etmiş olduğu manayı taşıyan her

²⁷⁴ Maksada ve muhtevaya işaret eden kelimeler kullanarak konuya güzel bir üslupla başlama sanatıdır. (Bkz. Akdemir, s. 12. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: Teftazânî, *Muhtasaru'l-meânî* s. 457-458)

²⁷⁵ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 62.

²⁷⁶ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 62-63.

²⁷⁷ İbrahim Kattân, *Teyşîru't-tefsîr*, Amman, Metâbiu'l-cem'iyyetu'l-ilmiyye, 1983, Cilt 4, s. 520.

²⁷⁸ Râzî, Cilt 31, s. 32.

varlık bu yeminin kapsamındadır.²⁷⁹

• Tantâvî'ye (ö. 1431/2010) göre bu sıfatların tamamının meleklere ait olması doğruya en yakın olan görüştür. Çünkü bu görüş sahâbe, tâbiîn ve sonraki âlimler tarafından nakledilmiştir.²⁸⁰

• Tabâtabâî'ye (ö. 1401/1981) göre ilk beş ayette tam bir bütünlük vardır. Ne var ki bu ayetlerde geçen kelimeler hakkındaki görüşlerin çoğu bu bütünlüğe aykırıdır. Çünkü her biri hakkında birbirleriyle münasebeti bulunmayan görüşler ileri sürülmüştür. Ayrıca bu kelimeler hakkındaki görüşlerin çoğu sûredeki ayetlerin bağlamına da uygun düşmemektedir. Zira bu sûrede yeniden dirilişten bahsedilmekte ve bunun gerçekleşeceğine dair deliller getirilmektedir.

Bu beş ayette bu âleme dair işleri çevirme emrini alan meleklerin semadan inmeye başlamasından kendilerine emredilen çekip çevirme işlerini tamamlayıncaya kadar kendilerinde tezahür eden sıfatlarına yemin edilmektedir. Bu sıfatların meleklere uygunluk açısından en açık olanı **فالمدبرات أمرا** sıfatıdır. Çoğunluğun görüşüne göre bunlarla kastedilen meleklerdir. Hatta bunlarla kastedilenin melekler olduğunda müfessirlerin ittifak ettiğini söyleyenler de olmuştur. Bu ayetin başında atıf harflerinden olan ve iş çevirme sıfatının öne geçme sıfatından doğduğunu gösteren fa harfi bulunmaktadır. Aynı şekilde **فالسابقات سيقا** ayetinde de öne geçme sıfatının yüzme sıfatından doğduğunu gösteren fa harfi bulunmaktadır. Bu durum bu üç ayette kastedilen manaların birbiri cinsinden olduğuna delalet eder. Yani mana şöyle olmaktadır: “Melekler hızlı bir şekilde kendilerine emredilen işlere doğru giderler, gidişlerinde birbirlerini geçerler ve işleri çekip çevirirler.” Bu üç ayette kastedilen mana bu olunca bunlardan önce yer alan ilk iki ayetin yorumu kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Şöyle ki, **والنازعات غرقا* والناشطات نشطا*** ayetleri ile kastedilen, kendilerine emredilen işleri yerine getirmek üzere buldukları yerlerden çekilip ayrılan, oralardan çıkan meleklerdir.

²⁷⁹ Taberî, Cilt 24, s. 186-190.

²⁸⁰ Tantâvî, Cilt 15, s. 265.

Bu sûrenin başı Sâffât ve Murselât sûrelerinin baş kısımlarıyla çok benzerdir. Bu iki sûrenin baş kısımlarında vahiy melekleri, Allah'ın emirlerine boyun eğmedeki vasıflarıyla; buradaysa mutlak olarak melekler, bu âlemde Allah'ın izniyle işleri çevirme vasıflarıyla zikredilmektedirler.²⁸¹

• Tartışmaya girmeden, etraflıca açıklamalarda bulunmadan ilk beş ayette yemin edilen varlıklara değinen Seyyid Kutub (ö. 1385/1966) bu açıklamalarının ardından şunları ilave eder: “Kur’ân’ın asıl amacı kalpleri titretmek ve uyandırmaktır. Nitekim Kur’ân bunu değişik yöntemler kullanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. İlgili ayetlerde geçen kelimelerin anlamları ne olursa olsun bunların bu şekilde ifade edilmesiyle Kur’ân’ın asıl amacı olan kalpleri titretme ve uyandırma hedefi gerçekleşmiş olmaktadır. Bu gerçekleştikten sonra ayrıntıya girmeye gerek yoktur. Nitekim bizim için bir model olan Hz. Ömer (ö. 23/644) Abese sûresinde geçen bütün kelimeleri bildiğini fakat **ٱ** kelimesinin anlamını bilmediğini söylemiş, kendine olan öfkesinden elindeki asayı kırmış ve Allah’ın kitabından bir kelimeyi bilmemenin zararının olmayacağını belirtmiştir. Ardından Allah’ın kitabında açık olan hükümlere uyulması gerektiğini, açık olmayanların ise Allah’a havale edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer’in (r.a.) bu açıklamaları Allah’ın yüce sözlerine karşı edepten kaynaklanan açıklamalardır. Belki de bazı kelimelerin bu şekilde kapalı kalması birtakım maksatları gerçekleştirecek olan asıl hedeftir.”²⁸²

İlk beş ayette kendilerine yemin edilen varlıkların neler olduğuna dair tefsir kitaplarında geçen görüşleri genel itibariyle aktardık. Bu görüşlere dair bazı müfessirlerin değerlendirmelerini de kaydettik. Kaydettiğimiz bu değerlendirmelere katılmakla beraber bize göre öne çıkan görüşleri zikretmek istiyoruz:

- Bu sıfatların tamamı meleklerle aittir.
- Bu sıfatların tamamı ruhlara aittir.
- Bu sıfatlardan ilk üçü ölümle, son ikisi meleklerle ilgilidir.
- Bu sıfatlardan ilk dördü ölümle, sonuncusu meleklerle ilgilidir.

²⁸¹ Tabâtabâî, Cilt 20, s. 198.

²⁸² Seyyid Kutub, İbrahim Hüseyin eş-Şâribî, *Fî zılâli'l-Kur’ân*, 17. Baskı, Kahire, Dâru’ş-şurûk, 1992, Cilt 6, s. 3812.

Gerek Nâziât sûresinin Mushaf'taki sıraya göre öncesinde ve sonrasında yer alan Nebe' ve Abese sûreleri, nüzul sırasına göre sonrasında yer alan İnfıtâr sûresi; gerekse Nâziât sûresinin ilk beş ayetinden hemen sonraki ayetler ve genel itibariyle Nâziât sûresi kıyametten bahsetmektedir. Melekler, ruhlar ve ölüm kıyametle yakından alakalıdır. Dolayısıyla yukarıda öne çıktığını ifade ettiğimiz görüşlerin sûrelerin ve ayetlerin bağlamına daha uygun düştüğüne dair bizde güçlü bir kanaat oluşmuştur.

2.1.2. Kıyametin Vakti

Kıyametin vaktiyle alakalı sûrede yer alan ayetler ve meâlleri şu şekildedir:

يسألونك عن الساعة أيان مرساها* فيم أنت من ذكراها* إلى ربك منتهاها* إنما أنت منذر من يخشاها*

“Sana kıyamet saatini sorarlar: ‘Demir atması ne zaman?’ diye. Sen nerede, onun vaktini bildirmek nerede? Onun sonu Rabbine varır, kesin bilgisi O’na aittir. Sana düşen sadece, ondan korkanı uyarmaktır.”²⁸³

Kıyamet ya Allah için kolay bir iş olması ya vakti geldiğinde çabucak meydana gelmesi ya da insanların içerisinde buldukları hâle olan yakınlığı sebebiyle الساعة diye isimlendirilmiştir.²⁸⁴ Kıyamete izafe edilen مرسا kelimesi gemiler, dağlar ve bunlara benzer varlıklar için kullanıldığı hâlde burada kıyamet anlamına gelen الساعة kelimesi için kullanılmıştır. Çünkü akıcı olması yönüyle o da gemi gibidir. Kıyametin demir atması ise onun meydana gelmesi anlamındadır.²⁸⁵

İnananlar için kıyametin vakti hep merak konusu olmuştur. Bununla alakalı Hz. Peygamber’in, kıyamete çok yakın bir vakitte gönderildiğine dair nurlu beyanları bulunmaktadır.²⁸⁶ Fakat ayetlerde de ifade edildiği gibi²⁸⁷ bunun kesin bilgisi sadece Allah katındadır. Gerek “Sen sanki onu biliyormuşsun gibi onu sana soruyorlar.”²⁸⁸ ayeti gerekse Hz. Peygamber’e kıyametin vaktini soran Cebrail’e (a.s.) Hz.

²⁸³ Nâziât, 79/42-46.

²⁸⁴ Mâturîdî, Cilt 10, s. 415.

²⁸⁵ Taberî, Cilt 24, s. 213.

²⁸⁶ Örnek olarak bkz. Tirmizî, Fiten, 39; Ahmed b. Hanbel, 3, 223; 5, 331.

²⁸⁷ Örnek olarak bkz. A'râf, 7/187; Lokmân, 31/34; Ahzâb, 33/63.

²⁸⁸ A'râf, 7/187.

Peygamber'in *ما المسؤول عنها بأعلم من السائل* "Kendisine soru sorulan, soru sorandan daha bilgili değildir."²⁸⁹ diyerek cevap vermesi kıyametin vaktinin Hz. Peygamber tarafından dahi bilinmediğini ve bu bilginin sadece Allah katında olduğunu göstermektedir.

Tezimizin nüzul sebepleri başlığı altında ifade edildiği gibi inananlar tarafından merak konusu olan kıyametin vakti, kendilerine *إذا السماء انفطرت* ve *إذا السماء انشقت* "Gök yarıldığı zaman"²⁹⁰ gibi ayetler okunan müminler tarafından Hz. Peygamber'e sorulmuş olabileceği gibi, kâfirler tarafından da sorulmuş olabilir. Ne var ki müminlerin sormasında doğruyu arama, kâfirlerin sormasında ise alay vardır.²⁹¹ Ayet-i kerimede kullanılan fiilin muzâri fiil olması kıyametin vakti sorusunun tekrar tekrar sorulduğunu göstermektedir.²⁹²

Müşrikler kıyametle alakalı bilgileri, Allah'ın kıyameti korkutucu bir şekilde tasvir ettiğini²⁹³ öğreniyorlardı. Bu bilgileri öğrendikten sonra alay etmek amacıyla kıyametin vaktini soruyorlardı. Onların bu şekilde soru sormaları ya kendilerini takip edenlerde kıyametin aslının olmadığı kanısını oluşturmak ya da meydan okuma tarzında kıyametin hemen gelivermesini istedikleri içindir.²⁹⁴ Ayette de ifade edildiği gibi²⁹⁵ kıyametin hemen gelivermesini isteyenler, ona inanmayanlardır. Yani onlar kıyametin vaktini ona inandıklarından, ondan korktuklarından sormuyorlardı. Soruları inkârlarından kaynaklanıyordu. Zira ona iman eden, onun meydana gelmesinden tir tir titrediğinden bir an önce gelivermesini asla arzulamaz.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e sorulan bu soruya "Sen nerede, onun vaktini bildirmek nerede?" şeklinde cevap vermiştir. Yani sana kıyametin vaktini soranlara cevap vermedeki hırsından ötürü sürekli kıyameti anıp onun hakkında soru

²⁸⁹ Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1, 5, 7; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Sünnet, 16; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, İman, 5, 6.

²⁹⁰ İnfıtâr, 82/1; İnşikâk, 84/1.

²⁹¹ Mâturîdî, Cilt 10, s. 415.

²⁹² İbn Âşûr, Cilt 30, s. 95; Tabâtabâî, Cilt 20, s. 212.

²⁹³ Örnek olarak bkz. Nâziât, 79/34; Abese, 80/33; Kâria, 101/1-3.

²⁹⁴ Râzî, Cilt 31, s. 50.

²⁹⁵ Şûrâ, 42/17.

soruyorsun Ey Habibim! Böyle yapma. Zira bunun cevabını sen veremezsin.²⁹⁶ Hâl böyleyken “*Sen sanki onu biliyormuşsun gibi onu sana soruyorlar.*”²⁹⁷ Kıyamete inanmayanlar senin bilmediğin ve vazifen haricinde olan kıyametin vakti sorusunu neden soruyorlar ki, sormasınlar.²⁹⁸

Mananın şu şekilde olması da mümkündür: “ Ayette geçen **فِيم** gizli bir mübtedanın haberidir. Sorulan soruyu yadırgama anlamında olup, ‘Bu soru da nereden çıktı?’ manasını taşımaktadır. Sonrasında gelen **أنت** yeni cümlenin mübtedası, **من ذكرها** onun haberidir. Bu yeni cümle, sorulan soruyu yadırgama anlamı taşıyan önceki cümlenin gerekçesi konumundadır. Şöyle ki, sen kıyamet alametlerinden birisin. Zira Allah, seni peygamberlerin sonuncusu olarak gönderdi. Senin kıyamet alametlerinden biri olman soruyu soranlara kıyametin yaklaştığına, ona hazırlık yapılması gerektiğine ve sorulan bu sorunun hiçbir faydasının olmadığına delil olarak yeter.”²⁹⁹

Allah Teâlâ; devamında Hz. Peygamber’in bilemediği bu sorunun cevabının hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini, onun bilgisinin sadece kendi katında bulunduğunu, Hz. Peygamber’in vazifesinin sadece uyarmak olduğunu ifade etmek üzere “*Onun sonu Rabbine varır, kesin bilgisi O’na aittir. Sana düşen sadece, ondan korkanı uyarmaktır.*” buyurmuştur. Yani senin gönderilmendeki gaye insanları uyarmaktır. Bunu yerine getirebilmen, kıyametin vaktini bilmene bağlı değildir. Aksine insanları uyarman ve onları kendilerini bekleyen bazı hadiselerle karşı korkutman ancak kıyametin vaktinin bilinmediği durumda tam manasıyla gerçekleşmiş olur.³⁰⁰ Madem durum böyledir, sen mükellef kılınmadığın hususların ardına düşme.³⁰¹ Kıyamete inanmayanlara gelince onlar da kendileri için gerekli olan iman edip salih ameller işlemeyi bırakıp senin bilmediğin ve vazifen haricinde olan

²⁹⁶ Zemahşerî, Cilt 4, s. 699; Râzî, Cilt 31, s. 50; Neseî, Cilt 3, s. 600, ; Âlûsî, Cilt 30, s. 37.

²⁹⁷ A’râf, 7/187.

²⁹⁸ Kurtubî, Cilt 19, s. 209; Şirbînî, Cilt 4, s. 483; Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 105; Bursevî, Cilt 10, s. 329.

²⁹⁹ Zemahşerî, Cilt 4, s. 699; Râzî, Cilt 31, s. 50; Beydâvî, Cilt 5, s. 285; Hâzin, Cilt 4, s. 393; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402; Şirbînî, Cilt 4, s. 483; Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 105.

³⁰⁰ Râzî, Cilt 31, s. 51.

³⁰¹ Taberî, Cilt 24, s. 213.

kıyametin vakti sorusunu neden soruyorlar, sormasınlar.³⁰²

Ayetten şöyle bir mananın anlaşılması da mümkündür: “Senin son Peygamber olarak gönderilmen kıyamet alametlerinden biridir ve bu, kıyametten korkanlar için bir uyarıdır.”³⁰³

Müşrikler, Kur’ân’ın kıyametin vaktini bildirmemesini kıyametin gerçekleşmeyeceğini gösteren bir delil olarak kabul ediyorlardı. Onlara göre bu tür gaybî meseleleri bildirmek Hz. Peygamber’in görevleri arasındadır. Onların bu yanlış anlayışlarına Hz. Peygamber’in vazifesinin sadece kıyametten korkanı uyarmak olduğunun ifade edilmesiyle cevap verilmiş³⁰⁴ ve bu anlayışları sebebiyle bu türden açıklamalar Kur’ân’da tekrar edilmiştir.³⁰⁵

Kırk üçüncü ayetin zâhirinden Hz. Peygamber’in hiçbir şekilde kıyametten bahsetmemesi gerektiği vehmine kapılmak mümkündür. Bu vehim, kırk beşinci ayette Hz. Peygamber’in vazifesinin kıyametten korkan kimseyi uyarmak olduğunun ifade edilmesiyle ortadan kaldırılmıştır. Yani Hz. Peygamber kıyametin mutlaka gerçekleşeceğinden, onun yakın olduğundan ve o günde insanları bekleyen korkunç hadiselerden, insanların iman etmek ve salih ameller işlemek suretiyle o gün için güzel bir hazırlık yapmaları gerektiğinden bahsedecek fakat bilgisi dâhilinde olmayan kıyametin vakti konusuna temas etmeyecek.³⁰⁶

“*Onun sonu Rabbine varır, kesin bilgisi O’na aittir.*” ayeti nâzil olduktan sonra Hz. Peygamber, kıyametin vakti hakkında soru sormaktan uzak durdu. Allah’ın beş meseleyi gizlediğini, bunları ne mukarrabîn meleklerine ne de peygamberlerine bildirdiğini ve bu beş mesele hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade edenin küfre düştüğünü Mekke ehline bildirmiş ve Lokmân sûresinin 34. ayetini okumuştur:³⁰⁷ “*Kıyamet saatinin ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir. Yağmuru da O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Her şeyi mükemmel tarzda bilen ve her şeyden haberdar olan Allah’tır.*”

³⁰² Tantâvî, Cilt 15, s. 278.

³⁰³ Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 105; Âlûsî, Cilt 30, s. 37.

³⁰⁴ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 97.

³⁰⁵ Örnek olarak bkz. En’âm, 6/50.

³⁰⁶ Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 105.

³⁰⁷ Mâverdî, Cilt 6, s. 201.

Kıyametin vaktinin bilinmesine dair diğer sûrelerde yer alan ayetlerin meâlleri şöyledir:

*“Sana kıyametin ne zaman geleceğini sorarlar. De ki: ‘Onun ne zaman geleceğine dair bilgi yalnız Rabbimin nezdindedir. Vaktini O’ndan başkası açıklayamaz.’”*³⁰⁸

*“Kıyamet saatinin ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir. Yağmuru da O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Her şeyi mükemmel tarzda bilen ve her şeyden haberdar olan Allah’tır.”*³⁰⁹

*“İnsanlar senden kıyamet saatini sorarlar. De ki: ‘Ona dair bilgi Allah’ın nezdindedir. Ne bilirsin belki de o saat yakındır!’”*³¹⁰

*“Kıyamet vaktini bilmek O’na aittir. O’nun bilgisi ve izni olmaksızın, ne bir meyve tomurcuğundan çıkabilir, ne her hangi bir dişi hamile kalabilir, ne de hamile olan biri yavrusunu doğurabilir.”*³¹¹

*“Göklerin, yerin ve ikisinin arasında olan bütün varlıkların mülk ve hâkimiyetine sahip olan Allah’ın şanı çok yücedir, hayır ve bereketi sınırsızdır. Kıyamet saatini bilmek O’na aittir. Hepiniz sonunda O’nun huzuruna götürüleceksiniz.”*³¹²

*“O yaklaşan (kıyamet) yaklaştı. O gelmeden, ne zaman olacağını bildirecek, geldiğinde de onu kaldıracak Allah’tan başka kimse yoktur.”*³¹³

*“Ama onlar yalnızca şunu soruyorlar: ‘Eğer iddianızda tutarlı iseniz, bu vaad yani inanmadığımız takdirde geleceğini bildirip tehdit ettiğin azap ne zaman?’ De ki: ‘Bunu yalnız Allah bilir. Ben ise sadece açık ve kesin bir tarzda uyarırım.’”*³¹⁴

³⁰⁸ A’râf, 7/187.

³⁰⁹ Lokmân, 31/34.

³¹⁰ Ahzâb, 33/63.

³¹¹ Fussilet, 41/47.

³¹² Zuhruf, 43/85.

³¹³ Necm, 53/57-58.

³¹⁴ Mülk, 67/25.

Kesin bilgisinin sadece Allah katında olduğu ifade edilen kıyametin vaktinin bilinmesi insana fayda sağlamamaktadır. Aksine bunun birtakım zararlarından da söz edilebilir. O hâlde insanın bu tür şeylerin ardına düşmemesi ve meseleye daima Hz. Peygamber'in "*Sizden biriniz vefat ettiği zaman onun kıyameti kopmuştur.*"³¹⁵ nurlu beyanı çerçevesinde yaklaşması gerekir. Bunun yanında ölümün bir gün mutlaka kendisini yakalayacağı ve amelleriyle baş başa kalacağı, dolayısıyla kendisi için dünyada rıza-i ilahîyi kazanma istikametinde koşup ahireti için hazırlık yapmaktan başka çıkar yol olmadığı bilincinde olması gerekir.

Ayetlerde de ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in vazifesi tebliğdir.³¹⁶ Hz. Peygamberin bu vazifesi tüm insanları içine almaktadır.³¹⁷ Yani onun görevi sadece kıyametten korkanı uyarmak değil; mümin olsun kâfir olsun herkesi uyarmak, herkese hakkı, hakikati anlatmaktır. Ne var ki Hz. Peygamber'in uyarılarından istifade edip ders alanlar ancak Allah'ı bilip O'na karşı saygılı olup O'ndan ve kıyametin gelmesinden korkanlardır. Uyarıldıkları hâlde kâfirler, bu uyarılardan faydalanmadıkları için uyarılmamış gibidirler. Bu yüzden ilgili ayette özellikle "*Sana düşen sadece, ondan korkanı uyarmaktır.*" buyurulmuştur.³¹⁸ Yâsin sûresinin 11. ayetinde de bu hakikat şöyle ifade edilmiştir: "*Sen ey Resûlüm, şu kimseyi uyar: 'İrşada can kulağıyla tâbi olur, görmediği Rahman'a saygı duyup O'ndan çekinir.'*"

Kıyameti inkâr edenlerin sormuş olduğu kıyametin vakti sorusu, her ne kadar alay etmek amacıyla olsa da, onların bu alaylarından sarf-ı nazar edilerek kendilerine verilen cevaplar onların sormuş oldukları sorunun cevabı değildir. Zira ayetlerde kıyametin vakti açıklanmamıştır. O hâlde bu cevaplarla onlara şöyle denmiş olmaktadır: "Sorduğunuz bu sorunun cevabından daha önemli, mutlaka bilmeniz ve önem vermeniz gereken bir konu vardır. Siz asıl ona ehemmiyet veriniz. O da kıyametin mutlaka geleceği ve sizin ona en iyi şekilde hazırlık yapmanız gerektiğidir." Bu şekilde üslûb-u hakîm³¹⁹ ile cevap verilmesi Hz. Peygamber'in,

³¹⁵ Suyûtî, *Câmiu'l-ehâdis*, Beyrut, Dâru'l-fıkr, t.y., Cilt 1, s. 378.

³¹⁶ Örnek olarak bkz. Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92; Nûr, 24/54.

³¹⁷ Örnek olarak bkz. Furkân, 25/1; Sebe, 34/28; Şûrâ, 42/7.

³¹⁸ Râzî, Cilt 31, s. 51; Kurtubî, Cilt 19, s. 210; Şirbînî, Cilt 4, s. 483; Bursevî, Cilt 10, s. 329; Şevkânî, Cilt 5, s. 460.

³¹⁹ Muhatabın veya soru soranın, beklemediği bir söz ile karşılaşmasıdır. Sözü söyleyen kişinin böyle bir üslûbu tercih etmesinin sebebi, sarf ettiği sözün maksada daha uygun olduğunu veya verilen cevabın muhatabın hâline daha muvafık ya da onun için daha önemli olduğunu vurgulamaktır. (

kendisine kıyameti soran bir adama onun istediği cevabı vermek yerine onun için ne hazırladığını sorması gibidir.³²⁰

Kıyametin vakti insanlar tarafından bilinmemektedir. Fakat Kur'ân-ı Kerîm onun birtakım alametlerinin olduğundan bahsetmektedir. İlgili ayetin meâlî şu şekildedir: “Yoksa onlar, kıyametin kendilerine ansızın gelmesini mi gözlüyorlar? Zaten alametleri geldi bile! Ama kıyamet gelip çattıktan sonra, ibret almaları neye yarar ki!”³²¹ Bu ayette, geldiği zikredilen alametlerin son Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v) gönderilmesi, ayın ikiye bölünmesi gibi hadiselerin ya da yeniden dirilişin mümkün olduğunu gösteren apaçık delillerin olması muhtemeldir.³²²

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyamete yakın yerden bir dâbbenin çıkarılacağı,³²³ Ye'cüc ve Me'cüc'ün sedleri açılıp her tepeden dünyaya akın etmeye başlayacağı,³²⁴ gökten bütün insanları saracak açık bir dumanın çıkacağı³²⁵ ve ayın ikiye bölüneceği³²⁶ zikredilmektedir. Sarih olmasa da bütün bunlar kıyamet alametleri olarak nitelendirilebilecek hususlardandır.

Hadislerde de kıyamet alametleri geçmektedir. Cariyelerin efendilerini doğuracağı, yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının insanların başkanı olacakları³²⁷ ve bina yapmakta birbirleriyle yarışacakları³²⁸, islamî ilimlerin ortadan kalkacağı, depremlerin çoğalacağı, insanların gereksiz işlerle meşgul olmalarından dolayı zamanın bereketsizleşeceği, fitnelerin artacağı, cinayetlerin çoğalacağı, malların sel gibi akıp taşacak kadar çoğalacağı,³²⁹ cehaletin artacağı, içki içilip zinanın yaygınlaşacağı, erkeklerin sayısının azalıp kadınlarının sayısının artacağı,³³⁰ salih amellerin azalacağı, aşırı cimriliğin yaygınlaşacağı,³³¹ emanetin zayi edileceği

Bkz. Akdemir, s. 381. Yazarın müracaat ettiği kaynaklardan bazıları şunlardır: Kazvînî, Cilt 2, s. 162-164; el-Hâşimî, s. 388.)

³²⁰ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 95.

³²¹ Muhammed, 47/18.

³²² Râzî, Cilt 28, s. 51.

³²³ Neml, 27/82.

³²⁴ Enbiyâ, 21/96.

³²⁵ Duhân, 44/10.

³²⁶ Kamer, 54/1.

³²⁷ Buhârî, Tefsîru sûre, 31; Müslim, İman, 7.

³²⁸ Müslim, İman, 7.

³²⁹ Buhârî, İstiskâ, 27.

³³⁰ Buhârî, Hudûd, 20; Müslim, İlim, 9.

³³¹ Buhârî, Edeb, 39.

yani işlerin ehil olmayanlara verileceği³³² bu alametlerden bazılarıdır. Yine Hz. Peygamber şu on alamet görülmedikçe kıyametin kopmayacağını belirtmiştir: “Duman, Deccâl, dâbbetu’l-arz, güneşin batıdan doğması, Hz. İsa’nın nüzûlu, Ye’cüc ve Me’cüc, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında olmak üzere üç bölgede yer çöküntüsü ve Yemen’den çıkıp insanları mahşere sürükleyecek ateş.”³³³

2.1.3. Dünyadaki Ömrün Kısallığı

Kıyametin vaktini sorup onu inkâr edenlerin o korkutucu günde dünyada kaldıkları süre hususundaki yanlışlarını beyan eden ayet ve meâli şöyledir:

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرُونَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا*

“Onu gördükleri gün, öyle gelir ki onlara, yalnız bir akşam veya bir sabah faslı durdular dünyada!”³³⁴

Bu ayeti birkaç şekilde tefsir etmek mümkündür:

- Kâfirler, tehdit edildikleri kıyamet azabını gördüklerinde sanki bu durumda ebediyen kalacaklarını ve dünyada gündüzün çok kısa bir vakti kadar durduklarını sanırlar.³³⁵
- Kâfirler, kıyameti gördüklerinde dünyadaki günlerini az bulurlar. Ahireti gördüklerinde ise dünya kalplerinde küçüldükçe küçülür.³³⁶
- Kâfirler, kıyameti gördüklerinde kendilerine yakın bir zamanda kıyametin kopacağı uyarısı yapıldıktan sonra sanki bir günün akşamı ya da kuşluk vakti kadar kaldıklarını sanırlar. Bu kalmanın nerede olduğu önemli değildir. Zira bu ayet ya uyarının konusu olan kıyametin yakın olduğunu, çabucak geleceğini teyit etme ya da kâfirlerin alay yoluyla da olsa kıyametin vaktini sormalarında saklı olan kıyametin geç kopacağı ve çabuk gelivermesi yönündeki düşüncelerini reddetme anlamı

³³² Buhârî, İlim, 2.

³³³ Müslim, Fiten, 39; Ahmed b. Hanbel, 4, 6. Ayrıca Kıyamet alametlerine dair bkz. Şemsu’l-eimme el-Halvânî, *Sıfatu eşrâti’s-sâa*; Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Kanâa fîmâ yehsünü’l-ihâta bihi min eşrâti’s-sâa*; Ahmet Süneci, *Kıyamet Alametlerinin Akli ve Nakli Temelleri*.

³³⁴ Nâziât, 79/46. Benzer ayetler için bkz. Yûnus, 10/45; Ahkâf, 46/35.

³³⁵ Râzî, Cilt 31, s. 51.

³³⁶ Mâturîdî, Cilt 10, s. 416.

taşımaktadır.³³⁷

- Kâfirler, kıyameti gördükleri gün kabir ehli kabirlerinde yalnız bir akşam faslı ya da kuşluk vakti durduklarını sanırlar.³³⁸
- Kâfirler, ahireti gördüklerinde dünya gözlerinde küçüldükçe küçülür ve dünyada çok az bir süre kaldıklarını sanırlar.³³⁹
- İnsanlar, kabirlerinden kalkıp mahşer meydanına doğru giderken dünyada kaldıkları süreyi çok az bulurlar, sanki bir akşam vakti ya da kuşluk vakti kadar kaldıklarını sanırlar.³⁴⁰
- Mekke müşrikleri, inkâr ettikleri kıyamet gününü gözleriyle gördüklerinde ümitsizliğe düşer ve o günün bir an önce bitmesini isterler. O gün esasında uzun olmakla beraber kâfirler ümitsizlik içinde olduklarından o günü çok uzun bulur ve bitmeyecek sanırlar. O güne nispeten dünyada kaldıkları süreyi az bulur, sanki bir akşam vakti ya da kuşluk vakti kadar durduklarını zannederler.³⁴¹

Bu ayette ahirete nispeten dünya hayatının çok kısa olduğu, tam bir gün bile etmediği, çabucak geçivereceği anlatılmakta ve insanın, ömrünü ahiretini kazanma adına çok iyi değerlendirmesi gerektiği üzerinde durulmakta; kıyametin vakti ne zaman diyerek alay edenlere acele etmemeleri gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Dünya hayatının çok kısa olduğu bir hadis-i şerifte şöyle anlatılmaktadır: *“Ahiret hayatına nispeten dünya hayatı, birinizin parmağını denize daldırması gibidir. Parmağını denize daldıran, parmağında ne kadar su vardır bir baksın.”*³⁴²

Seyyid Kutub, tefsirinde şu düşündürücü soruyu sorarak bu ayetin tefsirini bitirmektedir: “İnsanların uğrunda savaştıkları, birtakım günahlar, zulümler işledikleri, ahiretteki nasiplerini bırakıp tercih ettikleri ve bir akşam yahut

³³⁷ Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 106.

³³⁸ Semerkandî, Cilt 3, s. 523; Kuşeyrî, Cilt 3, s. 686; Vâhidî, s. 1172; Beğavî, Cilt 5, s. 208; Zemahşerî, Cilt 4, s. 699.

³³⁹ Taberî, Cilt 24, s. 214; Mâturîdî, Cilt 10, s. 416; Mâverîdî, Cilt 6, s. 201; Tûsî, Cilt 10, s. 267; Tabersî, Cilt 10, s. 202; İbn Kesîr, Cilt 8, s. 318.

³⁴⁰ İbn Kesîr, Cilt 8, s. 318.

³⁴¹ Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6344.

³⁴² Müslim, Cennet, 55; Tirmizî, Zühd, 15.

kuşluğundan ibaret olan bu dünya hayatı sona erecek. İnsanlar bu kısacık hayat için mi ebedi olan ahiretlerini feda ediyor, cenneti bırakıyorlar?”³⁴³

Kırk altıncı ayette **ضحاه** terkîbi geçmektedir. **ها** zamiri **عشية** kelimesinin yerine kullanıldığına göre mana “akşamın kuşluğu” olmaktadır. Oysaki akşamda kuşluk vakti yoktur diyenlere Râzî şu şekilde cevaplar vermiştir:

- **ها** zamiri, cümle ile irtibat kurulması için gelmiştir. Gerçek manada muzâfun ileyh değildir.
- **ضحى يومها** anlamında, içerisinde akşam vaktinin de bulunduğu günün kuşluk vakti manasında kullanılmıştır.
- Nahiv âlimlerine göre bir kelimenin diğer bir kelimeye nispetinin güzel olması için aralarında küçük bir münasebetin olması yeterlidir. Kuşluk vaktinin, akşamdan önceki vakit olması yönüyle aralarında bir münasebet söz konusudur. Dolayısıyla bu izafet doğru ve güzel olmuştur. Ayrıca sıkıntılı anlar akşam vaktiyle, güzel geçen anlar kuşluk vaktiyle ifade edilir. Bu açıklamalara göre kıyamete şahit olanlar sıkıntılı anlarını akşam vaktiyle, güzel geçen anlarını bu akşamın kuşluğu ile ifade edip şöyle derler: “Sanki bizim dünyadaki ömrümüz sadece bu iki vakitten ibaretti.”³⁴⁴

ضحاه terkîbinde yer alan **ها** zamiri, akla gelmesi muhtemel vehmi izale etmektedir. Şöyle ki, **ها** zamiri kullanılmamış olsaydı herhangi bir günün kuşluk vakti anlaşılabilirdi. Bu durumda kalma müddeti bir akşam vakti başlayıp, bilinmeyen herhangi bir kuşluk vaktine kadar sürdüğü kanaati oluşabilirdi. Oysaki kastedilen mana dünyada kalma süresinin bir akşam vakti veya o akşamın içerisinde bulunduğu günün kuşluk vakti kadar olduğu, tam bir gün bile kalınmadığıdır. Bu mana, **ها** zamiri

³⁴³ Kutub, Cilt 6, s. 3820.

³⁴⁴ Râzî, Cilt 31, s. 51.

bulununca tam olarak ifade edilmiş olmaktadır.³⁴⁵

Kıyametin vaktini sorup onu inkâr edenlerin o korkutucu günde dünyada kaldıkları süre hususundaki yanılgıları diğer ayetlerde şöyle ifade edilmiştir:

“Kıyamet günü Allah hepsini bir araya toplayacak. Dünyada, gündüzün ancak bir saati kadar kalmış gibi gelecek kendilerine.”³⁴⁶

“Kıyamet saati gelip çatığında suçlu kâfirler yemin ederek dünyada sadece bir saat kaldıklarını ileri sürerler.”³⁴⁷

“Onlar, tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, dünyada gündüzün, sadece bir saatinden daha fazla kalmadıklarını düşüneceklerdir.”³⁴⁸

2.1.4. Kıyamet Ahvâli

Kıyametin ahvâline dair sûrede yer alan ayetler ve meâlleri şu şekildedir:

يوم ترجف الراجفة* تتبعها الرادفة. قلوب يومئذ واجفة* أبصارها خاشعة* يقولون إنا لمردودون في الحافرة* إذا كنا عظاما نخرة* قالوا تلك إذا كرة خاسرة*

“İşte o kıyamet günü, yeri şiddetle sarsan üfleme. Ardından da onu izleyen ikinci üfleme. O gün kalpler güp güp atacak. Gözler yere eğilecek. İnkârcılar alay ederek şöyle diyecekler: ‘Çürümüş kemik hâline geldikten sonra mı biz eski durumumuza getirilecekmışiz! O takdirde bu, bizim için ziyanlı bir dönüş olur!’”³⁴⁹

Altıncı ayette geçen يوم kelimesi ya yeminin gizli cevabı olan لتبعثن fiilinin mef’ûlu olarak mansûb³⁵⁰ ya da قلوب يومئذ واجفة cümlesinin ifade ettiği mananın mef’ûlu olarak mansûbdur.³⁵¹ “Birinci durumda ‘Yeri şiddetle sarsan ilk üfleminin gerçekleştiği gün elbette ki siz diriltileceksiniz.’ gibi bir mana anlaşılmaktadır. Oysaki birinci üfleme gerçekleştiğinde insanlar diriltilmeyecekler.” denilse şöyle bir

³⁴⁵ Bursevî, Cilt 10, s. 329-330; Âlûsî, Cilt 30, s. 37.

³⁴⁶ Yûnus, 10/45.

³⁴⁷ Rûm, 30/55.

³⁴⁸ Ahkâf, 46/35.

³⁴⁹ Nâziât, 79/6-14.

³⁵⁰ Râzî, Cilt 31, s. 34; Elmalılı, Cilt 8, s. 557.

³⁵¹ Râzî, Cilt 31, s. 34.

cevap verilebilir: “ Ayet; ‘Birinci ve ikinci üflemenin gerçekleştiği bir vakitte elbette ki siz diriltileceksiniz.’ anlamındadır ki ‘Birinci üfleme ikinci üfleme takip eder.’ cümlesinin hâl olarak kullanılması bu manayı teyit etmektedir.”³⁵² Demek ki sarsıntının meydana geldiği günden maksat, sarsıntının başlamasından yeniden dirilmeye kadar uzanan geniş vakittir.³⁵³

Müfessirlerin çoğu, bu ayetlerin ahiret ahvâline dair olduğu hususunda hemfikirler. Şöyle ki, الرجفة kelimesi hareket etmek, korkunç ses, gürültü,³⁵⁴ şiddetle sarsmak veya sarsılmak³⁵⁵ anlamlarına gelmektedir. Ayette geçen الرجفة kelimesi ise şiddetle sarsan sarsıntı, birinci üfleyiş, şiddetle sarsılacak olan yeryüzü ve dağlar,³⁵⁶ kıyamet, kıyamet alametleri,³⁵⁷ ölüm³⁵⁸ anlamlarında kullanılmış olabilir. Müzzemmil sûresinin 14. ayetine³⁵⁹ istinaden bu kelimenin yeryüzü ve dağlar anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir.³⁶⁰ Fakat müfessirler arasındaki genel kanaat, bu kelimeyle birinci üflemenin kastedildiğidir. Bu durumda ayette yer alan fiil mecazen sebebine izafe edilmiş olur.³⁶¹ Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi birinci üflemeyle beraber dünyanın şiddetli bir şekilde sarsılacak olması ya da birinci üflemeyle beraber korkunç bir sesin duyulacak olmasıdır. Bu birinci üflemeyle beraber yeryüzü canlıların ölümü için şiddetli bir şekilde sarsılır.³⁶²

Herhangi bir şeyin ardından gelen, izleyen demek olan الرادفة kelimesi, burada birinci üflemeyle takip eden ikinci üfleme anlamındadır. İkinci üflemeyle beraber yeryüzü bu sefer ölümlerin diriltilmesi için şiddetle sarsılır. Bu kelimenin; kıyametin kopuşu, sema ve yıldızlar,³⁶³ yeryüzünü ve dağları paramparça eden sarsıntı,

³⁵² Râzî, Cilt 31, s. 34.

³⁵³ Elmalılı, Cilt 8, s. 557.

³⁵⁴ Râzî, Cilt 31, s. 34.

³⁵⁵ Elmalılı, Cilt 8, s. 557.

³⁵⁶ Elmalılı, Cilt 8, s. 557.

³⁵⁷ Mâverdî, Cilt 6, s. 195-196.

³⁵⁸ Sa'lebî, Cilt 10, s. 124; İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431.

³⁵⁹ Gün gelir; yer, dağlar şiddetle sarsılır.

³⁶⁰ Zemahşerî, Cilt 4, s. 693; İbn Kesîr, Cilt 8, s. 313; Kutub, Cilt 6, s. 3812.

³⁶¹ Bursevî, Cilt 10, s. 316.

³⁶² Râzî, Cilt 31, s. 34.

³⁶³ Râzî, Cilt 31, s. 34.

öldükten sonra dirilme³⁶⁴ anlamlarında kullanılmış olması da mümkündür.

Hz. Peygamber'in gecenin üçte ikisi geçince kalkıp يا أيها الناس اذكروا الله اذكروا dediği rivâyet edilir. Yani "Ey insanlar! Allah'ı çokça anın. Râcife mutlaka gelecek ve onu râdife takip edecektir. Ölüm neticeleriyle beraber mutlaka gelecektir. Ölüm neticeleriyle beraber mutlaka gelecektir."³⁶⁵ Bu hadiste Nâziât sûresinin 7 ve 8. ayetlerine işaret vardır. Hz. Peygamber bu hadiste "râcife" ve "râdife" kelimelerini kullanmıştır. Bunlarla Sûr'a birinci ve ikinci üflemleri kastetmiştir. Sanki gerçekleşmiş olaylarmış gibi mazi fiillerin kullanılması bunların yakın olduğunu ve mutlaka gerçekleşeceğini ifade etmek içindir.³⁶⁶

Hasan el-Basrî (ö. 110/728); bu iki kelimeyle iki üfleminin kastedildiğini, ilk üflemeyle canlıların öleceğini, ikinci üflemeyle ölümlerin diriltileceğini ifade etmiş ve Zümer sûresinin 68. ayetini okumuştur.³⁶⁷ "Sûr'a üflenir. Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer. Sonra ona bir daha üflenir. Bir de bakarsın bütün insanlar, kabirlerinden ayağa kalkmış, etrafa bakınıp duruyorlar!"

Bu iki üfleme arasında geçen sürenin kırk yıl olduğu, bu kırk yıl boyunca Allah'ın yeryüzüne yağmur yağdıracağı, bu suların yeryüzünde adeta nutfeler hâline geleceği ve canlıların diriltilmesine sebep olacağı rivâyet edilir.³⁶⁸ Başka bir rivâyette de bu kırk yıl boyunca, kendisine hayat adı verilen yağmurların gönderileceği, bunlarla yeryüzünün güzelleşip kıpırdanacağı, yeşilliğin bitmesi gibi insanların cesetlerinin biteceği, ardından Sûr'a ikinci defa üfleneceği ve bu üflemeyle beraber insanların kabirlerinden kalkıp etraflarına bakınacakları geçmektedir.³⁶⁹ Sahih hadis kitaplarında rastlamadığımız bu rivâyetlerde insanların kırk yıl boyunca yağacak yağmurlar vesilesiyle uzun bir süreçte diriltileceği ifade edilmektedir. Allah'ın

³⁶⁴ Mâverdî, Cilt 6, s. 195-196.

³⁶⁵ Tirmizî, Sıfatu'l-kıyâme, 24.

³⁶⁶ Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ, Muhammed b. Abdurrahman, *Tuhfetu'l-ahfezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Beyrut, Dâru'l-fikr, ty., Cilt 7, s. 153.

³⁶⁷ Taberî, Cilt 24, s. 191; Semerkandî, Cilt 3, s. 520.

³⁶⁸ Râzî, Cilt 31, s. 34.

³⁶⁹ Taberî, Cilt 24, s. 191.

dilediğini dilediği vakit yapması mahfûz, bu manalar pek doğru görünmemektedir. Çünkü ahirette işler bir anda ve sebeplere dayanmaksızın Allah'ın irade ve kudretiyle gerçekleşecektir. Çağdaş âlimlerden Bedüzzaman'dan (ö. 1379/1960) nakledeceğimiz görüşler de bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Şöyle ki, Bedüzzaman; kıyametin kopmasıyla beraber haşirde ruhların cesetlere gelmesi, cesetlerin ihyâsı ve inşâsının bir anda ve kolay bir şekilde meydana geleceğini bunlara uygun misallerle açıkladıktan sonra sözlerini şunları ifade ederek devam ettirir: *“Evet, dünya dâru'l-hikmet ve ahiret dâru'l-kudret olduğundan; dünyada Hakîm, Mürettib, Müdebbir, Mürebbî gibi çok isimlerin iktizâsıyla, dünyada îcad-ı eşya bir derece tadrîcî ve zaman ile olması; hikmet-i rabbaniyenin muktezası olmuş. Ahirette ise, hikmetten ziyade kudret ve rahmetin tezahürleri için maddeye ve müddete ve zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan birden eşya inşâ ediliyor. Burada bir günde ve bir senede yapılan işler, ahirette bir anda, bir lemhada inşâsına işareten Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân³⁷⁰ وما امر الساعة الا كلمح البصر او هو اقرب ferman eder.”³⁷¹*

İlk beş ayeti Allah yolunda cihat eden mücahitlere ait sıfatlar olarak tefsir eden Ebû Müslim el-İsfehânî, bu ayetleri önceki ayetlerin tefsirine bina etmiş ve bunların ahiret ahvâline dair olmadığını ifade etmiştir. Şöyle ki, *الرادفة* ve *الراجفة* kelimeleri müşriklerin atları anlamındadır. Bunlarla Allah Resûlüne karşı savaşan, biri diğerinden daha önde olan iki müşrik grubu kastedilmektedir. Sekiz ve dokuzuncu ayetler münafıkların hâlleriyle ilgilidir. On, on bir ve on ikinci ayetler münafıkların haşri inkâra dair sözleriyle ilgilidir. Ebû Müslim el-İsfehânî'nin bu açıklamaları muvâcehesinde mana şöyle olmaktadır: “Düşman atlarının yeri sarsarak gelip onları diğer bir grubun takip ettiği vakit, münafıkların kalpleri korkudan tir tir titrer. Gözleri korkudan ve acizlikten dolayı yerlere eğilir. Bunun ardından ‘Biz bu korkulara katlanmak için mi dünyaya tekrar döndürüleceğiz? Eğer bu gerçekse gerçekten zararlı bir dönüş olur.’ derler.” Allah Teâlâ onların inkâr dolu bu sözlerine yeniden dirilmenin zor olmadığını, bunun tek bir emirden ibaret olduğunu ve

³⁷⁰ Nahl, 16/77.

³⁷¹ Bedüzzaman, Said Nursî, *Sözler*, İstanbul, Sözler Yayınevi, 1993, s. 107-108.

neticede insanların mahşer meydanında toplanıvereceklerini ifade ederek cevap vermiştir.

Râzî'den naklettiğimiz, Ebû Müslim el-İsfehânî'ye ait bu görüşler hakkında Râzî, müfessirlerin çoğunun ittifak ettiği manalardan farklı da olsa lafızların bu manalara açık olduğunu ifade etmiştir.³⁷² Lafızlar bu manalara açık olsa da biz bu görüşleri ayetlerin bağlamına uygun düşmediğinden ve müfessirlerin çoğunun ittifak ettiği manalardan farklı olduğundan isabetli olmadığı düşüncesindeyiz.

Sekizinci ayette geçen, nekre olarak kullanılan ve çokluk ifade eden **قلوب** kelimesiyle, ehl-i imanın korkmayacağı sabit olduğuna göre tüm kalpler değil de bir kısım kalpler yani kâfirlerin kalpleri kastedilmiştir. Bunu onuncu ayette kâfirlerin “*Biz eski hâlimize mi döndürüleceğiz?*” şeklindeki sözlerinin hikâye edilmesi desteklemektedir.³⁷³

Nekre olarak kullanılan **قلوب** kelimesi mübtedadır. Korkan, korkunun şiddetinden kalp atışları hızlanan³⁷⁴ anlamlarına gelen **واجفة** kelimesi onun sıfatıdır. Bu durumda **قلوب** kelimesi, hususilik kazanmış olur. Hususilik kazanmış nekre bir ismin bu şekilde mübtada olması caizdir.³⁷⁵ **أبصارها خاشعة** cümlesi haberidir. Bu, **ولعبد** **مؤمن خير من مشرك** ‘Mümin bir köle hoşunuza giden bir müşrikten daha hayırlıdır.’³⁷⁶ ayeti gibidir.³⁷⁷

Dokuzuncu ayette geçen **أبصارها** terkîbinde gözler, kalplere izafe edilmiştir. Onuncu ayette **يقولون** denilmesi gösteriyor ki bu terkîb, kalp sahiplerinin gözleri anlamındadır. Muzaf hazfedilmiştir. Yani o gün kalp sahiplerinin gözleri eğik olacaktır. Bu hâl; çok korkan, başına gelecek büyük felaketleri her an bekleyen ve

³⁷² Râzî, Cilt 31, s. 34-35.

³⁷³ Râzî, Cilt 31, s. 35.

³⁷⁴ Tantâvî, Cilt 15, s. 265.

³⁷⁵ **قلوب** kelimesine **يومئذ** kelimesiyle de hususilik kazanmış olabilir. Bkz. İbn Atıyye, Cilt 5, s. 431.

³⁷⁶ Bakara, 2/221.

³⁷⁷ Râzî, Cilt 31, s. 35; Kurtubî, Cilt 19, s. 196.

zillet içerisinde bulunan kimselerin hâlidir.³⁷⁸

Birinci ve ikinci üflemenin gerçekleşeceği uzun vakitte insanlar kabirlerinden kalkacak ve peygamberlerin sözlerinin hak olduğunu kesinkes anlayacaklardır. İnanan kalpler, Allah'ın lütfu ve rahmetiyle takvalarının derecesine göre güven ve itminan içerisinde bulunacaklardır. Onların bu hâlleri Enbiyâ sûresinin 103. ayetinde şöyle ifade edilmiştir: *“O en büyük dehşet (Sûr'a ikinci üfleyiş) dahi onları tasalandırmaz. Melekler onları; ‘İşte size vaad olunan gün bugündür!’ diye karşılarlar.”* Kâfirlere gelince onlar, tehdit edildikleri azabın gelmesini endişeyle bekleyeceklerdir.³⁷⁹ Kâfirlerin kalpleri, gördükleri manzara karşısında korkudan tir tir titreyecek. Gözleri eğilecek.³⁸⁰ Burada korkma fiili mecazen gözlere isnat edilmiştir. Çünkü korku emaresi en güçlü şekilde gözlerde görülmektedir.³⁸¹ Bununla kâfirlerin zillete düşecekleri ve gördükleri karşısında korkudan dolayı etraflarına ancak göz ucuyla bakabilecekleri kastedilmiştir.³⁸² Kâfirlerin bu şekilde acınacak hâlde olmalarının sebebi, onların dünyadayken Allah'tan yüz çevirip mâsivâyâ yönelmiş olmaları;³⁸³ ahirete iman etmeyip, onun için hiçbir hazırlık yapmamış olmalarıdır. Onların bu durumları başka ayetlerde şöyle ifade edilmiştir: *“Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır. Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, hâlbuki gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir.”*³⁸⁴

*“Onları, yaklaşan müthiş güne karşı uyar! Yürekler ağza gelir, yutkunur da yutkunurlar.”*³⁸⁵

“O zalimlerin azabı görünce, imanlı itaatli kul olmak için ‘Acaba geri dönme imkânı var mıdır?’ dediklerini görürsün. Onları uğradıkları zilletten dolayı boyunları bükük, yürekleri titrer vaziyette cehennem önüne getirildiklerinde,

³⁷⁸ Râzî, Cilt 31, s. 35.

³⁷⁹ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 68.

³⁸⁰ İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 395.

³⁸¹ Bursevî, Cilt 10, s. 317; Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6330; Tabâtabâî, Cilt 20, s. 202.

³⁸² İbn Âşûr, Cilt 30, s. 68.

³⁸³ Bursevî, Cilt 10, s. 317.

³⁸⁴ Hac, 22/1-2.

³⁸⁵ Mü'minûn, 40/18.

korkudan, sadece göz ucuyla ateşe baktıklarını fark edersin.”³⁸⁶

*“Gözleri yerde, kendilerini zillet kaplamıştır. Hâlbuki dünyada bedenleri sağlam, azaları salim iken de secdeye davet edilirler ama bunu yapmazlardı.”*³⁸⁷

Geçen ayetlerde kıyametin ve öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna dair yemin edilmiş ve kıyamet gününde bazı kalplerin kötü durumlarından bahsedilmiştir. On, on bir ve on ikinci ayetlerde ya kıyametin ve öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna dair yemin edilmesinin sebebi ya da bahsi geçen kalp sahiplerinin kimler olduğu açıklanmaktadır.³⁸⁸ Yahut da onların bu hâlde bulunmalarının sebebi olan dünyadayken söylemiş oldukları sözler hikâyeye edilmektedir. Şöyle ki, kâfirlere öldükten sonra diriltilecekleri söylendiğinde onlar çürümüş kemiklerin hayattan uzaklığına bakarak netice çıkarmak suretiyle alay ederek;³⁸⁹ *“Çürümüş kemik hâline geldikten sonra mı biz eski durumumuza getirilecekmiz!”* derlerdi. Sonrasında da eğer hakikat kendilerinin zannettikleri gibi değilse ona inanmadıklarından ve onun için hazırlık yapmadıklarından bu dönüşün kendileri için çok zararlı olduğunu ifade ederek alaylarına devam ederlerdi.³⁹⁰ Zararlı dönüşle kastettikleri husus, cehennemdir. Zira cehennemle tehdit ediliyorlardı.³⁹¹

Bu ayetlerden hem birtakım varlıklara yemin edilmesinin sebebi hem kıyamet günü acınacak hâlde bulunacak olanların kimler olduğu hem de onların bu hâllerinin sebepleri anlaşılabilir.

Onuncu ayette *يقولون* şeklinde muzâri olarak kullanılan fiil, on ikinci ayette *قالوا* şeklinde mazi olarak kullanılmıştır. Bu, kâfirlerin onuncu ayetteki inkâr içeren sözlerini devamlı olarak söylediklerini; on ikinci ayetteki sözlerinde ise böyle bir durumun bulunmadığını, bunun bazen söyledikleri sözler cümlesinden olduğunu göstermektedir.³⁹² Fiilin tekrar edilmesi göstermektedir ki onlar bu sözlerini önceki sözlerinden farklı bir amaca binaen söylemişlerdir. İlk sözleri inkâr içindi. Sonraki

³⁸⁶ Şûrâ, 42/45.

³⁸⁷ Kalem, 68/43.

³⁸⁸ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 68-69.

³⁸⁹ Ayetteki istifhâm inkâr içindir. Bkz. Nesefî, Cilt 3, s. 596.

³⁹⁰ Elmalılı, Cilt 8, s. 558-559.

³⁹¹ Kurtubî, Cilt 19, s. 198; Şevkânî, Cilt 5, s. 453.

³⁹² Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 98; Bursevî, Cilt 10, s. 318.

sözleri ise alay içindir. Ayrıca filin tekrar edilmesi “*O takdirde bu, ziyanlı bir dönüş olur!*” sözünün Allah tarafından söylenmiş bir söz olabileceği vehmini izale etmektedir.³⁹³

On ikinci ayette geçen *خاسرة* kelimesi; yalancı, gerçek olmayan anlamında kullanılmış olabilir. Bu durumda, yeniden dirilişe inanmayanlar bu sözleriyle dönüşün yani öldükten sonra yeniden dirilişin gerçekleşmeyeceğini ifade etmek istemişlerdir.³⁹⁴ Onların bu sözleri bir başka ayette şöyle dile getirilmiştir: “*Bir de şöyle dediler: ‘Sahi, biz kupkuru kemik yığını ve ufalanmış toz hâline geldiğimiz zaman, biz mi yeniden yaratılıp dirileceğiz!’*”³⁹⁵

Öldükten sonra dirilmeye inanmayanların söylemiş olduğu “*O takdirde bu, ziyanlı bir dönüş olur!*” sözünün şöyle anlaşılması da mümkündür: “Dünyada Müslümanlar sıkıntılı, zor bir yaşam sürmektedirler. Kâfirler ise nimetler içerisinde rahat bir yaşama sahiptirler. Ahirete gelince asla böyle olmayacaktır. Orada Müslümanlar dünya nimetleriyle kıyaslanamayacak ölçüde nimetler içerisinde bulunacaklar, kâfirler ise dayanılmaz bir azaba maruz kalacaklardır. Kâfirlere göre Müslümanlar bu şekilde düşünmektedirler ve eğer Müslümanların dediği gibi öldükten sonra bir hayat varsa Müslümanlar umduklarını bulamayacaklarından bu dönüş, onlar için zararlı bir dönüş olmuş olur. Çünkü Allah dünyada nimetleri kendilerine vermiş, dolayısıyla kendileri Allah’a Müslümanlardan daha yakındırlar. Allah’ın, sevdiklerini zora sokması, düşmanlarına nimetler vermesi uygun değildir. Dünyada da eğer varsa ahirette de üstün olan kendileridir, Müslümanlar değil. Onlara muhalefet eden en büyük zarara uğrar.”³⁹⁶ Ahirete inanmayanların bu düşünceleri Kehf sûresinin 36. ayetinde şöyle ifade edilmiştir: “*Şayet Rabbimin huzuruna götürülecek olursam o zaman elbette bundan daha iyi bir akıbet bulurum.*”

Onuncu ayette geçen *الحافرة* kelimesi hayat, kazılmış çukur ve ateş anlamlarında kullanılmış olabilir.³⁹⁷ İlkine göre “Biz önceki hâlimize, hayata geri mi

³⁹³ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 71.

³⁹⁴ İbn Atrıyye, Cilt 5, s. 432; Kurtubî, Cilt 19, s. 198.

³⁹⁵ İsrâ, 17/49; Ayrıca bkz. İsrâ, 17/98; Yâsin, 36/78.

³⁹⁶ Mâturîdî, Cilt 10, s. 407.

³⁹⁷ Taberî, Cilt 24, s. 194-195.

döndürüleceğiz?”, ikincisine göre “Biz öldükten sonra kabirlerimizden canlı olarak mı çıkarılacağız?”, üçüncüsüne göre ise “Biz cehenneme mi döndürüleceğiz?” manaları anlaşılmaktadır. Bu manalardan üçüncüsünü tercih eden İbn Zeyd (ö. 182/798), sûrenin on ikinci ayetinde zararlı bir dönüşten söz edilmesini bu görünüşüne delil olarak zikretmiştir.³⁹⁸

Yukarıda, kâfirlerin dünyadayken söylemiş oldukları sözler diye nitelendirdiğimiz bu sûrenin 10, 11 ve 12. ayetleri hakkında Seyyid Kutub, bu sözlerin kabirlerinden kalktıkları an kâfirlerin söyleyecekleri sözler olduğunu ifade etmiştir. Şöyle ki, kâfirler kabirlerinden kalktıklarında korku ve panik içinde birbirlerine “Biz çürümüş kemik olduktan sonra önceki hâlimize, hayata geri mi döndük, bu nasıl olur?” diye sorarlar. Şaşkınlıkları ve panikleri geçip gerçeği tamamen idrak edince sözlerine şunları ilave ederler: “Bizim için bu dönüş; hesap etmediğimiz, kendisi için hiçbir hazırlık yapmadığımız ve sırf zarardan ibaret olan bir dönüştür.”³⁹⁹ Tabâtabâî, ayetten çıkarılan bu manaların güzel olduğunu fakat ayetlerin bağlamının bu sözlerin kâfirler tarafından dünyadayken söylenmiş olmasını gerektirdiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁰

2.1.5. Kıyameti ve Öldükten Sonra Dirilmeyi İnkâr Edenlere Reddiye

Allah Teâlâ, yeniden dirilişi inkâr edenlere ait sözleri hikâye ettikten sonra onların bu sözlerinin yeniden dirilişi zor ve imkânsız görmelerinden kaynaklanmasından dolayı kısa ve net bir cevap vermiştir. İlgili ayetler ve meâlleri şöyledir:

فإنما هي زجرة واحدة* فإذا هم بالساهرة*

“Fakat olay zor değil, bir tek emirden ibarettir. Bir anda mahşerde toplanıverirler.”⁴⁰¹

Yani yeniden dirilişin Allah için zor olduğunu sanmayın. Bu, Allah için çok kolaydır. Bir کن “Ol!” emriyle o üfleme oluverir ve insanlar mahşer meydanında

³⁹⁸ Şevkânî, Cilt 5, s. 452.

³⁹⁹ Kutub, Cilt 6, s. 3813.

⁴⁰⁰ Tabâtabâî, Cilt 20, s. 203.

⁴⁰¹ Nâziât, 79/13-14.

toplanıverirler.⁴⁰²

Buradaki **إِذْ** kelimesi, müfâcee harfidir ve kâfirlerin inkâr ettikleri yeniden dirilişin çok hızlı bir şekilde gerçekleşeceği manasını taşımaktadır.⁴⁰³

Kâfirlerin yeniden dirilişi inkâr etmeleri ve buna karşılık onlara verilen cevap, Nahl sûresinin 38. ayetinde şöyle geçmektedir: “*Onlar var güçleriyle yemin ederek, ‘Allah, ölen kimseyi diriltmez!’ dediler. Hayır, diriltecek! Bu, O’nun verdiği kesin bir sözdür fakat insanların çoğu bunu bilmezler.*” Bu sözü gerçekleştirmenin Allah için zor olmadığı, aksine çok kolay olduğu aynı sûrenin 40. ayetinde şöyle ifade edilmiştir: “*Biz herhangi bir şeyin olmasını istediğimizde, sadece ‘Ol!’ deriz. O da hemen oluverir.*”

On üçüncü ayette geçen ve bağırarak anlamına gelen **زَجْرَةٌ** kelimesiyle kastedilen, İsrâfil’in (a.s.) Sûr’a ikinci defa üflemesidir. Bu üflemeyle beraber Allah Teâlâ, insanlara yerin altında hayat verir ve insanlar bu sesi duyar duymaz yerlerinden kalkıverirler.⁴⁰⁴ Bu mana başka bir ayette “*Onların kabirlerden dirilmeleri sadece bir tek çağrıya bakar. Ses yayılır yayılmaz hemen kalkarlar.*”⁴⁰⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

On dördüncü ayette geçen **السَّاهِرَةَ** kelimesi; uyanık göz, gözlere serap görünen dümdüz, açık alan,⁴⁰⁶ ıssız, bitkisiz yer ve meydan anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeyle mahşer meydanı, yeryüzü ya da cehennem⁴⁰⁷ kastedilmiş olabilir. Yahut da bunun Mekke toprakları, Beyt-i Makdis’e yakın bir yer ismi,⁴⁰⁸ Şam’da bir yer ismi, bir dağın ismi,⁴⁰⁹ yerin yedinci katı, üzerinde Allah’a asla isyan edilmemiş, Allah’ın o vakit yaratacağı gümüşten bir meydan⁴¹⁰ olması da mümkündür.

Bu kelimeyle kastedilen yeryüzüyse, bu isimlendirmenin sebebi yerin gece

⁴⁰² Elmalılı, Cilt 8, s. 559.

⁴⁰³ Bursevî, Cilt 10, s. 318.

⁴⁰⁴ Râzî, Cilt 31, s. 37; Havvâ, Cilt 11, s. 6357.

⁴⁰⁵ Sâd, 38/15.

⁴⁰⁶ Elmalılı, Cilt 8, s. 559.

⁴⁰⁷ Taberî, Cilt 24, s. 198-199; Şevkânî, Cilt 5, s. 453-454.

⁴⁰⁸ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 433.

⁴⁰⁹ Taberî, Cilt 24, s. 199.

⁴¹⁰ Kurtubî, Cilt 19, s. 199-200.

gündüz ara vermeden bitirme faaliyetini devam ettirmesi,⁴¹¹ ya da yeryüzünde çok yürünmesi ve sanki bu yüzden yeryüzünün uyuyamamasıdır.⁴¹²

Eğer bu kelimeyle cehennem kastediliyorsa, bu isimlendirmenin sebebi orada bulunanların azabın sürekliliğinden dolayı asla uyuyamayacak olmalarıdır.⁴¹³

Fakat müfessirler arasındaki genel kanaat, bu kelimeyle kastedilenin mahşer meydanı olduğudur. Mahşer meydanının bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi oraya girenin korkudan uyuyamaması, uyanık kalmasıdır.⁴¹⁴

2.1.6. Yeniden Dirilmenin İspatı

Bu sûrenin on üç ve on dördüncü ayetlerinde yeniden dirilişi inkâr edenlere cevap olarak öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceği ve bunun Allah için çok kolay olduğu kısa ve net bir şekilde ortaya konmuştu. Yirmi yedi, yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu ayetlerinde Allah'ın birliği, varlıkları yaratmasının ve insanları öldükten sonra diriltmesinin kolay olduğu sema, yeryüzü ve dağların yaratılmalarının örnek olarak verilmesiyle ispatlanmıştır. Böylece “Çürümüş kemik hâline geldikten sonra mı biz eski durumumuza getirilecekmiz?” diyerek yeniden dirilişi inkâr edip alay edenlere azarlama üslûbuyla yeni bir cevap verilmiş ve yeniden dirilişin gerçekleşeceği delilleriyle ortaya konmuş oldu. İlgili ayetler ve meâlleri şöyledir:

أأنتم أشد خلقاً أم السماء بناها* رفع سمكها فسواها* وأغطش ليلها وأخرج ضحاها* والأرض بعد ذلك دحاها* أخرج منها ماءها ومرعاها* والجبال أرساها* متاعاً لكم ولأنعامكم*

“Siz ey haşri inkâr edenler! Düşünün, sizi yeniden yaratmak mı zor yoksa gök âlemini mi? İşte bakın! Allah onu nasıl da sağlam bina etti. Allah, onu direksiz yükseltti ve kusursuz işleyen bir sisteme bağladı. Gecesini karanlık, gündüzünü parlak şekilde açığa çıkardı. Sonra da yeri döşeyip yerleşmeye hazırladı. Oradan sularını, otlaklarını çıkardı. Dağlarını oturttu. Bütün bunları sizin ve hayvanlarınızın yaşamı için yaptı.”⁴¹⁵

⁴¹¹ Tabersî, Cilt 10, s. 196.

⁴¹² Bursevî, Cilt 10, s. 318; Âlûsî, Cilt 30, s. 28.

⁴¹³ Şevkânî, Cilt 5, s. 454.

⁴¹⁴ Râzî, Cilt 31, s. 37; Ateş, Cilt 6, s. 2959.

⁴¹⁵ Nâziât, 79/27-33.

Allah Teâlâ, yeniden dirilişi inkâr edenlere gözleriyle gördükleri bir hakikati delil olarak getirmek suretiyle onlara yeniden dirilişin mümkün olduğunu kabul etmeleri yönünde geniş bir kapı aralamaktadır.⁴¹⁶ Öncelikle insanların yaratılmalarının mı yoksa semanın yaratılmasının mı daha zor olduğu üzerinde düşünmeleri için cevabı açık bir soru sormaktadır. Cevabı açık ve nettir çünkü insan küçük ve zayıf bir varlıktır. Oysaki sema, kendi büyük olduğu gibi orada meydana gelen hadiseler de büyüktür. Hâl böyle olunca yeniden dirilişi inkâr edenlere göre semanın yaratılması daha zor olmaktadır.⁴¹⁷ Bu hakikat Mü'min sûresinin 57. ayetinde şöyle ifade edilmektedir: *“Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir iştir ama insanların çoğu gerçeği bilmezler.”* Daha zor olanı yaratan Allah, insanı öldükten sonra tekrar diriltmeye elbette ki kadirdir.⁴¹⁸ Semayı bina eden, onu yükselten Allah için insanları ölümlerinden sonra diriltmek elbette ki çok kolaydır. Zira insanların ölümlerinden sonra tekrar hayata döndürülmeleri, semanın yaratılmasından daha zor değildir.⁴¹⁹ Buradaki zorluk, yeniden dirilişi inkâr edenlere göredir. Hakikatte Allah'a nispeten her varlığın yaratılması birdir. Onun için zorluk söz konusu değildir ki birini yaratmak diğerini yaratmaktan daha zor olsun.⁴²⁰ Bu hakikat ayette şöyle ifade edilmiştir: *“Ey insanlar! Sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir.”*⁴²¹

Yukarıda ifade edildiği gibi buradaki istifhamın cevabı bellidir ve kimsenin itiraz edebileceği cinsten değildir. Bir yönden bu soruyla muhataplara şöyle denilmektedir: *“Sizi aldatan gücünüz, kuvvetiniz midir? Eğer öyleyse bakın semaya, sizden daha güçlü bir yapıya sahiptir. Semayı yaratan Allah, sizden ve semadan çok daha güçlüdür. O hâlde gücünüz sizi aldatmasın.”* Diğer bir açıdan bu soruyla muhataplara şöyle denilmektedir: *“Yeniden dirilmeyi zor ve imkânsız görmenizin nedeni nedir? Sizin takdirinize göre yaratılışı sizden daha zor olan semayı Allah yaratmıştır. Sizin yeniden diriltilmeniz, yaratılışınızın iade edilmesidir ve bu daha kolaydır. Daha zor olduğu hâlde semayı bina eden Allah, daha kolay olanı yani sizi*

⁴¹⁶ Râzî, Cilt 31, s. 42.

⁴¹⁷ Râzî, Cilt 31, s. 42-43.

⁴¹⁸ Râzî, Cilt 31, s. 43.

⁴¹⁹ Taberî, Cilt 24, s. 205-206.

⁴²⁰ Tûsî, Cilt 10, s. 260; Râzî, Cilt 31, s. 43.

⁴²¹ Lokmân, 31/28.

tekrar yaratmayı elbette ki gerçekleştirebilir.”⁴²²

Yeniden dirilişi inkâr eden Mekke müşrikleri, semavatın yaratıcısının Allah olduğunu ikrar ediyorlardı. Onlara göre semanın yaratılması kendilerinin yeniden yaratılmalarından, öldükten sonra tekrar hayata döndürülmelerinden daha zordu. Onların düşünce dünyası böyle olunca Allah Teâlâ, anlayışlarına uygun bir tarzda şu soruyu sormaktadır: “Semavatı yaratmak kendisine zor gelmeyen bir zât var. Sizin anlayışınıza göre semavatın yaratılması insanın yaratılmasından daha zordur. O hâlde sizin bu hâliniz nedir, ne oluyor size ki yeniden dirileceğinize inanmıyorsunuz?”⁴²³

Ayetin şöyle anlaşılması da mümkündür: “Allah Teâlâ, emaneti semavata da teklif etmiş fakat yaratılışının güçlü ve mükemmel olmasına rağmen bu ağır emaneti yüklenmekten korktuğundan kabul etmemiştir. Allah’ın cezalandırmasından korkmuştur. İnsana gelince ona da emanet teklif edilmiş ve o, bu emaneti kabul etmiştir. Zayıflığına ve acizliğine rağmen bazı insanlara ne oluyor ki kendileri hakkında endişeye kapılmıyorlar, Allah’ın cezalandırmasından korkmuyorlar, kendilerini hakka ve hakikate davet eden resûle icabet etmiyorlar? Allah Teâlâ, bu soruyu sormakla insanları korkutmayı, onları isyandan ve azgınlıktan vazgeçirmeyi ve resûllerine icabet etmelerini murat etmiştir.”⁴²⁴

Yirmi yedinci ayette geçen السماء kelimesindeki harf-i ta’rif, cins için olabilir. Bu durumda insanların göremedikleri fakat aralarında azameti düşünülen yedi kat sema kastedilmiş olur. Ya da bu kelimedeki harf-i ta’rif ahd-i zihni⁴²⁵ olabilir. Bu durumda yıldızların ışıklarının, gündüzün aydınlığının ve gecenin karanlığının görüldüğü, yeri kuşatan ve insanlar tarafından görülen dünya seması kastedilmiş olur.⁴²⁶

السماء kelimesinden hemen sonra gelen بماها cümlesi, başlangıç cümlesi olabilir. Bu başlangıç cümlesiyle Allah’ın semayı nasıl yarattığı beyan edilir. Bu

⁴²² Kutub, Cilt 6, s. 3816.

⁴²³ Mâturîdî, Cilt 10, s. 410-411.

⁴²⁴ Mâturîdî, Cilt 10, s. 411.

⁴²⁵ Müphem olarak zikredilen ismin muhatabın zihninde bilinen bir şey olmasıdır. Şöyle ki, o isim zikredilir zikredilmez muhatabın fikri ona intikal eder. (Bkz. Mustafa el-Galâyînî, *Câmiu’-durûsi’l-arabiyye*, Beyrut, el-Mektebetu’l-asriyye, 2008, s. 111.)

⁴²⁶ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 84.

durumda öncesi *أشد خلقا* أم *السماء* بناها takdirinde olur. *السماء* cümlesinin *السماء* kelimesinin sılası olması da düşünülebilir. Bu durumda *التي* ism-i mevsûlu hazfedilmiş olup, أم *السماء* بناها takdirinde olur.⁴²⁷ Kaffâl'a göre (ö. 507/1113) *السماء* بناها cümlesi *السماء* kelimesinin sılasıdır. Çünkü sıla değilse sıfat olması gerekir. Sıfat olduğunu varsayarsak iki sıfat cümlesi sıralanmış olacağından sonrasında gelen *رفع سمكها* sıfat cümlesinin başında atıf harfinin bulunması gerekirdi. Atıf harfi olmadığına göre *بناها* cümlesinin *السماء* kelimesinin sılası olduğu, *رفع سمكها* cümlesinin ise başlangıç cümlesi olduğu tebeyyün etmiş oldu. Kaffâl'ın bu görüşünün, Allah'ın bina etmediği başka bir semanın varlığını gerektirdiği ileri sürülerek bu görüş eleştirilmiş⁴²⁸ olsa da bu eleştirinin pek yerinde olmadığı kanaatindeyiz.

بناها fiilinde ve bu fiile atfedilen diğer fiillerde fâilin zikredilmemesi, bu işlerin fâilinin Allah olduğunun aşikâr olduğunu ihtar etmek ve Allah'ın şanını yüceltmek içindir.⁴²⁹ Zâhir ismin yerine zamir veya ism-i işaret getirmek suretiyle fâilin müphem bırakılması bazen ta'zim, bazen tahkir içindir.⁴³⁰

Allah Teâlâ, semayı bina ettiğini ifade ettikten sonra onun keyfiyetini açıklamıştır. Şöyle ki, Allah semayı yüceltti, çok yüksek olarak var etti.⁴³¹ Yeryüzünden oldukça uzak bir yerde havada kalmasını sağlayacak direkler olmadan yarattı.⁴³² Onu tesviye etti, terkiğini düzenli, sapasağlam yaptı. Onda ne bir çatlak, ne bir bozukluk ve ne bir farklılık söz konusudur.⁴³³ Bu düzen semanın tamamı için geçerli olduğuna göre semanın küre şeklinde olması gerekir. Zira ancak bu durumda

⁴²⁷ Tûsî, Cilt 10, s. 260; Râzî, Cilt 31, s. 43.

⁴²⁸ Râzî, Cilt 31, s. 43.

⁴²⁹ Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 101.

⁴³⁰ Akdemir, s. 278-279.

⁴³¹ Bir şeyin uzaması aşağıdan yukarıya doğru olursa buna yükseklik anlamında “*سمك*”; eğer yukarıdan aşağıya doğru olursa derinlik anlamında “*عمق*” denir. Bkz. Râzî, Cilt 31, s. 45.

⁴³² Râzî, Cilt 31, s. 45.

⁴³³ Tabersî, Cilt 10, s. 200; Hâzin, Cilt 4, s. 393.

semanın her tarafının tesviyesinden söz edilebilir.⁴³⁴

Semanın tesviyesi onun bir yerinin diğer bir yerinden daha yüksek ya da daha alçak olmaması, her yerinin aynı yükseklik ve genişlikte olması;⁴³⁵ eczalarının ve eczaların oluşturduğu terkiplerin hikmetin gerektirdiği şekilde düzenlenmesi demektir.⁴³⁶ Tesviye kelimesi, *فإذا سويته ونفخت فيه من روحي* “Ben onu düzenlediğim insan şekline koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman...”⁴³⁷ ayetinde bu anlamda kullanılmıştır.

Yirmi dokuzuncu ayette *وأغطش ليلها* “Gecesini karanlık yaptı.” ifadesi geçmektedir. Bilindiği gibi *ليل* kelimesi, güneşin batışıyla oluşan karanlık zaman diliminin adıdır. Bu durumda “Karanlığı karanlık yaptı.” şeklinde bir mana ortaya çıkmaktadır ki bu mana ilk bakışta pek uygun görünmemektedir. Oysaki dikkatli ve derinlemesine bakıldığında bu ifadenin uygun, pek yerinde olduğu ve bir hakikati dile getirdiği görülür. Şöyle ki, karanlık yaptı manasına gelen *أغطش* fiilinin Allah’a isnat edilmesi göstermektedir ki gece diye isimlendirilen zaman diliminin oluşması ve gecenin karanlık olması güneşin batması gibi birtakım maddi sebeplere bağlanmışsa da esasen bütün bunlar Allah’ın takdiriyle gerçekleşmektedir.⁴³⁸

Allah Teâlâ, gündüzü ortaya çıkarandır. Bu hakikatin ifade edildiği ayette *ضحى* kelimesi kullanılmıştır. Burada duhâ vaktiyle gündüzün tamamı kastedilmiştir. Bir bütünün belli bir parçasının zikredilip tümünün kastedilmesi mecaz-ı mürselin bir çeşididir. Duhâ vaktine böyle bir mananın yüklenmesinin sebebi gündüzün en aydınlık zaman dilimi olmasıdır.⁴³⁹ Bu yönüyle birtakım nimetlerin sayılıp ortaya konduğu bir makamda bu kelimenin kullanılması uygun olmuştur.⁴⁴⁰ Hem insanlar duhâ vaktinde daha zinde, daha canlı olurlar ki yeniden dirilişi, ruhların bedenlere

⁴³⁴ Râzî, Cilt 31, s. 45; Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6339.

⁴³⁵ Taberî, Cilt 24, s. 206.

⁴³⁶ Tabâtabâî, Cilt 20, s. 208.

⁴³⁷ Hicr, 15/29.

⁴³⁸ Râzî, Cilt 31, s. 45.

⁴³⁹ Râzî, Cilt 31, s. 45; Ateş, Cilt 6, s. 2963.

⁴⁴⁰ Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 101.

iade edilmesini inkâr edenlere delillerin getirildiği bir makamda bu kelimenin kullanılması uygun olmuştur.⁴⁴¹ Duhâ vaktinin bu hususiyetlerinden olsa gerek Firavun'un sihirbazlarıyla Hz. Mûsâ'nın (a.s.) karşılaşma zamanı olarak bayram günü ve o gün içerisinde duhâ vakti seçilmiştir.⁴⁴²

Yine bu ayette geçen ليلها ve صباحها terkiplerinde gece ve gündüz semaya nispet edilmiştir. Bunun sebebi gece ve gündüzün güneşin doğup batışıyla oluşması; güneşin doğup batışının da semanın hareketiyle gerçekleşmesidir.⁴⁴³ Bir başka ifadeyle karanlığın ve aydınlığın sema kaynaklı olmasıdır.⁴⁴⁴

Bu ayette Dünya dışındaki gök cisimlerinde de gece ve gündüzün bulunduğuna işaret vardır. Güneşin etrafında dönen gök cisimlerinde gece ve gündüzün oluşması bu gök cisimlerinin kendi eksenleri etrafında da döndüklerini göstermektedir.⁴⁴⁵

Allah Teâlâ, yirmi dokuzuncu ayette insanların öldükten sonra diriltilmelerinin kolay olduğunu ispatlamak için gece ve gündüzü de zikretti. Zira gece ölümü; gündüz ise yeniden dirilişi anımsatmaktadır. O hâlde burada "Gece ve gündüzü yaratabilen Allah, insanları ölümlerinden sonra elbette ki diriltebilir." manası gizlidir.⁴⁴⁶

Buraya kadar Allah Teâlâ, semanın yaratılışını nazara vererek yeniden dirilişin gerçekleşeceğini ispatlamak istemiştir. Buradaysa aynı amaca matuf yerin yaratılışını gözler önüne sermektedir. Şöyle ki, Allah Teâlâ semayı yarattıktan sonra yeryüzünü yaydı. Canlıların yaşamına uygun hâle getirdi. Tam yuvarlak değil de yumurta şeklinde geoit olarak var etti. Yerden sular fişkırttı, orada pınarlar var etti. Yerden bitkiler, yiyecekler çıkarttı. Canlılar sarsılmadan rahat bir şekilde üzerinde dursunlar diye yeryüzünde dağları sabitledi. Dağları insanlar rahatça çıkabilsinler diye eğimli olarak yarattı. Bütün bunları insanların ve hayvanların faydalanmaları için yaptı.

⁴⁴¹ Âlûsî, Cilt 30, s. 32.

⁴⁴² Bkz. Tâhâ, 20/59.

⁴⁴³ Râzî, Cilt 31, s. 45.

⁴⁴⁴ Beğavî, Cilt 5, s. 208.

⁴⁴⁵ Ateş, Cilt 6, s. 2963.

⁴⁴⁶ Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6338-6339.

Otuzuncu ayette geçen دحا fiili, yerin içinde bilkuvve hâlinde bulunan özelliklerin bilfiil olarak Allah tarafından ortaya çıkarılmasını ifade eder. Yani Allah'ın yerden su ve bitkiler çıkarması, nehirler fişkirtması, yeryüzünde dağları sabitlemesi;⁴⁴⁷ yeryüzünü canlıların yaşamına uygun hâle getirmesi, tam yuvarlak değil de yumurta şeklinde geoit olarak var etmesidir.⁴⁴⁸ Bu kelimenin kökü olan دحو ya da دحي kelimelerinde yuvarlak olma anlamı bulunmaktadır.⁴⁴⁹

Ayette geçen سوى fiili, yeryüzünün küre şeklinde olduğunu; دحا fiili, yeryüzünün küre şeklinde olmasının tam değil de yumurta şeklinde olduğunu göstermektedir.⁴⁵⁰

Yine bu ayette geçen الأرض kelimesi ya iştiğâl olarak mansûb,⁴⁵¹ ya da تذكر، اذكر gibi mahzûf bir fiilin mef'ûludur.⁴⁵²

Otuzuncu ayetteki ism-i işaret, sadece semanın yaratılmasını değil; öncesinde geçtiği gibi semanın bina edilip yükseltilmesini, tesviye edilmesini, gecesinin karanlık yapılıp gündüzünün ortaya çıkarılmasını da içermektedir.⁴⁵³

Otuz birinci ayette Allah Teâlâ, kendisine hamd edelim diye insanlar ve hayvanlar için yarattığı, yerden çıkardığı ürünleri zikretti.⁴⁵⁴ Esasen iki şey zikretti fakat bu iki şey, yerden çıkıp gerek insanların gerekse hayvanların istifade ettiği her şeyi içine almaktadır.⁴⁵⁵ İnsanın dünyada hoşça vakit geçirdiği ve tat aldığı her çeşit varlığın aslı su ve bitkidir. Bu yüzden cennetin anlatıldığı ayetlerde جنات تجري من تحتها الأنهار “Altlarından ırmaklar akan bahçeler” denilerek su ve bitki tekrar tekrar

⁴⁴⁷ İbn Kesîr, Cilt 8, s. 316.

⁴⁴⁸ Zuhaylî, Cilt 30, s. 44.

⁴⁴⁹ Ateş, Cilt 6, s. 2963.

⁴⁵⁰ Zuhaylî, Cilt 30, s. 47.

⁴⁵¹ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 86.

⁴⁵² Âlûsî, Cilt 30, s. 32.

⁴⁵³ Bursevî, Cilt 10, s. 325.

⁴⁵⁴ Mâturîdî, Cilt 10, s. 412.

⁴⁵⁵ Semerkandî, Cilt 3, s. 522; Sa'lebî, Cilt 10, s. 128.

zikredilmiştir.⁴⁵⁶

Bu ayette Allah Teâlâ, yeniden dirilişi ispatlamak amacıyla yerin altından suları ve kurumuş topraktan bitkileri çıkardığını zikretti. Bununla insanlara şöyle bir mesaj vermektedir: “Yerin altından suları ve kurumuş topraktan bitkileri çıkarabilen Allah, insanları ölümlerinden sonra topraktan canlı bir şekilde elbette ki çıkarabilir.”⁴⁵⁷

ماء ve مرعى kelimeleri yere nispet edilmiştir. Çünkü bunlar yerde zuhur eder.⁴⁵⁸

ماءها kelimesi ile nehirler, denizler, pınarlar,⁴⁵⁹ yağmur ve kar gibi semadan gelen sular kastedilmektedir.⁴⁶⁰ ماء kelimesinin yere nispet edilmesi suyun yerin içinde depolandığını göstermektedir.⁴⁶¹ ماء kelimesinin مرعى kelimesinden önce zikredilmesinin sebebi suyun bitkilerin varlığının sebebi kılınmasıdır.⁴⁶²

مرعى kelimesi mastar, ism-i zaman ve ism-i mekân olarak kullanılabilir.

Burada mastar olarak kullanılmıştır. Mastar, ism-i fâil ya da ism-i mef’ûl olarak kullanılabilir. Burada ism-i mef’ûl olarak kullanılmıştır. Esasen hayvanların yiyeceği için kullanılan bu kelime burada istiare yoluyla insanların yiyeceğini de içine almaktadır.⁴⁶³ Sonrasında متاعا لكم denilmesi bunu göstermektedir.⁴⁶⁴

Pek çok ayette sabit olanlar, yerleşenler anlamına gelen ve رواسي şeklinde vasıflandırılan dağların⁴⁶⁵ burada أرساها والجبال şeklinde zikredilmesi dağların yeryüzünde sabit olmalarının kendilerinden değil; Allah’ın dileyip sabit kılmasıyla olduğunu, Allah’ın dilemesinin olmadığı durumlarda değil yeryüzünü

⁴⁵⁶ Râzî, Cilt 31, s. 47.

⁴⁵⁷ Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6340.

⁴⁵⁸ İbn Atıyye, Cilt 5, s. 434.

⁴⁵⁹ Tabersî, Cilt 10, s. 201.

⁴⁶⁰ Kutub, Cilt 6, s. 3816.

⁴⁶¹ Şirbînî, Cilt 4, s. 481.

⁴⁶² Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 400.

⁴⁶³ Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 400-401.

⁴⁶⁴ Râzî, Cilt 31, s. 47.

⁴⁶⁵ Örnek olarak bkz. Ra’d, 13/3; Hicr, 15/19.

sabitlemelerinin ve onu sarsılmaktan korumalarının kendilerinin varlıklarından dahi bahsedilemeyeceğini tembih ve tahkik içindir.⁴⁶⁶

Önce yaratılmasına rağmen dağların suların ve bitkilerden sonra zikredilmesi, sulara ve bitkilere öncelik verilmesi hem bu ikisinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak hem de ماءها ve مرعاها terkiplerindeki ها zamirinin yeryüzüne değil de dağlara dönme yönündeki muhtemel vehmi ortadan kaldırmak içindir.⁴⁶⁷

Hakikatte her biri güzel olmakla beraber insanlara yiyeceklerden bazısı güzel, bazısı kötü görünmektedir. Bunlardan güzel olanları insanların; güzel olmayanları hayvanların istifadesine sunulmuştur. Allah Teâlâ, insanların faydasına yarattığı bazı yiyeceklerden hayvanları da istifade ettirmektedir. Ancak hayvanlar için yarattığı yiyeceklerden insanları istifade ettirmemektedir. Bu durum Allah'ın kendi katında yüce tuttuğu varlığın gıdasını da diğerlerinden ayırdığını göstermektedir.⁴⁶⁸

Allah Teâlâ, yeri ve göğü yarattı. Yeryüzünü yaydı. Canlıların yaşamına elverişli hâle getirdi. Yerden ekinler, ürünler, meyveler, ağaçlar çıkarttı. Pınarlar, denizler akıttı. Sarsıntı olmaması için dağları sabitledi. Semayı yüceltti, yedi kat olarak yaratıp tesviye etti. Bunların hiçbiri tesadüfî değildir. Hepsini bir plan ve program ilelerdir. Yer, gök ve içindekiler yeryüzünün halifesi olacak insanın varlığı, gelişmesi ve ilerlemesi hesaba katılarak düzenlenmiştir.⁴⁶⁹ Bunları dünyadaki ömürleri bitene dek istifade etsinler diye insanlar ve insanların istifade ettiği, emrine amade bulunan hayvanlar için yaptı.⁴⁷⁰ Bütün bunlar insanın Rabbini bilmesini, O'ndan, huzuruna çıkmaktan korkmasını ve bütün nimetlerine karşı şükretmesini gerektirir. Zira öyle bir gün gelecek ki insan sadece yaptıklarının karşılığını alacak.⁴⁷¹

Nâziât sûresinin 30. ayetinin zâhirinden yeryüzünün yaratılışının semanın yaratılışından daha sonra olduğu; Fussilet sûresinin 10 ve 11. ayetlerinden

⁴⁶⁶ Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 102.

⁴⁶⁷ Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 102.

⁴⁶⁸ Mâturîdî, Cilt 10, s. 413.

⁴⁶⁹ Kutub, Cilt 6, s. 3817.

⁴⁷⁰ İbn Kesîr, Cilt 8, s. 317.

⁴⁷¹ Tabâtabâî, Cilt 20, s. 208-209.

yeryüzünün yaratılışının semanın yaratılışından daha önce olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷² Fussilet sûresindeki ayet meâlleri şöyledir: “O, yerin üstünde yüce dağlar yarattı, orayı bereketli kıldı ve orada arayıp soranlar için gıdalarını, bitkilerini ve ağaçlarını tam dört günde takdir etti, düzenledi. Sonra iradesi bir gaz hâlinde olan göğe yöneldi. Ona ve yere şöyle buyurdu: ‘İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!’ Onlar da: ‘Gönüllü olarak geldik.’ dediler.”

Görüldüğü gibi yukarıda zikrettiğimiz ayetler arasında mana yönünden bir işkâl varmış gibi görünmektedir. Ne var ki Kur’ân ayetlerinde böyle bir problemin olmayacağı yine Kur’ân’da açıklanmıştır.⁴⁷³ İlgili ayetler şöyle anlaşılırsa herhangi bir işkâl söz konusu olmaz:

- Allah Teâlâ ilk olarak yeryüzünü yaratmıştır, sonra semayı. Ardından yaratıldığı hâlde henüz yayılıp döşenmemiş, yaşama elverişli hâle getirilmemiş olan yeryüzünü yayıp döşemiş, yaşama elverişli hâle getirmiştir. Bu da ancak semanın yaratılmasından sonra olacak bir hadisedir. Çünkü yeryüzü anne, sema baba gibidir.⁴⁷⁴ İşte yeryüzündeki bu son ameliye ayette **دحاها** şeklinde ifade edilmiştir.
- Otuzuncu ayette geçen **بعد** kelimesi, **مع** anlamındadır. Nitekim bazı ayetlerde **بعد** kelimesi, burada olduğu gibi **مع** anlamında kullanılmıştır.⁴⁷⁵ Yani Allah Teâlâ semayı yaratmış, bununla beraber yeryüzünü yaratıp yaşama elverişli hâle getirmiştir.⁴⁷⁶ Ayette kronolojik bir sıralama söz konusu değildir. Allah Teâlâ insanlara sadece nimetlerini hatırlatıyor.⁴⁷⁷
- Ayette geçen **بعد** kelimesi, **قبل** anlamındadır.⁴⁷⁸ Nitekim bazı ayetlerde **بعد**

⁴⁷² Bakara sûresinin 29. ayeti de bu manayı desteklemektedir.

⁴⁷³ Bkz. Nisa, 4/82.

⁴⁷⁴ Râzî, Cilt 31, s. 46.

⁴⁷⁵ Örnek olarak bkz. Kalem, 68/13.

⁴⁷⁶ Râzî, Cilt 31, s. 46.

⁴⁷⁷ Mevdûdî, Cilt 7, s. 31.

⁴⁷⁸ Taberî, Cilt 24, s. 209; Sa’lebî, Cilt 10, s. 128.

kelimesi, burada olduğu gibi قبل anlamında kullanılmıştır.⁴⁷⁹ Bu durumda yeryüzünün yaratılmasının semanın yaratılmasından sonra olduğu anlaşılmamış ve işkâle yol açabilecek herhangi bir durum kalmamış olur.

Ayette geçen بعد kelimesinin Kur'ân'ın bazı yerlerinde olduğu gibi gerçek anlamı dışında kullanıldığını ileri sürenlerin bu düşünceye yönelmelerinin sebebi دحا fiiline خلق manasını vermeleridir. Hâl böyle olunca bu ayeti, yerin yaratılışının semanın yaratılışından önce olduğunu ifade eden diğer ayetlerle te'lif etmek için بعد kelimesini te'vil etmişlerdir. Oysaki ayette خلقها denmeyip دحاها denmiştir ve bu fiil yaratmak anlamına değil; yaymak anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in yeryüzüne bakarak söylemiş olduğu⁴⁸⁰ تبارك داحيها وخالقها ve خلق fiillerinin farklı manalara geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla yukarıdaki açıklamalardan birinci açıklamanın isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Allah Teâlâ, yeri ve semayı bitişik olarak yarattı. Daha sonra onları ayırdı.⁴⁸¹ Yeri, semayı ve aralarındaki her şeyi keyfiyeti meçhul olan altı günde yarattı.⁴⁸² Bu altı gün içerisinde ilk iki gün yeri yarattı. Sonraki iki gün semayı yedi kat olarak yaratıp tesviye etti. Son iki gün yeri yaydı ve canlıların yaşamına uygun hâle getirdi. Böylece yerin ve içindekilerin her yönüyle yaratılmaları dört günde; semanın iki günde olmuştur.⁴⁸³

Yerin yaratılması semanın yaratılmasından önce olmasına rağmen burada semanın yaratılması önce zikredilmiştir. Çünkü makam, Allah'ın kudretini gözler önüne serme makamıdır ve semanın yaratılması Allah'ın kudretini göstermede yerin yaratılmasından daha üstündür.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ Örnek olarak bkz. Enbiyâ, 21/105.

⁴⁸⁰ el-Müttakî, Alâuddîn Ali b. Hüsâmüddîn, *Kenzu'l-ummâl fi'l-ekvâl ve'l-ef'âl*, 5. Baskı, Beyrut, Müessesetu'r-risâle, 1985, Cilt 14, s. 557.

⁴⁸¹ Bkz. Enbiyâ, 21/30.

⁴⁸² Bkz. A'râf, 7/54; Yûnus, 10/3; Furkân 25/59.

⁴⁸³ Sâbûnî, Cilt 1, s. 169.

⁴⁸⁴ Tantâvî, Cilt 15, s. 275.

Burada yeniden dirilmeye dair diğer sûrelerde yer alan delilleri aktarmak istiyoruz:

- *“Ey insanlar! Eğer siz öldükten sonra dirilmekten şüphe ediyorsanız, bilin ki: ‘Biz sizi ilkin topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir yapışkan hücreden, sonra esas unsurlarıyla hilkati tamamlanmış ama bütün azalarıyla henüz tamamlanmamış bir çiğnem et görünümünde bir ceninden yarattık ki, kudretimizi size açıkça gösterelim. Dilediğimizi belli bir süreye kadar ana rahminde durdururuz. Sonra da sizi bir bebek olarak dünyaya çıkarırız. Sonra güç kuvvet kazanıncaya kadar sizi büyütürüz. İçinizden kimi henüz çocukken öldürülür, kimi de hayatın en düşkün biçimine götürülür. Öyle ki daha önce bildiği şeyleri bilmez hâle gelir.’ Yeri de kupkuru görürsün ama oraya Biz su indirince çok geçmeden kıpırdanır, kabarır da gözü gönlü açan her güzel çiftten nice nebat bitirir.”⁴⁸⁵*
- *“Böyle iken kâfir insan, ‘Sahi, ben öldükten sonra diriltilip kabrimden çıkarılacak mıyım?’ der. O insan hiç düşünmüyor mu ki, o hiçbir şey değilken Biz onu yaratıp var ettik?”⁴⁸⁶*
- *“O, ölüden diriye çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz.”⁴⁸⁷*
- *“Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misal fırlattı Bize: ‘Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!’ diye. De ki: ‘Onları ilk defa yaratan diriltir, hem O, yaratmanın her türlüünü bilir.’ O’dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır, siz de onu tutuşturup durursunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya olmaz mı kadir! Elbette kadir! Hallâk O’dur, alîm O’dur!”⁴⁸⁸*
- *“Gökten, bir ölçüye göre su indiren de O’dur. Biz onunla ölü bir ülkeye hayat veririz. İşte siz de mezarlarınızdan öyle çıkarılacaksınız.”⁴⁸⁹*

⁴⁸⁵ Hac, 22/5.

⁴⁸⁶ Meryem, 19/66-67.

⁴⁸⁷ Rûm, 30/19.

⁴⁸⁸ Yâsin, 36/78-81.

⁴⁸⁹ Zuhruf, 43/11.

- “Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.”⁴⁹⁰

2.1.7. Amellerin Ahiretteki Karşılıkları

Allah Teâlâ, kıyametin kopmasıyla beraber meydana gelecek bazı hadiselerden bahsetmekte ve kıyamet gününde insanların, dünyadaki amellerine göre saadete erenler ve bedbahtlar olmak üzere iki gruba ayrılacağını bildirmektedir. İlgili ayetler ve meâlleri şöyledir:

فإذا جاءت الطامة الكبرى* يوم يتذكر الإنسان ما سعى. وبرزت الجحيم لمن يرى* فأما من طغى*

وآثر الحياة الدنيا* فإن الجحيم هي المأوى* وأما من خاف مقام ربه ونهى النفس عن الهوى* فإن الجنة هي

المأوى*

“Fakat her şeyi bastıran o felaket geldiği zaman. İnsan neyin peşinde koştuğunu anlar ama artık iş işten geçer! Cehennem her görene apaçık görünür. Artık kim azdıysa, ahireti unutup dünya zevkini tercih ettiyse, onun varacağı yer, olsa olsa cehennemdir! Ama kim Rabbinin divanında durmaktan korkarsa ve nefsini heva ve hevese uymaktan dizginlerse, onun varacağı yer de olsa olsa cennettir!”⁴⁹¹

Allah Teâlâ, bu ayetlerde öncelikle kıyamet koştuktan sonra meydana gelecek bazı hadiselerden bahsetmekte ve bu sayede imtihan yurdunda bulunan insanlara akıbetleri hakkında hayatlarını yeniden gözden geçirmelerine zemin hazırlayacak net fikirler sunmaktadır. Şöyle ki, büyük felaket geldiği zaman insan hayır olsun şer olsun yaptığı her şeyi hatırlayacaktır. Cehennem ayan beyan kendisine gösterilecektir.

Otuz dördüncü ayette geçen الطامة kelimesi, karşı konulamayan ve kendisinin yanında geri kalan bütün belaların unutulduğu büyük felaket anlamına gelmektedir.⁴⁹² Bu kelimenin aslı, gömmek ve üstün gelmektir. Herhangi bir şeye

⁴⁹⁰ Kâf, 50/9-11.

⁴⁹¹ Nâziât, 79/34-41.

⁴⁹² Sa’lebî, Cilt 10, s. 128; Beğavî, Cilt 5, s. 208; Râzî, Cilt 31, s. 48; Kurtubî, Cilt 19, s. 206.

baskın çıkan ve onu örten her şeye “Tâmme” denir.⁴⁹³ Bu kelimeyle neyin kastedildiğine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür:

- Kıyamet günü kastedilmiştir.⁴⁹⁴ O günde cehennem, korkunç durakların ve harikulade hadiselerin müşahade edilmesiyle o günün korkusu dışında her türlü korkular unutulacaktır.⁴⁹⁵
- Sûr’a ikinci üfleyiş kastedilmiştir.⁴⁹⁶ Bu üfleyişin gerçekleştiği an, bütün varlıklar kıyamet meydanında toplanır.⁴⁹⁷
- “Tâmme”, sonrasındaki iki ayetle tefsir edilmektedir. Dolayısıyla “Tâmme”, sonrasındaki ayetlerde ifade edilen hadiselerin meydana geleceği vaktin adıdır.⁴⁹⁸
- Allah Teâlâ, “*Nitekim bütün insanlar, kıyamet günü hesap defterini önünde açılmış bulacaktır.*”⁴⁹⁹ buyurmaktadır. “Tâmme”, açık olan amel defterinin okunma vaktidir.⁵⁰⁰
- Cehennem ehlinin zebanilere teslim edileceği vakittir.⁵⁰¹
- Cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin cehenneme götürüleceği vaktin adıdır.⁵⁰²

Bize göre bu kelime kıyametin kopması, ardından Sûr’a tekrar üflenmesiyle insanların diriltilip toplandıkları, amel defterlerini görüp Rablerinin huzurunda hesap verdikleri ve neticede akıbetlerini öğrendikleri zaman diliminin adıdır.

“*Her şeyi bastıran o felaket geldiği zaman*” şeklinde ifade edilen şart cümlesinin cevabı hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre cevap cümlesi

⁴⁹³ Râzî, Cilt 31, s. 48.

⁴⁹⁴ Taberî, Cilt 24, s. 211; Mâverdî, Cilt 6, s. 200; Tûsî, Cilt 10, s. 263; Kuşeyrî, Cilt 3, s. 685; Zemahşerî, Cilt 4, s. 697; İbn Atıyye, Cilt 5, s. 434; Râzî, Cilt 31, s. 48.

⁴⁹⁵ Râzî, Cilt 31, s. 48.

⁴⁹⁶ Mâverdî, Cilt 6, s. 200; Tûsî, Cilt 10, s. 263; Beğavî, Cilt 5, s. 208; Zemahşerî, Cilt 4, s. 697; İbn Atıyye, Cilt 5, s. 434; Râzî, Cilt 31, s. 48.

⁴⁹⁷ Râzî, Cilt 31, s. 48; Bursevî, Cilt 10, s. 329 Cilt 10, s. 326.

⁴⁹⁸ Râzî, Cilt 31, s. 48.

⁴⁹⁹ İsrâ, 17/13.

⁵⁰⁰ Râzî, Cilt 31, s. 48.

⁵⁰¹ Kurtubî, Cilt 19, s. 206.

⁵⁰² Mâverdî, Cilt 6, s. 200; Zemahşerî, Cilt 4, s. 697; Tabersî, Cilt 10, s. 201; Râzî, Cilt 31, s. 48; Kurtubî Cilt 19, s. 206.

“Onun varacağı yer, olsa olsa cehennemdir!” cümlesidir.⁵⁰³ Bu görüşe göre mana şöyle olmaktadır: “Her şeyi bastıran o felaket geldiği zaman kim haddini aşmış ve dünyayı ahirete tercih etmişse onun varacağı yer cehennemdir.” Cevap cümlesinin 37. ayet ve devamındaki ayetlerin olması da mümkündür.⁵⁰⁴ Bu görüşe göre mana şöyle olmaktadır: “Her şeyi bastıran o felaket geldiği zaman kim haddini aşmış ve dünyayı ahirete tercih etmişse onun varacağı yer cehennemdir. Kim de Rabbin hesap vermektan korkmuş ve nefsinin arzu ve isteklerinden alıkoymuşsa onun varacağı yer cennettir.” İkinci görüş cevap cümlesinin mahzûf olduğu görüşüdür. Ayetlerin devamında iki grubun akıbetlerinden bahsedilmesi, mahzûf olan cevap cümlesinin takdirinin “Cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme girer.” olduğunu göstermektedir.⁵⁰⁵ Mahzûf olan cevap cümlesinin takdirinin “Cehennemi görenler iki gruba ayrılır.” olması da mümkündür.⁵⁰⁶ Bu durumda 37. ayet ve devamındaki ayetlerde bu iki grubun kimler olduğu anlatılmış olmaktadır.

Allah Teâlâ, “Tâmme-i Kübrâ”nın olacağı güne dair iki hususu zikretmektedir. Birinci husus, insanın yaptıklarını hatırlamasıdır. Yani unutmuş olduğu bazı amellerini amel defterinde yazılmış olarak bulduğunda onları hatırlar.⁵⁰⁷ Bu hakikat, Kehf sûresinin 49. ayetinde şöyle ifade edilmiştir: “*İşte herkesin hesap defteri önüne konuldu. Mücrimlerin, defterdeki kayıtlardan korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün: ‘Eyvah bize! Bu deftere de ne oluyor? Ne küçük demiş, ne büyük, yazılmadık şey bırakmamış!’ Böylece yaptıkları her şeyi yanlarında buldular. Şu kesin ki Rabbin kimseye zulmetmez.*” Mücâdele sûresinin 6. ayetinde ise şu şekilde ifade edilmiştir: “*Gün gelecek, Allah onların hepsini diriltecek ve kendilerine, dünyada her ne işlemişlerse tek tek bildirecektir. Kendileri onları unuttukları hâlde Allah onları tespit ettirmiştir. Çünkü Allah her şeye şahittir.*” Bu hatırlamasının kendisine fayda vermeyeceği Fecr sûresinin 23. ayetinde şöyle ifade edilmektedir: “*Ve cehennemin getirildiği gün... İnsan işi anlar o gün! Ama anlamasının ne faydası var o gün!*” Bu güne dair ikinci husus cehennemin, gözü olan herkese gösterileceğidir. Bu ifade ya cehennemin mümin-kâfir herkes tarafından

⁵⁰³ Râzî, Cilt 31, s. 49.

⁵⁰⁴ Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 401.

⁵⁰⁵ Râzî, Cilt 31, s. 49; Kurtubî, Cilt 19, s. 207.

⁵⁰⁶ Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 401; Ebu’s-Suûd, Cilt 9, s. 104.

⁵⁰⁷ Râzî, Cilt 31, s. 48.

görülebileceği yönünde bir mana taşımayıp mecazen cehennemin açık bir şekilde var olacağı manasını ya da cehennemin mümin-kâfir herkes tarafından görüleceği manasını taşımaktadır. Ne var ki cehennem, kâfirin barınağı olduğu hâlde mümin sadece üzerinden geçip gidecektir.⁵⁰⁸ Bu mana, Meryem sûresinin 71 ve 72. ayetlerinde şöyle ifade edilmiştir: “Sizden hiç kimse yoktur ki cehenneme varmasın. Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Allah’ı sayıp fenalıklardan sakınan müttakileri kurtararak zalimleri dizüstü çökmüş vaziyette orada bırakacağız.”

Otuz altıncı ayetteki *يرى* fiili, cehenneme varıp oraya girme anlamında kullanılmış olabilir. Bu durumda cehennem, oraya girecek olanlara gösterilir manası anlaşılır. Bu ayetten cennet ehlinin de cehennemi göreceği anlaşılabilir. Fakat onların cehennemi görmeleri sevinç vesilesidir. Çünkü oradan kurtulmuş ve ebedî nimet yurdunu kazanmışlardır.⁵⁰⁹

Kişinin hayır olsun şer olsun işlediği bütün amellerini hatırlaması ya “Şöyle deriz ona: ‘Defterini oku. Bugün muhasebeci olarak kendi işini görmeye kendin yetersin!’”⁵¹⁰ ayetinde ifade edildiği gibi amel defterini okumasıyla⁵¹¹ ya da amellerinin karşılığını görmesiyle olur.⁵¹² Şöyle ki, insan kendi amellerini kendi yazsa dahi aradan uzun vaktin geçmesiyle yazdıklarını okusa bile yaptıklarını hatırlayamayabilir. Dolayısıyla kıyamette insanların amel defterlerini okuduklarında bütün yaptıklarını hatırlayacak olmaları Allah’ın bir lütfudur. Hatırlamaları neticesinde meleklerin gerçekleri kaydettiklerini anlarlar. Dünyadayken yapıp meleklerin kaydettiği amellerin karşılığı kendilerine verildiğinde bütün bunların kendi yapıp ettiklerinin karşılığı olduğunun farkına varırlar.⁵¹³

Kıyamete dair bazı hâller göz önüne serildikten sonra kıyamette insanların iki gruba ayrılacağı ifade edilip bunların kimler olduğu ve alamet-i fârikalarının neler olduğu açıklanmıştır. Bu yapılırken ism-i mevsûller ve dolayısıyla sıra cümleleri

⁵⁰⁸ Râzî, Cilt 31, s. 48.

⁵⁰⁹ Mâturîdî, Cilt 10, s. 414.

⁵¹⁰ İsrâ, 17/14.

⁵¹¹ Mâturîdî, Cilt 10, s. 413.

⁵¹² Mâturîdî, Cilt 10, s. 413; İbn Atyye, Cilt 5, s. 434.

⁵¹³ Mâturîdî, Cilt 10, s. 413.

kullanılmıştır. Sıla cümlelerinde ifade edilen hususlar, cehennem ehlinin cehenneme, cennet ehlinin cennete girme gerekçelerini göstermektedir.⁵¹⁴ Çünkü sila cümlesi, bağlı olduğu ismi-i mevsûlun kendisiyle zikredilen özelliğine vurgu yapar ve onu sadece o vasıfla tanıtır. Şöyle ki, Rabbini tanıyıp O'na boyun eğmeyen, isyan eden, kibirlenip O'na ibadet etmeye yanaşmayan, ahiretteki ikramları bırakıp dünyanın geçici nimetlerini tercih eden, ahiret için çalışmayıp sadece dünyayı isteyen ve bu uğurda çırpınıp duran kişinin kıyamet günü varacağı yerin cehennem olduğu ifade edilmektedir. Cehennemliklere ait olan tuğyan ve dünyayı ahirete tercih etme sıfatlarının aksine Rabbini tanıyan, kıyamet günü Rabbinin huzurunda hesap vermekten korkan, Rabbinin emrettiklerini yapmak ve yasakladıklarından uzak durmak suretiyle O'nun azabından korunmaya çalışan ve nefsinin Allah'ın razı olmayacağı isteklerinden alıkoyan kişinin kıyamet günü varacağı yerin cennet olduğu belirtilmektedir.

Otuz yedinci ayette kullanılan طغى fiili; Rabbe boyun eğmeme, ona isyan etme, kullukta bulunmayı kabul etmeme,⁵¹⁵ inat etme, Allah'ın verdiği nimetleri O'nun rızası dairesinde kullanmama, O'nun belirlemiş olduğu sınırları aşma,⁵¹⁶ inkâr etme, büyülenme,⁵¹⁷ O'nun haklarını inkâr, nimetlerine nankörlük etme, ahiretten yüz çevirme ve nefse tabi olarak dünyaya yönelme anlamlarına gelmektedir.⁵¹⁸ Bu fiilin kullanılması bahsedilen kimselerin nazarî kuvvetlerinin bozulduğuna işaret etmektedir. Çünkü Rabbini bilen, kendisinin küçüklüğünün farkına varır. Allah'ın kudretinin kendisini çepeçevre kuşattığını idrak eder. Neticede kendisinden ne bir azınlık ne de bir büyülenme ortaya çıkar.⁵¹⁹

Otuz sekizinci ayette geçen وآثر الحياة الدنيا cümlesi, onların amelî kuvvetlerinin de bozulduğuna işaret etmektedir.⁵²⁰ Zira Hz. Peygamber'in ifade ettiği

⁵¹⁴ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 94.

⁵¹⁵ Taberî, Cilt 24, s. 200.

⁵¹⁶ Mâturîdî, Cilt 10, s. 408.

⁵¹⁷ Semerkandî, Cilt 3, s. 521.

⁵¹⁸ Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Mûsâ el-Ezdî, *Hakâiku't-tefsîr*, thk. Seyyid İmrân, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001, Cilt 2, s. 371.

⁵¹⁹ Râzî, Cilt 31, s. 49.

⁵²⁰ Râzî, Cilt 31, s. 49.

gibi “ *Dünya sevgisi her türlü hatanın başıdır.* ”⁵²¹

Dünya hayatının güzelliklerini isteyen ve neticede bu güzelliklere dalıp ahireti unutan kimse, ahireti bırakıp sadece dünyayı istemesinden ahirete hiçbir şey bırakmamış olur. Dolayısıyla o kimsenin hayır adına ahiretten bir nasibi yoktur.⁵²² Bu hakikat, Hûd sûresinin 15. ayetinde şöyle ifade edilmiştir: “*Kim dünya hayatını ve dünyanın zinet ve şatafatını isterse, Biz orada onların işlerinin karşılığını kendilerine tam tamına öderiz ve onlara dünyada asla haksızlık yapılmaz. Fakat onlara ahirette ateşten başka bir şey yoktur. Onların dünyada yaptıkları bütün işler hatta iyilikler bile heder olmuştur, bütün yaptıkları boşa gitmiştir.*”

Geçen ayetlerde cehennemliklere ait olan tuğyan sıfatı, dünyayı ahirete tercih etme sıfatından öce zikredilmiştir. Çünkü tuğyan, dünyayı ahirete tercih etmenin en önde gelen sebeplerindendir.⁵²³ İnsan, bahsedilen bu iki vasfı üzerinde taşıdığı an bozulmanın zirvesine ulaşmış demektir. Barınağı ebedî cehennem olacak olan, bu iki vasıfla anlatılan kâfirden başkası değildir. Burada kâfire ait pek çok hatanın içerisinden dünya sevgisi, dünyayı ahirete tercih etmesi vurgulanmıştır. Bu, fâsığın durumunun kâfirin durumu gibi olmadığını yani barınağının cehennem olmadığını göstermektedir.⁵²⁴ Zira fâsık hata etse de kâfir gibi dünyayı ahirete tercih etmek gibi bir gafletin içine düşmemektedir.

Kırkinci ayette ifade edilen korku ya kulun ahirette hesap vermek için Rabbinin huzuruna çıkmaktan korkması⁵²⁵ ya dünyada Allah’ın haram kıldığı hâle düşme korkusudur⁵²⁶ ya da kulun dünyada günahlara düşme anında kendisine engel olacak olan Allah korkusudur.⁵²⁷ Bu korkuyu yüreğinde taşıyan bir kul, günah işlemeye kalkışırken hesap için Allah’ın huzuruna çıkacağını hatırlar ve onu işlemekten vazgeçer.⁵²⁸

⁵²¹ Suyûtî, *Câmiu’l-ehâdis*, Cilt 4, s. 214.

⁵²² Mâturîdî, Cilt 10, s. 414.

⁵²³ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 91.

⁵²⁴ Râzî, Cilt 31, s. 49.

⁵²⁵ Mâverdî, Cilt 6, s. 200; Kuşeyrî, Cilt 3, s. 685.

⁵²⁶ Mâturîdî, Cilt 10, s. 414.

⁵²⁷ Mâverdî, Cilt 6, s. 200; Kurtubî, Cilt 19, s. 207-208; Şîrbînî, Cilt 4, s. 482; Şevkânî, Cilt 5, s. 459.

⁵²⁸ Beğavî, Cilt 5, s. 208; Tabersî, Cilt 10, s. 201; İbnu’l-Cevzî, Cilt 4, s. 398; Nesefî, Cilt 3, s. 599.

Kıyamet günü Allah'ın huzuruna çıkıp hesaba çekilmekten korkan kimse, O'nun farz kıldıklarını yerine getirmek ve yasakladıklarından uzak durmak suretiyle O'ndan sakınır. Rabbinin razı olmadığı, akl-ı selimin hoş görmediği nefsinin arzu ve isteklerini asla yerine getirmez ve bu hususta nefsinin kınar. Nefsinin bu türden arzu ve isteklerine muhalefet edip Rabbinin razı olduğu istikamete yönelir.⁵²⁹

Heva; nefsin hoşlandığı şeylere, arzu ve isteklerine meyiletmesidir.⁵³⁰ Bu kelime daha çok nefsin meşru dairede olmayan, dinen yasaklanmış arzu ve istekleri anlamında kullanılmaktadır.⁵³¹ Bazı âlimler, hevanın Âl-i İmrân sûresinin 14. ayetinde zikredilen yedi istekten ibaret olduğunu ifade etmişlerdir.⁵³² Ayetin meâli şöyledir: *“Kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, güzel cins atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin hoşuna giden şeyler insanlara cazip gelmektedir. Bunlar, dünya hayatının geçici bir metaından ibarettir. Asıl varılacak güzel yer ise, Allah'ın katındadır.”*

Kırkıncı ayette nefsin hevasının yasaklanmasında söz edilmektedir. Burada bahsedilen yasaklama sözlü bir yasaklama olmayıp kişinin nefsinin isteklerinden ve lezzetlerinden uzak tutmasıdır. Bu da nefse ahiret azabının hissettirmek, oradaki azabın elemiyle onu korkutmakla gerçekleşir. Bu yapılabildiği takdirde nefsin arzu ve isteklerine engel olmak ve ahirete müteallik amelleri yapmak kolaylaşır.⁵³³

Nefis, şehvât sevgisiyle dolu ve onlara meyilli yaratılmıştır. Onu bu meyilden vazgeçirmenin birkaç yolu vardır. Nefse istediği hiçbir şeyi vermemek, kişinin nefsinin isteklerinden ve lezzetlerinden uzak tutma yollarından biridir. Bu yöntem, ölene kadar çaba sarf edilmesi gereken bir yöntemdir ve oldukça zordur. Bir diğer yöntem nefse akıbetini hatırlatmak, Allah'a itaat edenlere hazırlanan nimetleri göstermek ve zalimlerin başına gelecek kötü hâlleri öğretmektir. Bunlar yapılabılırsa nefis, daha kalıcı ve lezzetli olduğundan dünya için olanı terk edip ahiret için olanı tercih edecektir.⁵³⁴

⁵²⁹ Taberî, Cilt 24, s. 212.

⁵³⁰ Mâturîdî, Cilt 10, s. 415; Neseî, Cilt 3, s. 600.

⁵³¹ İbn Atyye, Cilt 5, s. 435.

⁵³² Bursevî, Cilt 10, s. 327.

⁵³³ Mâturîdî, Cilt 10, s. 414.

⁵³⁴ Mâturîdî, Cilt 10, s. 414-415.

Hız. Ali'nin (ö. 40/660) ifade ettiği Şu söz insanın hevasına tabi olmasının ne denli kötü bir durum olduğunu ortaya koymaktadır: “Hakkınızda en çok endişe ettiğim iki Şey vardır. Bunlar, tül-i emel ve nefse ittibadır. Zira tül-i emel, ahireti unutturur; nefse ittiba, haktan uzaklaŐtırır.”⁵³⁵

Cehennemliklere ait olan tuğyan ve dünyayı ahirete tercih etme sıfatlarının tam zıddı olan iki sıfatı üzerinde taşıyan mümin, içerisinde ebedi olarak kalacağı cennete girecektir. O, kâfirin tuğyanına bedel Rabbinden ve Rabbinin huzuruna çıkmaktan korkmaktadır. Kâfir ahireti unutup dünyaya dalarken o, dünyaya meyletmekten ve nefsin tuzaklarına düŐmekten kendini men etmektedir.

Her türlü çirkinlik kâfire ait olan bu iki sıfatın içerisinde yer aldığı gibi mümine ait olan bu iki sıfatın içerisinde her türlü iyilik yer almaktadır.⁵³⁶

Ayetlerde mümin ve kâfir anlatılırken birbirinin tam zıddı olan iki sıfatla anlatılmıŐtır. Kâfirin tuğyanının karşısında müminin Allah'tan korkması; kâfirin dünyayı tercih etmesinin karşısında müminin nefsin arzularına uymaması vardır. Tuğyanın karşısında itaatin olması gerektiği açıktır. Fakat ayetlerde tuğyanın karşısında Allah korkusu yer almaktadır. Bu, itaatin en önde gelen sebebinin korku olması sebebiyledir. İtaatin sonraki sebepleri ümit ve muhabbetir. Avâm korkusundan, havâs ümidinden, ehassu'l-havâs ise muhabbetinden Allah'a itaat eder.⁵³⁷

Bir kalpte Allah korkusunun varlığı Allah'ı bilmeye bağlıdır. KiŐi, Allah'ı bildiği oranda O'ndan korkar. Allah korkusu kişiyi nefsinin tuzaklarına düŐmekten alıkoyar. Kişinin nefsin tuzaklarına düşüp düŐmemesiyle Allah korkusu arasındaki sebep-sonuç münasebetinden dolayı müminin Allah korkusu nefsinin tuzakları karşısındaki duruŐundan önce zikredilmiştir.⁵³⁸

Bu ayetlerden insanın seçim özgürlüğüne sahip bir varlık olduğu, kendi hür iradesiyle yaptığı tüm fiillerinden sorumlu tutulduğu ve insanı kötülöklere itenin

⁵³⁵ Semerkandî, Cilt 3, s. 522.

⁵³⁶ Râzî, Cilt 31, s. 50.

⁵³⁷ Bursevî, Cilt 10, s. 327.

⁵³⁸ Râzî, Cilt 31, s. 50; Zuhaylî, Cilt 30, s. 52.

kendi hevası olduğu anlaşılmaktadır.⁵³⁹

Burada hikmet sahiplerinin bazı sözlerini aktarmak istiyoruz:

- Amellerin en faziletlisi, nefsin arzu ve isteğine muhalif olandır.⁵⁴⁰
- Allah'ın “*Kim nefsinin heva ve hevese uymaktan dizginlerse...*” sözüne icabet etmek isteyen kimse nefsiyle cihat etmeye, onun isteklerine karşı sabretmeye yönelir ve hayatını nefsinin isteklerine muhalefet ederek geçirir.⁵⁴¹
- Doğru olanı yapmak istediğinde nefsinin arzusuna bak ve ona muhalefet et.⁵⁴²
- Bu ümmet için en çok endişe edilecek husus onların, gördüklerini bildiklerine tercih etmeleridir.⁵⁴³
- Nefsin arzu ve isteklerini terk etmek cennetin anahtarıdır.⁵⁴⁴

2.2. HZ. MÛSÂ KISSASI

Hz. Mûsâ'yla (a.s.) Firavun arasında cereyan eden kıssaya dair sûrede yer alan ayetler ve meâlleri şu şekildedir:

هل أتاك حديث موسى* إذ ناداه ربه بالواد المقدس طوى* اذهب إلى فرعون إنه طغى* فقل هل لك إلى أن تزكى* وأهديك إلى ربك فتحشى* فأراه الآية الكبرى* فكذب وعصى* ثم أدبر يسعى* فحشر فنادى* فقال أنا ربكم الأعلى* فأخذه الله نكال الآخرة والأولى* إن في ذلك لعبرة لمن يخشى*

“Mûsâ'nın (a.s.) hadisesinden haberin olmuştu değil mi? Hani Rabbi ona kutlu Tuvâ vâdisinde şöyle seslenmişti: ‘Firavuna git, zira o iyice azdı. Ona de ki: ‘Kendini arındırmaya gönlün var mı? İster misin Seni Rabbine kavuşturan yola vurayım? Böylece Sen de O’na saygı duyusun.’” Ona en büyük mucizeyi gösterdi. Fakat o buna “yalan” dedi ve isyan etti. Sonra sırtını dönüp Mûsâ'ya (a.s.) karşı bir

⁵³⁹ Ateş, Cilt 6, s. 2965.

⁵⁴⁰ Sülemî, Cilt 2, s. 372; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402.

⁵⁴¹ Sülemî, Cilt 2, s. 372.

⁵⁴² İbn Atıyye, Cilt 5, s. 435; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 402.

⁵⁴³ Kurtubî, Cilt 19, s. 207.

⁵⁴⁴ Kurtubî, Cilt 19, s. 208.

çalışma içine girdi. Adamlarını topladı ve onlara: ‘Sizin en yüce rabbiniz benim!’ dedi. Allah onu dünyada da, ahirette de azaba çarptırdı. Bu da Rabbini sayacak kimselere bir ibret oldu.”⁵⁴⁵

On beşinci ayette geçen *هل أتاك حديث موسى* cümlesi eğer Hz. Peygamber bu kıssayı önceden biliyorduyorsa “Sana Mûsâ’nın (a.s.) haberi geldi değil mi?” anlamındadır. Eğer önceden bilmiyorduyorsa “Sana Mûsâ’nın (a.s.) haberi geldi mi, yoksa ben bildireyim mi?” anlamındadır.⁵⁴⁶ “Hz. Mûsâ’nın (a.s.) haberi sana geldi. O hâlde bunu anlatmak suretiyle kâfirleri korkut.” anlamında da olabilir.⁵⁴⁷ İbnu’l-Cevzî’ye (ö. 597/1201) göre bu ayetteki *هل أتاك* cümlesi *قد أتاك* anlamındadır. Zira bu kullanım Araplar arasında yaygındır. Nitekim Arapların en fasihi olan Resûlullah (s.a.v) *اللهم قد بلغت* “Allah’ım tebliğ ettim mi?” sözünü *اللهم هل بلغت* “Allah’ım tebliğ ettim.” anlamında kullanmıştır.⁵⁴⁸ İbn Âşûr’a göre bu cümle sözde soru cümlesidir. Bu tür cümlelerde muhatabın soruya yanıt vermesi beklenmez. Konunun öneminden dolayı muhatabı anlatılacaklara teşvik etmek kastıyla bu türden cümleler kullanılır.⁵⁴⁹

On altıncı ayette geçen *رب* kelimesi peygamberlerin ve inananların sahipsiz olmadıklarını, onların velilerinin Allah olduğunu göstermektedir.⁵⁵⁰

Allah Teâlâ kutsal, tertemiz bir vadide Hz. Mûsâ’ya (a.s.) Firavun’un hâlini bildiriyor. Onun haddini aştığını,⁵⁵¹ Allah’ı inkâr edip O’na karşı kibirlendiğini,⁵⁵² Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük yaptığını ve bu nimetleri inkâr istikametinde kullandığını ifade ediyor.⁵⁵³ Bu yüzden Hz. Mûsâ’ya (a.s.) Firavun’a gitmesini emrediyor.

⁵⁴⁵ Nâziât, 79/15-26.

⁵⁴⁶ Râzî, Cilt 31, s. 38.

⁵⁴⁷ Mâturîdî, Cilt 10, s. 408.

⁵⁴⁸ İbnu’l-Cevzî, Cilt 3, s. 152.

⁵⁴⁹ İbn Âşûr, Cilt 30, s. 73.

⁵⁵⁰ Okuyan, Cilt 2, s. 136.

⁵⁵¹ Bkz. Yûnus, 10/83; Tâhâ, 20/24, 43, 79; Kasas, 28/4; Duhân, 44/31.

⁵⁵² Beğavî, Cilt 5, s. 207.

⁵⁵³ Mâturîdî, Cilt 10, s. 408.

On altıncı ayette geçen طوى kelimesi ya Sînâ dağının eteğinde bir vadinin ismidir⁵⁵⁴ ya Filistin’de bir vadinin ismidir⁵⁵⁵ ya gecenin bir vakti anlamındadır⁵⁵⁶ ya biri Hz. İbrahim’in, diğeri Hz. Mûsâ’nın (a.s.) bu vadiye gelişi olmak üzere⁵⁵⁷ iki kez mübarek kılınmış anlamındadır⁵⁵⁸ ya da İbranicede “Ey adam!” anlamına gelmektedir.⁵⁵⁹ Bu kelimenin “Tertemiz ve mübarek kılınmış bir vadidesin. Ayaklarını yere çıplak olarak bas.” anlamında olduğu da söylenmiştir.⁵⁶⁰ Bu mana, Tâhâ sûresinin 12. ayetinde açık lafızlarla şöyle ifade edilmektedir: “Çıkar pabuçlarını hemen! Çünkü kutsal vadidesin sen! Evet evet, Tuvâ’dasın sen!”

Hz. Mûsâ (a.s.), o bölgede yaşayan tüm insanlara gönderildiği hâlde ayette Firavun’un özellikle zikredilmesi Firavun’un davet edilmesinin bu kavmin tamamının davet edilmesi anlamını taşıdığı içindir.⁵⁶¹ Ayrıca Firavun’un özellikle zikredilmesinden problemleri çözmeye en zordan başlayıp kolayını halletme metoduna bir işaret vardır. Zira problemleri çözmeye küçükten başlayanlar büyükleri halledemezler.⁵⁶² Ayetten böyle bir metot çıkarmak mümkünse de problemlerin çözümünde başlangıç noktasını belirlemek, zaman ve şartlara göre değişkenlik gösterebilmektedir.

On yedinci ayette Firavun’un haddi aştığı ifade edilmekte fakat hangi hususta haddi aştığı açıklanmamaktadır. Mükemmel kulluk ancak yaratıcıyla sağlam bir irtibat ve yaratılana iyi davranmakla olduğu gibi; haddi aşmanın zirvesi de yaratıcıyla irtibatın tamamen kopuk olması ve yaratılana kötü davranmakla olacağı düşünülürse Firavun’un, yaratıcıyı inkâr etmekle O’na karşı; insanlara tepeden bakmak ve onları köleleştirmek suretiyle de insanlara karşı haddi aştığı söylenebilir.⁵⁶³

⁵⁵⁴ Râzî, Cilt 31, s. 38; Hâzin, Cilt 4, s. 392; Elmalılı, Cilt 8, s. 559; Ateş, Cilt 6, s. 2962.

⁵⁵⁵ Mâverîdî, Cilt 6, s. 197.

⁵⁵⁶ Râzî, Cilt 31, s. 38.

⁵⁵⁷ Mâturîdî, Cilt 10, s. 408.

⁵⁵⁸ Taberî, Cilt 24, s. 200; Mâturîdî, Cilt 10, s. 408; Râzî, Cilt 31, s. 38; Şevkânî, Cilt 5, s. 454.

⁵⁵⁹ Râzî, Cilt 31, s. 38; Şevkânî, Cilt 5, s. 454.

⁵⁶⁰ Taberî, Cilt 24, s. 200.

⁵⁶¹ Râzî, Cilt 31, s. 38; Hâzin, Cilt 4, s. 392; Şirbînî, Cilt 4, s. 479; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 2. Baskı, İstanbul, Bayraklı Yayınları, 2007, Cilt 20, s. 319.

⁵⁶² Bayraklı, Cilt 20, s. 319.

⁵⁶³ Râzî, Cilt 31, s. 39; Bursevî, Cilt 10, s. 320.

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya (a.s.), Firavun'a karşı tatlı dille muamele etmesini emretti.⁵⁶⁴ Firavun'a gidince söyleyeceği iki tatlı cümleyi Hz. Mûsâ'ya (a.s.) öğretti. Bu durum Allah'a davette mutlaka tatlı dilin ve yumuşak sözün kullanılmasının; kaba tavır ve davranışlardan uzak durulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁵⁶⁵ Nitekim Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır: *“İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi.”*⁵⁶⁶ Allah'a davette muhatap her şeye rağmen hakka icabet etmiyorsa son söz olarak tatlı dil yerine sert ifadeler kullanılabilir.⁵⁶⁷ Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.), son söz olarak Firavun'a şöyle demişti: *“Pekiye bilirsin ki bu ayetleri, birer belge olmak üzere indiren, göklerin ve yerin Rabbinden başkası değildir. Ey Firavun! Ben de senin mahvolmaya mahkûm olduğumu biliyorum.”*⁵⁶⁸

Hız. Mûsâ'nın (a.s.), Firavun'u davette söylediği iki tatlı cümlenin ilki on sekizinci ayette ifade edilmektedir. “İnkâr ve şirk bataklığından temizlenip Rabbine iman etmeye gönlün var mı?” anlamındadır. Bu ayette geçen تَزَكَّى fiili ya Müslüman olmak ve salih ameller işlemek ya da Allah'tan başka ilah olmadığını ikrar etmek anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.⁵⁶⁹ Ancak burada bu yorumları da içine alan bir değerlendirmenin yapılması mümkündür. Şöyle ki, تَزَكَّى fiili her türlü kusurdan temizlenmeyi ifade etmektedir. Bu arınma, tevhid ve şeriatla ilgili her şeyi bir araya getirmekle mümkün olur.⁵⁷⁰ Dolayısıyla bu fiili, şeriatın bazı temel dinamiklerine has kılmak yerine şeriatla ilgili her şeyi bir araya getirmek olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Bu iki tatlı cümlenin ikincisi on dokuzuncu ayette ifade edilmektedir. “Rabbinin sıfatlarını bildirmek suretiyle sana Allah'ı tanıttayım mı?”⁵⁷¹ Rabbinin razı olduğu dosdoğru dine seni yönlendireyim mi? Bu sayede O'nun emrettiklerini yapar

⁵⁶⁴ Tâhâ, 20/44.

⁵⁶⁵ Mâturîdî, Cilt 10, s. 409; Râzî, Cilt 31, s. 39.

⁵⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/159.

⁵⁶⁷ Mâturîdî, Cilt 10, s. 409.

⁵⁶⁸ İsrâ, 17/102.

⁵⁶⁹ Taberî, Cilt 24, s. 201; Beğavî, Cilt 5, s. 207; Hâzin, Cilt 4, s. 392.

⁵⁷⁰ Râzî, Cilt 31, s. 39.

⁵⁷¹ Neseî, Cilt 3, s. 597.

ve yasaklarından uzak durursun. Neticede O'nun azabından korunmuş olursun.” anlamındadır.⁵⁷²

On dokuzuncu ayet, peygamberlerin gönderiliş gayesini de ortaya koymaktadır. Şöyle ki, **هل لك إلى أن تزكى** ayetinde ifade edilen arınmanın içerisine yirminci ayette zikredilen hidayet de girmektedir. Buna rağmen sonraki ayette hidayetin tekrarlanması ve Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Firavun'a karşı son söz olarak **وأهديك** **إلى ربك فتحشى** demesi göstermektedir ki peygamberlerin gönderilmesinin en önemli gayesi, insanları Allah'ı bilip tanımaya yönlendirmektir.⁵⁷³

Yine bu ayet Allah'ı bilmenin O'na itaatin mukaddimesi olduğunu, Allah korkusunun ancak O'nu bilmekle mümkün olduğunu ve bu korkunun da her türlü hayrın esası olduğunu göstermektedir.⁵⁷⁴

Hz. Mûsâ (a.s.), Rabbinden emirleri alıp Firavun'a gitti. Ona âlemlerin Rabbinden, kendisinin elçi olduğundan ve bazı hakikatlerden bahsetti. Yani onu Müslüman olmaya davet etti. Firavun bütün bunları reddedince Hz. Mûsâ (a.s.) ona en büyük mucizesini gösterdi. Fakat o, bu mucizeyi de yalanladı. Allah'tan olduğunu kabul etmedi.⁵⁷⁵ Yirmi birinci ayette kullanılan **كذب** fiilinin mef'ûlünün zikredilmemesi, Firavun'un, kendisine sunulan her şeyi yalanladığını göstermektedir.⁵⁷⁶ Zira mef'ûlün hazfedilmesi, takdir edilecek bütün mef'ûllerin zikredilmesi gibi geniş bir anlam kazandırmaktadır.

Firavun, mucizeyi gördüğünde korkudan kaçıp gitti.⁵⁷⁷ Hz. Mûsâ'yı (a.s.) sihirbaz, mucizelerini de sihir olarak nitelendirdi.⁵⁷⁸ Hz. Mûsâ'nın (a.s.) davet ettiği hakikatlere isyan etti. Bütün bunlardan yüz çevirip yeni kötülükler üzerinde düşünmeye başladı. Kavmini ve şehirdeki tüm sihirbazları topladı ve onlara

⁵⁷² Taberî, Cilt 24, s. 201.

⁵⁷³ Râzî, Cilt 31, s. 39-40.

⁵⁷⁴ Râzî, Cilt 31, s. 40.

⁵⁷⁵ Beğavî, Cilt 5, s. 207; Taberî, Cilt 10, s. 197; İbnu'l-Cevzî, Cilt 4, s. 396; Hâzin, Cilt 4, s. 392.

⁵⁷⁶ Okuyan, Cilt 2, s. 143.

⁵⁷⁷ Zemahşerî, Cilt 4, s. 696; Râzî, Cilt 31, s. 41; Beydâvî, Cilt 5, s. 284; Nesefî, Cilt 3, s. 598.

⁵⁷⁸ Zemahşerî, Cilt 4, s. 696; Nesefî, Cilt 3, s. 598.

kendisinin en büyük rab olduğunu ilan etti.⁵⁷⁹

İnsanın kendisi hakkında semavatın, yerin, dağların, bitkilerin, hayvanların ve insanların yaratıcısı olduğuna inanması mümkün değildir. İnanması şöyle dursun eğer bu hususta birtakım tereddütleri varsa o kişinin deli olduğuna hükmedilir. Böyle birisine Allah'ın elçi göndermesi düşünülmemeyeceğine göre Firavun “*Sizin en yüce rabbiniz benim!*” derken kendisinin yaratıcı olduğunu söylemiyordu. Nitekim A'râf sûresinin 127. ayetinde işaret edildiği gibi onun edindiği başka ilahlar vardı. O; âlemin bir yaratıcısının olduğunu, haşri ve neşri inkâr ediyordu. Bu yüzden peygamberlerin varlığını da kabul etmiyordu. Ona göre insanlara kendisinden başka emirler veren ya da yasaklar koyan biri olamazdı. Kendisinin dediklerine harfiyen uyulması gerekirdi. Çünkü insanları eğitip büyüten, onlara lütufta bulunan sadece kendisiydi.⁵⁸⁰

Firavun'un bu şekilde haddini aşması ve ağır sözlerini söylemesi toplumun gafletinden, ona boyun eğişinden ve ondan korkmalarından kaynaklanmaktaydı. Yoksa kalbi imanla dopdolu, şuurlu ve insanların Allah'ın zayıf kulları olduğunu bilen fertlerden oluşan bir toplumda bu türden sözler söyleyecek kadar haddini aşacak kimselerin bulunması asla mümkün değildir.⁵⁸¹

Yirminci ayette geçen *الآية* kelimesi alamet, emare anlamlarına gelmektedir. Gerçeğin varlığına bir alamet olmasından dolayı kesin deliller için de bu kelime kullanılmaktadır. Aynı şekilde peygamberlerin mucizeleri de *الآية* kelimesiyle isimlendirilmektedir. Zira mucizeler, peygamberlerin doğruluklarına bir delildir.⁵⁸²

Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Firavun'a gösterdiği en büyük mucizesinin ne olduğuna dair farklı yorumlar yapılmıştır:

- “*Bir de elini koynuna sok! Bir başka mucize olarak çıkar onu hiç pürüzsüz, parlak mı parlak! Böylece sana en büyük mucizelerimizden*

⁵⁷⁹ Taberî, Cilt 24, s. 202.

⁵⁸⁰ Râzî, Cilt 31, s. 41.

⁵⁸¹ Kutub, Cilt 6, s. 3815.

⁵⁸² İbn Aşûr, Cilt 30, s. 78.

birini göstermek istiyoruz.”⁵⁸³ ayetinde ifade edildiği gibi bu mucize Hz. Mûsâ'nın (a.s.) eliyle gösterdiği mucizesidir.⁵⁸⁴ En büyük olarak nitelendirilmesi bu mucizenin sihirbazların sihirlerine hiç benzememesi yönüyledir. Çünkü onlar sihirlerini iplerde ya da asalarda gösteriyorlardı.⁵⁸⁵

- Bu mucize, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) eliyle ilgili değil; asasıyla ilgilidir. Çünkü el mucizesinde sadece elin renginin değişmesi; asa mucizesindeyse asanın renginin değişmesinin yanı sıra, cansız bir varlığa hayatın ve kudretin verilmesi, cisimlerinin artması, diğer varlıkları yutması, bütün bunlardan sonra kendisinden tekrar hayatın ve gücün alınması söz konusudur. Hâl böyle olunca en büyük mucizenin Hz. Mûsâ'nın (a.s.) eliyle değil de asasıyla ilgili olduğu tebeyyün etmiş oldu.⁵⁸⁶ Ayrıca Hz. Mûsâ'nın (a.s.), sihirbazları mağlup etmesi bu mucizesiyle olmuştur.⁵⁸⁷
- Bu mucize, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) hem eliyle hem de asasıyla ilgili malum mucizesidir.⁵⁸⁸
- Bu mucize, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) verilen mucizelerin tamamıdır.⁵⁸⁹ Ayette tekil olarak zikredilmesinin sebebi mucizelerin tamamının aynı hakikati ifade etmeleri yönüyle tek mucize gibi olmalarıdır.⁵⁹⁰

Bu son görüş, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) eliyle ve asasıyla ilgili verilen iki mucizesi dışındaki mucizelerin A'râf sûresindeki ayetlerden anlaşıldığı üzere⁵⁹¹ O'nun, sihirbazları mağlup etmesinden daha sonra meydana geldiği ifade edilerek eleştirilmiştir.⁵⁹²

Her ne kadar Zuhuf sûresinin 48. ayetinde Hz. Mûsâ'ya (a.s.) verilen mucizelerin hepsinin birbirinden daha büyük olduğu ifade edilse de gerek Firavun'un

⁵⁸³ Tâhâ, 20/23.

⁵⁸⁴ Râzî, Cilt 31, s. 40.

⁵⁸⁵ Mâturîdî, Cilt 10, s. 409.

⁵⁸⁶ Râzî, Cilt 31, s. 40; Şîrbînî, Cilt 4, s. 479.

⁵⁸⁷ Mâturîdî, Cilt 10, s. 409.

⁵⁸⁸ Taberî, Cilt 24, s. 202; Sa'lebî, Cilt 10, s. 127; Râzî, Cilt 31, s. 40.

⁵⁸⁹ Semerkandî, Cilt 3, s. 521; Kurtubî, Cilt 19, s. 202; Beydâvî, Cilt 5, s. 283; Şîrbînî, Cilt 4, s. 479.

⁵⁹⁰ Beydâvî, Cilt 5, s. 283.

⁵⁹¹ A'râf, 7/106-133.

⁵⁹² Ebu's-Suûd, Cilt 9, s. 100.

Hız. Mûsâ'dan (a.s.) mucize isteğinin anlatıldığı Şuarâ sûresinin 32 ve 33. ayetlerinde asa ve el mucizelerinin sıralanması gerekse Kasas sûresinin 32. ayetinde bu iki mucizenin Firavun ve onun ileri gelen yetkililerine gönderildiğinin ifade edilmesi en büyük mucizeyle alakalı yukarıdaki görüşlerden üçüncü görüşün daha isabetli olduğuna dair bizde güçlü bir kanaat oluşturmuştur.

Hız. Mûsâ (a.s.), sözlü delillerini kabul etmeyen Firavun'a fiilî delillerini gösterdi. Bunlardan eliyle ilgili mucizesi hak dinin her türlü karanlığı giderici olduğuna,⁵⁹³ asasının yılanı dönüşmesi mucizesi ise insanların öldükten sonra Allah'ın izniyle tekrar diriltileceklerine bir delildir.⁵⁹⁴

Her peygambere mucize verilmiştir. Bu mucizeler, peygamberlerin peygamber olduklarını ispatlamaları içindir. Bu mucizeleri gören halk, mucize gösterenin peygamber olduğunu anlar. Hız. Mûsâ (a.s.) Firavun'a mucizelerini gösterince bu mucizelerin Hız. Mûsâ'nın (a.s.) peygamberliğine işaret ettiğini kabul etmedi. Bunun pek çok sebebi olabilir.⁵⁹⁵ Buradaki sebep, Firavun'un Hız. Mûsâ'ya (a.s.) karşı koyabileceğini düşünmesidir. Mucizeleri gördükten sonra şehirlerden usta sihirbazların toplanmasına karar vermesi bu görüşü desteklemektedir.⁵⁹⁶

Allah Teâlâ Firavun'un yaptıklarını ve söylediklerini anlattıktan sonra yirmi beşinci ayette ona nasıl muâmelede bulunduğunu açıkladı. Bu ayette geçen اللآخرة ve الأولى kelimeleri hakkında farklı yorumlar yapılmıştır:

- Firavun'a ait olan ve aralarında kırk yıl bulunan iki sözün sıfatıdır. İlki *"Ben sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum."* sözü, diğeri *"Sizin en yüce rabbiniz benim!"* sözüdür.⁵⁹⁷
- Biriyle dünya, diğeriyle ahiret kastedilmiştir. Allah onu dünyada boğmak suretiyle cezalandırmıştır. Ahirette cehennemde azap etmek suretiyle

⁵⁹³ Yıldırım, Cilt 13, s. 6574.

⁵⁹⁴ Elmalılı, Cilt 8, s. 560; Yıldırım, Cilt 13, s. 6574.

⁵⁹⁵ Bu sebepler için bkz. Râzî, Cilt 31, s. 40.

⁵⁹⁶ Râzî, Cilt 31, s. 41.

⁵⁹⁷ Taberî, Cilt 24, s. 203-204; Semerkandî, Cilt 3, s. 521; Sa'lebî, Cilt 10, s. 127; Râzî, Cilt 31, s. 42; Şevkânî, Cilt 5, s. 455.

cezalandıracaktır.⁵⁹⁸ Nitekim Mü'min sûresinin 46. ayetinde şöyle buyurulmaktadır: “*Onlar sabah akşam ateşin karşısına getirilirler. Kıyamet koptuğunda da: ‘Haydi, Firavun hanedanını en şiddetli azaba sokun!’ denilir.*”

- İlki Firavun’un Hz. Mûsâ’nın (a.s.) mucizelerini yalanlaması ve isyan etmesi olayıdır. Diğeri Firavun’un “*Sizin en yüce rabbiniz benim!*” sözüdür.⁵⁹⁹
- Firavun’a ait ilk günahından başlayıp son günahına kadar işlediği bütün günahlar anlamındadır.⁶⁰⁰

Birinci yoruma göre Allah Teâlâ Firavun’u ilk ağır sözünü söylediği an cezalandırmıyor. Ona kırk yıl mühlet veriyor. İkinci ve son ağır sözünü söyleyince Allah onu cezalandırıyor. Bu durum Allah’ın mühlet verdiği ama asla ihmal etmediğinin bir göstergesidir.⁶⁰¹

Kaffâl’a göre bu görüşlerden en belirgin olanı üçüncü görüştür. Çünkü Allah Teâlâ bu sûrenin 20. ayetinden 24. ayetine kadar iki masiyet zikretti. Biri Firavun’un Hz. Mûsâ’nın (a.s.) mucizelerini yalanlaması, diğeri Firavun’un “*Sizin en yüce rabbiniz benim!*” sözüdür. Bu iki masiyeti zikrettikten hemen sonra Firavun’u cezalandırdığını nakletti. Bu göstermektedir ki Allah’ın, Firavun’u cezalandırmasının sebebi onun bu iki masiyetidir.⁶⁰²

Biz bu görüşlerden ikinci görüşün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu iki kelime Kur’ân’da beraber mutlak olarak zikredildikleri Kasas sûresinin 70. ve Duhâ sûresinin 4. ayetlerinde dünya ve ahiret anlamlarında kullanılmışlardır. Burada da aynı anlamda olması kuvvetle muhtemeldir.

Bayraktar Bayraklı da bu iki kelimeyle dünya ve ahiret azabının kastedildiği görüşündedir. Fakat o, ilgili ayeti kabir azabının yokluğuna delil olarak sunmaktadır.

⁵⁹⁸ Taberî, Cilt 24, s. 204-205; Mâturîdî, Cilt 10, s. 410; Semerkandî, Cilt 3, s. 521; Sa’lebî, Cilt 10, s. 127; Vâhidî, s. 1171; Râzî, Cilt 31, s. 42.

⁵⁹⁹ Taberî, Cilt 24, s. 205; Râzî, Cilt 31, s. 42; İbnu’l-Cevzî, Cilt 4, s. 396; Kurtubî, Cilt 19, s. 202; Ebû Hayyân, Cilt 10, s. 399; Şirbînî, Cilt 4, s. 480.

⁶⁰⁰ Taberî, Cilt 24, s. 203; Mâverdî, Cilt 6, s. 198.

⁶⁰¹ Râzî, Cilt 31, s. 42; Kurtubî, Cilt 19, s. 202; Şirbînî, Cilt 4, s. 480; Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6336-6337.

⁶⁰² Râzî, Cilt 31, s. 42.

Azabın her türlüünü hak eden Firavun'a sadece dünya ve ahiret azabı verildiğini, eğer kabir azabı olsaydı bu azabın mutlaka Firavun'a verilmesi gerektiğini ifade edip kabir azabını inkâr etmiştir.⁶⁰³ Oysaki kabir azabının hak olduğuna işaret eden ayetler bulunmakta,⁶⁰⁴ en sahih hadis kitaplarında kabir azabının varlığına dair hadisler yer almaktadır.⁶⁰⁵ Ayrıca ehl-i sünnet ulemâsının neredeyse tamamının bu hususta ittifakı vardır. Bütün bunlar, kabir azabının hak olduğuna delalet etmektedir.

Yirmi beşinci ayette geçen ve ahiret azabı anlamına gelen *الآخرة* kelimesi, dünya azabı anlamına gelen *الأولى* kelimesinden önce kullanılmıştır. Zira ahiret azabı dünya azabından daha şiddetli ve daha kalıcıdır. Şiddeti ve kalıcılığı yönüyle de hakiki azap odur.⁶⁰⁶

Allah Teâlâ bu kıssayı şu sözle bitirdi: *“Doğrusu bunda Allah'tan korkan kimseye ders vardır.”* Bu ayette yakında bulunan varlıklar için kullanılan *هذا* değil de uzakta bulunan varlıklar için kullanılan *ذلك* ism-i işaretinin kullanılması ve *لَعِبْرَةً* lafzının ta'zim ifade eden tenvinle gelmesi, bu kıssanın değerinin çok yüce olduğunu göstermektedir.⁶⁰⁷ Yani Firavun'un daha dünyadayken başına gelen belalar ve Hz. Mûsâ'nın (a.s.) muzaffer kılınması, Allah'ı bilip O'ndan korkan için çok önemli dersler ihtiva etmektedir. Bu dersi alan kimse Firavun'un başına gelenlere maruz kalacağından korktuğu için ve Allah'ın, peygamberlerine yardım edeceğini bildiği için Allah'a başkaldırmaya ve peygamberlerini yalanlamaya cesaret edemez. O hâlde Hz. Peygamberi yalanlayan Kureyş müşrikleri de bunlardan ibret alsınlar. Firavun ve askerleriyle azabı gerektirecek tutum ve davranışlarında benzerlikleri varsa bilsinler ki akıbetleri de benzer olacaktır.

Yine bu ayette kıssanın ancak Allah'tan korkan için ibret olduğu ifade edilmektedir. Zira bu kıssadan ibret alıp istifade edecek olan, Allah'ın azabından korkup endişe duymayan kâfir değil; Allah korkusundan iki büklüm olan

⁶⁰³ Bayraklı, Cilt 20, s. 325.

⁶⁰⁴ Örnek olarak bkz. En'âm, 6/93; Tevbe, 9/101; Tûr, 52/47; Nûh, 71/25.

⁶⁰⁵ Örnek olarak bkz. Buhârî, Cenâiz, 87, 88; Müslim, Cenâiz, 16, Mesâcid, 125.

⁶⁰⁶ Kutub, Cilt 6, s. 3815.

⁶⁰⁷ Mehmed Vehbî, Cilt 15, s. 6337.

mümindir.⁶⁰⁸

Firavun'un başına gelenlerin ibret olduğu Yûnus sûresinin 92. ayetinde şöyle ifade edilmektedir: *“Biz bugün senin bedenini denizden kurtarıp karada bir yere çıkaracağız ki senden sonra gelecek nesillere ibret olasın.”*

2.2.1. Ayetler Işığında Kıssanın İçeriği

Hız. Mûsâ (a.s.) ile Firavun arasında cereyan eden kıssanın ayetler ışığında ortaya konmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Hız. Mûsâ (a.s.) bir vesileyle gittiği Medyen'den ailesiyle birlikte Mısır'a dönüyordu. Çölde gece yol alırken uzaktan bir ateş gördü. Ailesine bir ateş gördüğünü, oraya gidip kendilerine ateş getireceğini ve belki de ateşin yanında yolu bilen birisini bulacağını ifade edip oraya doğru yöneldi. Ateşin yanına varınca Allah Teâlâ “Mûsâ” diye nida etti. Kendisine O'nun Rabbi olduğunu, şu an bulunduğu yerin kutsal vadi Tuva olduğunu söyledi ve pabuçlarını çıkarmasını emretti. Kendisinin tek ilah olduğunu, O'nu peygamber olarak seçtiğini ifade edip sadece kendisine kulluk yapmasını ve namaz kılmasını emretti. Kıyamet vaktinin geleceğini ve herkesin yaptıklarının karşılığını alacağını bildirdi. Ardından Hız. Mûsâ'nın (a.s.) sağ elinde bulunanın ne olduğunu sordu. Hız. Mûsâ (a.s.), sağ eliyle tuttuğu nesnenin asası olduğunu ve onu bazı işlerinde kullandığını ifade etti. “O, benim asamdır.” demesi yeterliyken buna üç cümle daha ilave ederek sözünü uzun tuttu. Bundaki amacı, Allah ile olan sohbetini mümkün olduğu kadar uzun tutmaktır.⁶⁰⁹ Allah Teâlâ, O'na asasını bırakmasını emretti. Hız. Mûsâ (a.s.), asasını hemen yere bıraktı ve bir anda asası kocaman bir yılan oluverdi. Yılana dönüşen asasını tekrar eliyle tutmasını emretti. Onu eline alınca eski hâline dönuverdi. Daha sonra elini koynuna sokmasını ve çıkarmasını emretti. Eli parlak, pürüzsüz bir hâle dönüşüverdi. Allah Teâlâ O'na bu mucizeleri gösterdikten sonra Firavun'a gitmesini emretti. Çünkü o azgınlaşmıştı. Kendisi ve halkı küfür ve isyan içerisindeydi. Hız. Mûsâ (a.s.); Firavun ve kavminin kendisini yalanlamalarından ve yanlışlıkla onlardan bir adam öldürmesi sebebiyle onların kendisini öldürmelerinden endişe etti. Yalanlamaları durumunda göğsünün

⁶⁰⁸ Tûsî, Cilt 10, s. 259.

⁶⁰⁹ Bu ayetler “Kelamda bir nükteden dolayı lafzın manadan fazla olmasıdır.” diye tarif edilen itnâb sanatına örnektir. (Bkz. Akdemir, s. 192.)

daralıp dilinin tutulabileceğini ifade edip kardeşi Hârûn'u (a.s.) kendisine yardımcı olarak görevlendirmesini Rabbinden talep etti. Hz. Mûsâ (a.s.) hem kardeşinin ifadelerinin daha düzgün olduğunu hem de kendisine yardımcı olup kendisini destekleyeceğini düşünüyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) talebini kabul etti. Kardeşi Hârûn'a (a.s.) da peygamberlik vermek suretiyle O'nu destekledi. Hem Hz. Mûsâ (a.s.) hem de Hz. Hârûn'a (a.s.) Firavun'a gitmelerini ve ona tatlı dille muamele etmelerini emredip korkmamalarını, kendisinin her şeyi işitip gördüğünü ve onlarla beraber olduğunu ifade etti. Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.) Firavun'a gittiklerinde kendilerinin âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından gönderilmiş elçiler olduklarını, kendilerine hüküm ve hikmet verildiğini, mucizelerle geldiklerini ifade edip İsrailoğullarına işkence etmekten vazgeçip onları kendileriyle gönderilmesini istediler. Firavun, âlemlerin Rabbinin kim olduğunu alaylı bir üslupla sordu. Hz. Mûsâ (a.s.); O'nun her şeyi yaratan, sonra da yaratılış gayesine uygun yola koyan yüce yaratıcı olduğunu ifade etti. Firavun önceki nesillerin durum ve akıbetini sordu. Hz. Mûsâ (a.s.) onların durumunun Rabbinin yanındaki bir kitapta olduğunu, O'nun ne şaşıracağını ne de unutacağını ifade etti. Hz. Mûsâ (a.s.) O'nun, göklerin, yerin ve ikisi arasında olan her şeyin, hem onların hem de atalarının, doğunun, batının, doğu ile batı arasındaki her şeyin Rabbi olduğunu belirtti. Firavun, gönderilen bu elçinin kesinlikle deli olduğunu savundu ve kendisinden başka tanrı kabul ederse O'nu mutlaka zindana atacağını ifade etti. Hz. Mûsâ (a.s.), doğru söylediğini ispatlayacak bir delille geldiğini söyledi. Firavun, Hz. Mûsâ'dan (a.s.) getirdiği mucizeyi göstermesini istedi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.) asasını yere bırakıverdi ve o anda asa bir yılanı dönüşüverdi. Elini sıyırıp çıkardı ki bir de ne görsünler! Parlak mı parlak, ışık saçan bir el hâline geliverdi. Firavun ve onun ileri gelen yetkilileri Hz. Mûsâ'nın (a.s.) usta bir sihirbaz olduğunu ileri sürdüler. Hz. Mûsâ'yı (a.s.) ve kardeşi Hârûn'u (a.s.) alıkoyup bütün şehirlerden usta sihirbazların hepsini getirmeye karar verdiler. Firavun, Hz. Mûsâ (a.s.) sihirdeki maharetiyle kendilerini yerlerinden yurtlarından çıkarmak için geldiğini ve kendilerinin de onunki gibi bir sihirle karşı koyacaklarını belirtti. Ardından Hz. Mûsâ'dan (a.s.) buluşma vakti belirlemesini istedi. Hz. Mûsâ (a.s.) karşılaşma zamanı olarak bayram günü sabahını seçti. Bunun üzerine Firavun işlerini ayarlamaya girişti. Bütün çare ve hilelerini, en usta sihirbazlarını toplayıp buluşma yerine geldi. O gün ölüm kalım günüydü. Kim üstün gelirse o iflah olacaktı. O gün geldiğinde Hz. Mûsâ (a.s.)

büyücülere hünelerini ortaya koymalarını söyledi. Onlar hünelerini ortaya koydular, müthiş bir sihir sergilediler, halkın gözlerini büyülediler ve onları dehşete düşürdüler. Onların sihirleri sayesinde, ipleri ve sopaları Hz. Mûsâ'ya (a.s.) gerçekten hareket ediyormuş gibi geldi. Birden bire içinde bir endişe duydu. Allah Teâlâ O'na endişe etmemesini ve mutlaka galip geleceğini ilham etti. Sıra Hz. Mûsâ'ya (a.s.) gelmişti. Allah'ın emriyle esasını yere bıraktı ve bir de ne görsünler! Asa onların yaptıkları sihir, göz boyacılık türünden her şeyi yutuyor. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların bütün yaptıkları boşa gitti. Bu şekilde Firavun ve takımı yenilip küçük düştüler. Büyücüler hep birden secdeye kapandılar. Âlemlerin Rabbine, Mûsâ (a.s.) ve Hârûn'un (a.s.) Rabbine iman ettiklerini ifade ettiler. Firavun bu durumdayken bile kendisinden izin alınmasını bekliyordu. Şaşkınlık üstüne şaşkınlık yaşıyordu. Ne yapacağını şaşırılmış ve çözümü kendisinin getirdiği sihirbazlara sihiri öğretenin ustaları Hz. Mûsâ (a.s.) olduğunu ve bunun yerli olan Kıbtî ahaliyi yurtlarından sürmek için beraberce planladıklarını iddia etmekte bulmuştu. Ardından sihirbazları başlarına gelecek musibetlerle tehdit etti. Ellerini ve ayaklarını, çaprazlama keseceğini, sonra da hepsini toptan asacağını belirtti. İman eden sihirbazlar bu tehditleri hiç önemsemediler. Dönüşün Rablerine olacağını, kendilerine gelen bunca delillere ve kendilerini yaratana karşı Firavun'u tercih etmeyeceklerini, onun hükmünün ancak bu dünyada geçerli olduğunu vurguladılar. Bunun üzerine Firavun, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) yanında bulunan müminlerin oğullarının öldürülmesini, kızlarının ise hayatta bırakılmasını emretti. Kendisi de bizzat Hz. Mûsâ'yı (a.s.) öldürmek istedi. Gerekçe olarak da Hz. Mûsâ'nın (a.s.) dinlerini değiştireceğinden veya ülkede anarşi çıkaracağından endişe ettiğini gösterdi. Firavun hanedanından olup o zamana kadar iman ettiğini saklayan biri çıkıp, bir insanın "Rabbim Allah'tır." dediği için öldürülemeyeceğini ifade etti.

Allah Teâlâ, Firavun hanedanı düşünüp ibret alsın diye, senelerce onları kuraklık, kıtlık ve ürün azlığı ile cezalandırdı. Bunlar da fayda vermeyince onların üzerine tufan, çekirgeler, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdi. Yine de inat edip büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular. Firavun ve halkının ilahî mesajı kabul etmeyeceği, zulüm ve işkencenin sona ermeyeceği kesinlik kazanınca Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya (a.s.) mümin kullarla beraber Mısır'dan ayrılmak üzere gecedan yola çıkmasını emretti. Onlar yola çıktıklarında Firavun onları takip etmek gayesiyle, bütün şehirlere asker toplamak üzere görevliler çıkardı. Güneş doğup ortalığı

aydınlatırken Firavun’un ordusu onları takibe koyuldu. İki topluluk birbirini görece kadar yaklaşınca Hz. Mûsâ’nın (a.s.) arkadaşları: “Eyvah! Bize yetiştiler!” dediler. Hz. Mûsâ (a.s.) onların asla kendilerine yetişemeyeceğini, Rablerinin kendileriyle beraber olduğunu ve mutlaka kurtuluş yolunu göstereceğini ifade etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’ya (a.s.) asasını denize vurmasını emretti. Hz. Mûsâ (a.s.) asasını vurur vurmaz deniz yarıldı ve birer koridor gibi açılan her yolun iki yanında sular büyük dağlar gibi yükseldi. Hz. Mûsâ (a.s.) ve beraberindekiler oradan yürüyerek geçtiler. Böylece Allah Hz. Mûsâ (a.s.) ve beraberinde olan herkesi kurtarmış oldu. Firavun ve ordusu da oradan geçmek istedi. Fakat yolun bir kısmını geçtiklerinde sular üzerlerine gelmeye başladı. Firavun tam boğulmak üzereyken iman ettiğini, İsrailoğullarının inandığı ilahtan başka tanrı olmadığını ve kendisinin de Müslümanlardan olduğunu haykırdı. Allah Teâlâ, “*Şimdi mi? Hâlbuki bundan önce isyan etmiştin, bozgunculardan olmuştun! Biz de bugün senin bedenini denizden kurtarıp karada bir yere çıkaracağız ki senden sonra gelecek nesillere ibret olasın.*” dedi ve haksız yere ülkede büyüklük taslayan, Allah’ın huzuruna dönüp hesap vereceğine inanmayan, O’nun ayetlerini yalan sayıp umursamayan Firavun ve ordusunu denizde boğdu.⁶¹⁰

2.2.2. Kissanın Anlatılmasındaki Gaye

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde kâfirlerin yeniden dirilişi inkâr etmelerinden ve bu husustaki alay etmeye varan ısrarlarından bahsetti. Onların bu durumları “*Size kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir.*”⁶¹¹ “*Şimdi, bu söze inanmazlarsa, demek sen onların ardına düşüp nerdeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin!*”⁶¹² “*Onlar iman etmiyor diye üzüntüden nerdeyse kendini yiyip tüketeceksin.*”⁶¹³ şeklinde kendisinden bahsedilen rahmet peygamberine çok ağır geliyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber’e bir teselli ve sabretmeye devam etmesi yönünde bir teşvik olması için Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) ile Firavun arasında

⁶¹⁰ Bkz. A’râf, 7/103-137; Yûnus, 10/ 75-92; İsrâ,17/101-103; Tâhâ, 20/9-24, 42-73; Mü’minûn, 23/45-48; Şuarâ, 26/10-67; Neml, 27/8-14; Kasas, 28/30-40; Ğâfir, 40/23-37, 45-46; Zuhruf, 43/46-56; Duhân, 44/17-24; Zâriyât, 51/38-40; Kamer, 54/41-42; Hâkka, 69/9-12; Müzzemmil, 73/15-16.

⁶¹¹ Tevbe, 9/128.

⁶¹² Kehf, 18/6.

⁶¹³ Şuarâ, 26/3.

cerayan eden kıssayı anlattı. Hz. Mûsâ'nın (a.s.), Firavun'u hakka davetinde karşılaştığı zorlukları açıkladı. Böylece Hz. Peygamber'in üzüntüsü bir nebze hafiflemiş oldu.

Kıssanın anlatılmasının bir yönü bu olmakla beraber diğer bir yönünden de bahsetmek mümkündür. Şöyle ki, Firavun her yönden Kureyş kâfirlerinden daha güçlüydü. Ne zaman ki Hz. Mûsâ'nın (a.s.) peygamberliğini tanımayıp O'na karşı çıktı, işte o vakit Allah âleme ibret olacak bir şekilde Firavun'u cezalandırdı. Eğer Hz. Peygamber'e karşı çıkmakta ısrar ederlerse Firavun ve askerlerinden daha zayıf olan Kureyş müşriklerinin de durumu aynı olacaktır. Kâfirler bu şekilde tehdit edilmekte ve hâllerini tekrar gözden geçirmeleri yönünde kendilerine ikazda bulunmaktadır.

SONUÇ

Sûreye hâkim olan konu kıyametin kopup insanların hesap vermek üzere ölümlerinden sonra diriltilecekleri hakikati olmakla beraber Kur'ân'ın takip ettiği dört ana maksat olan tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet/ibadet konularının tamamını içinde barındıran Nâziât sûresinden tahlilimiz neticesinde çıkarabildiğimiz sonuçları genel olarak şöyle sıralayabiliriz:

- Allah Teâlâ, insanlar için hayatî öneme sahip meseleler hakkında insanların dikkatini çekmek ve o meselenin ehemmiyetini vurgulamak için yemin etmektedir. Yeminle başlayan bu sûrede yemin edilen varlıkların kendileri değil de sıfatları zikredildiğinden bu varlıklara dair kesin bilgiye ulaşılamamaktadır. Fakat sûrenin genel konusu olan kıyametle yakından alakalı olmalarından dolayı bu varlıkların melekler, ruhlar veya ölüm olması kuvvetle muhtemeldir. Bu varlıklara yemin edilmesinin sebebi kıyametin kopup insanların hesap vermek üzere diriltileceği hakikatini vurgulamaktır.

- Kıyametin vaktine dair bilgi sadece Allah katındadır. Onun birtakım alametleri vardır. O alametlerden biri de son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v) gönderilmiş olmasıdır. Vefatının üzerinden on dört asır geçmiş olması, kıyametin kopmasına çok yaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca her insanın vefatı kendisi için kıyametin kopması anlamını taşımaktadır. Bu yüzden insana düşen, kıyametin vaktini sorup durmak değil; kıyametle beraber başlayacak olan ebedî hayat için henüz fırsat eldeyken hazırlık yapmak, orada geçerli sermaye ile oraya ulaşabilmektir. Dünya hayatı da zannedildiği gibi uzun değildir, çabucak gelir geçer. İnsan, gün gelir dünyada sadece bir akşam ya da kuşluk vakti kadar kaldığını sanır.

- İnsanların ahiretteki durumunu belirleyecek olan dünyada yapıp ettikleridir. Yeniden dirilişe inanmayanlar kıyamet gününde hadiselerin ürkütücülüğünden ve başlarına ne geleceğini bilememelerinden başları yerde ve kalpleri yerinden çıkacak gibi bir korku içinde bulunacaklardır. Müminlere gelince onlar, dünyadayken daima o günün hazırlığını yaptıklarından korkmayacakları gibi tasalanmayacaklardır.

- Yeryüzünde, kıyametin kopup insanların diriltileceğini inkâr edenlerin olmadığı bir dönem hemen hemen yok gibidir. Bu inkâr bazen yeniden dirilişi zor ve imkânsız görmekten kaynaklanmaktadır. Oysaki hiçbir şeyi yaratmak kendisine zor gelmeyen, bir şeyi yaratmak için sadece “Ol!” demesi yeterli olan bir Zât hakkında yokken var ettiği canlıları yeniden yaratmasının zor ya da imkânsız olmasından söz edilebilir mi? Ayrıca o Zât, insanı yokken var etti. İnsandan daha büyük olan semayı, yeryüzünü, dağları ve daha pek çok şeyi yoktan yarattı. Böyle bir Zât’a zorluk nispet edilemez.

- Allah Teâlâ insanları kendisini tanıyıp kullukta bulunsunlar ve bu sayede rızasına ulaşıp cennete ehil hâle gelsinler diye yarattı. Allah Teâlâ hayrı ve şerri yaratmasına rağmen O, şerre razı değildir. Cennete değil de cehenneme ehil hâle gelenler; Allah’ı tanımayıp O’na başkaldıranlar, hadlerini aşanlar, yaratılış gayelerini idrak edemeyip fani olan dünya ve içindekileri baki olan ahirete tercih edenlerdir. Cennete ehil hâle gelenler ise Allah’ı tanıyıp hayatının her safhasında sadece O’na kullukta bulunan, kulluğuyla sadece O’nun rızasını hedefleyen, O’nun huzuruna çıkıp hesap vermekten tir tir titreyen ve nefsinin değil; Kur’ân ve sünnetin göstermiş olduğu istikamette ilerleyenlerden başkası değildir.

- Dünya adına bir insanın sahip olabileceği imkânların neredeyse tamamına sahip olan fakat Allah’ı tanımadığı gibi kendisini en büyük rab olarak gören, kendisine gönderilen peygamberlerden ve mucizelerinden yüz çeviren Firavun bir mucize ve ibret vesilesi olarak Kızıldeniz’de boğulmuştur. Bu hadise peygamberlerin ve onların yolunda gidenlerin daima muzaffer olacaklarını, onlara engel olmak isteyenlerin kısa bir dönem amaçlarına ulaşacak gibi olsalar dahi netice itibariyle başarının her zaman üstün olan müminlerin olacağını göstermektedir. Son olarak bu kıssanın anlatılması asr-ı saadet itibariyle Hz. Peygamber ve müminlere bir teselli, ümit ve sabretmeye teşvik; Hz. Peygamber ve arkadaşlarını hicrete mecbur eden kâfirler için ise bir tehdittir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, el-Müsned, 6 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 30 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, t.y.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, 6 Cilt, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 2. Baskı, 21 Cilt, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Bedüzzaman, Said Nursî, *Sözler*, İstanbul: Sözler Yayınevi, 1993.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferrâ, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, 5 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2000.
- Behcet Abdolvâhid Sâlih, *el-İ'râbu'l-Mufasssal li Kitâbillahi'l-murattel*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y.
- Beydâvî, Nâsıru'd-dîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, 1. Baskı, 5 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsîri*, 8 Cilt, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa, *Rûhu'l-beyân*, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. Baskı, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.

- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, 22. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, 21. Baskı, İstanbul: İFAV, 2012.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdulhâdî, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 10 Cilt, Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1963.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, 2000.
- Ebu's-suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, 9 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, t.y.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., 10 Cilt, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007.
- el-Müttakî, Alâuddîn Ali b. Hüsâmüddîn, *Kenzu'l-ummâl fi'l-ekvâl ve'l-ef'âl*, 5. Baskı, 18 Cilt, Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1985.
- Günay, İlhami, *Kur'an-ı Kerîm Sûreleri Arasındaki Münasebet*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Havvâ, Saîd, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2. Baskı, 11 Cilt, Dâru's-selâm, 1989.
- Hâzin, Ebû'l-Hasan Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer, *Lübâbu't-te'vîl fi meâni't-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahîn, 1. Baskı, 4 Cilt, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1995.
- Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 4. Baskı, Kahire: Mektebetu's-şurûkî'd-devliyye, 2005.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed, 1. Baskı, 6 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. et-Tâhir *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30 Cilt, Tunus: ed'Dâru't-Tunusiyye, 1984.

- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 2001.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî, *Tefsîru Kur'ân'ı'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, 2. Baskı, 8 Cilt, y.y.: Dâru tayyibe, 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Ahmed Şemsuddîn, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'ân Yolu*, 4. Baskı, 5 Cilt, Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
-, *Kurân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 8. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım, *Mehâsinu't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil, 1. Baskı, 9 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998.
- Kattân, İbrahim, *Teysîru't-tefsîr*, 4 Cilt, Amman: Metâbiu'l-cem'iiyyetu'l-ilmîyye, 1983.
- Konyalı Mehmet Vehbî Efendi, *Hülâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 4. Baskı, 16 Cilt, İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1969.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b.Ebû Bekr b. Ferah, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Burdûnî vd. 2. Baskı, 20 Cilt, Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Hevâzin b. Abdulmelik, *Letâifu'l-işârât*, thk. İbrahim el-Bisyûnî, 3. Baskı, 3 Cilt, Mısır: el-Hey'etu'l-âmme, t.y.
- Kutub, Seyyid, İbrahim Hüseyin eş-Şâribî, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, 17. Baskı, 6 Cilt, Kahire: Dâru'ş-şurûk, 1992.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm, 1. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-

Bağdâdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdurrahîm, 6 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.

- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, 1. Baskı, Mısır: Şeriketu mektebe, 30 Cilt, 1946.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 7 Cilt, İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.
- Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mefehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4. Baskı, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1994.
- Mustafa el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 2008.
- Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-ahvezî bi Şerhi Câmi't-Tirmizî*, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Yâsir Hasan vd. 1. Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2012.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Neseî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Bedîvî, 1. Baskı, 3 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1998.
- Neysâbûrî, Ebu'l-Kâsım Necmuddîn Mahmûd b. Ebu'l-Hasan b. Hüseyin, *Îcazu'l-beyân an meâni'l-Kur'ân*, thk. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî, 1. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1995.
- Okuyan, Mehmet, *Kısa Sûrelerin Tefsîri*, 4. Baskı, 4 Cilt, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Râğıb, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî, 1. Baskı, Dımeşk: Dâru'l-kalem, 1992.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3. Baskı, 32 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2000.

- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-tefâsir*, 1. Baskı, 3 Cilt, Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1997.
- Seâlibî; Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., 1. Baskı, 5 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1998.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, 1. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2002.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-ülûm*, thk. Mahmûd Matracî, 3 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Suyûtî, Ebû Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâluddîn, *Câmiu'l-ehâdis*, 9 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
-, *ed-Durru'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 8 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
-, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetu kütübi's-sekâfiyye, 2002.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Mûsâ (a.s.) el-Ezdî, *Hakâiku't-tefsîr*, thk. Seyyid İmrân, 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2001.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr*, 1. Baskı, 6 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1994.
- Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-munîr fî'l-iâne alâ ma'rifeti ba'di meâni kelâmi rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, 4 Cilt, Kahire: Bûlâk Matbaası, 1868.
- Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, 20 Cilt, Beyrut: Müessesetu'l-a'lemî, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 1. Baskı, 24 Cilt, Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2000.

- Tabersî, Emînu'l-İslâm Ebû Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecmeu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-murtedâ, 2006.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. Baskı, 15 Cilt, Kahire: Dâru nehda, 1998.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *es-Sünen*, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Habîb Kasîru'l-Âmilî, 10 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabiyye, t.y.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.
- Ünal, Ali, *Allah Kelamı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Define Yayınları, 2010.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Neysâbûrî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, 1.Baskı, Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1995.
- Yıldırım, Celâl, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 14 Cilt, İzmir: Anadolu Yayınları, 1989.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Işık Yayınları, 2004.
- Yılmaz, Hakkı, *Nüzûl Sırasına Göre Tebyînu'l-Kur'ân İşte Kur'ân*, 1. Baskı, 11 Cilt, İstanbul: İşaret Yayınları, 2009.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf an hakâik-i ğavâmidi't-tenzîl*, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1987.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-munîr fî'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*, 2. Baskı, 30 Cilt, Dimeşk: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1998.